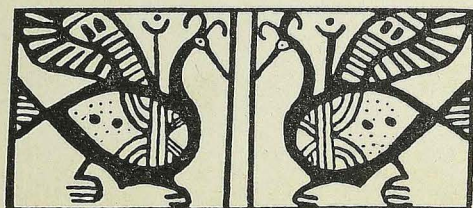

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΟΜΙΛΙΑ - ΜΕΛΕΤΗ

34-35

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Υπεύθυνος εκδότης : ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ
Λήδρας 114, Λευκωσία.
Ετησία συνδρομή £ 1,250 μίλς
Ετησία συνδρομή έξωτερικού £ 1,500 μίλς
Τιμή τεύχους £ 0,125 μίλς

Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται. Κλισὲ καὶ φωτογραφίαις ἐπιστρέφονται.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Π. ΚΡΙΝΑΙΟΥΤ: Ὀκτὼ ποιήματα	σ. 337
Μ. ΔΑΛΜΑΤΗ: Ἐγὼ (ποίημα)	341
Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗ: Εἶναι ὁ κριτικὸς τῆς Τέχνης ἐπιστήμονας; (μελέτη)	342
Σ. ΠΑΤΛΕΑ: Γνωριμίες στὸν ἀπέραντο χῶρο (ποίημα)	345
Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗ: Ὁ «Φιλοκτῆτης» τοῦ Σοφοκλῆ στὸ Παγκ. Γυμνάσιο (κριτική)	346
Ν. ΣΠΑΝΟΥΤ: Ὁ «Ἀπελευθερωτικὸς μας ἀγῶνας στὴ Λογοτεχνία μας» (εἰσαγωγικά σημεῖωματα)	348
Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗ: Τομὲς ἀπὸ ἡμερολόγιο (ποιήματα)	350
Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥΤ: Τὸ ἠρωϊκὸ πνεῦμα στὴν Ἑλληνικὴ ποίηση (σημεῖωμα)	353
Σ. ΔΑΖΑΡΟΥΤ: Ἰων Δραγοῦμης (δμιλία)	355
Τ. ΦΡΑΓΚΟΥΤΑΝΗ: Σαρωνικὸς ἀρ. 2 (λάδι καὶ πλαστικὸ)	357
Ε. ΛΑΓΑΚΟΥΤ: Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν Ἰωνα Δραγοῦμη μὲ σχόλιο	360
Τ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗ: Ἡ ποίηση τοῦ Καβάφη (δ.ἀλεξή)	362
Ν. ΜΟΡΑΛΗ: Περιπλάνηση; (ποίημα)	366

ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ — Κ. Χ ρ υ σ ά ν θ η: Οἱ ἐπιτομὲς ἱστορίας τῆς Κύπρου, Μακαριώτατε, καλέστε τὸν Κακογιάννη, Καβάφη καὶ Κύπρος, Τὰ 25χρονα τοῦ «Μουσικοῦ Συλλόγου Μότσαρτ» Λευκωσίας, Ἡ Θεσσαλονίκη καὶ ἡ κριτική, «Νέα Ἐποχή», Κοινοτικὸ Θέατρο καὶ Ο.Θ.Α.Κ. — ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ — Ἄ. Πανάρητου: Γιὰ τὸ ἴκλαντρον τοῦ Β. Μιχαηλίδη — Κ. Χ ρ υ σ ά ν θ η: Τὸ πρῶτο ἀνέθασμα τοῦ «Φιλοκτῆτη» — ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ — Κ. Χ ρ υ σ ά ν θ η: Γ. Πόγκαλου «Πάρεργα», Γ. Σκουρογιάννη «Ἐτικὸ κατεδαφίσεως», Αἰσχύλου «Προμηθεὺς Δεσμώτης» — Μ. Λύρα: Κ. Χ ρ υ σ ά ν θ η «Τὸ κρησφίγετο» — Κ. Χ ρ υ σ ά ν θ η: Δραστηριότητες τοῦ «Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου» — Ἄ. Περγάνη: Ἐθνικὴ Ἐταιρία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν Κύπρου — ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑ (Δ. Γιάκου: Ὁ δρόμος τῆς Χαραυγῆς, δηγήματα).

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

Πνευματική Όμάδα : ΦΡ. ΒΡΑΧΑΣ, Κ. ΜΟΝΤΗΣ, Τ. ΦΥΛΑΚΤΟΥ,

Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗΣ, Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Γραμματέας : ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΧΡΟΝΙΑ Γ'

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1963

ΑΡ. 34—35

ΟΚΤΩ ΠΟΙΗΜΑΤΑ *

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Μη μου μιλάς για την εύδοκία τουρανοῦ και τῆς γῆς
για την έρωτική μαντινάδα τοῦ Ἀπρίλη π' ἀκούει στό νυφθαλάμο
τάσπρου ρόδου ἢ μέλισσα.

Στήν ψυχή μου καταλαγιάζει τάνερούσιο λυκόφως
τήν ἀκοή μου δυναστεύει ὁ ρόχθος ἀπό τὸ στύγειο μαῦρο κουπί...

Γιὰ νὰ ἰδῆς και νὰ ὀσφρανθῆς τὴν ἀνθοφορία τῆς ἀνοιξης
χρειάζεσαι μὰ δεύτερη ἐνδόμυχη ἀνοιξη
γιὰ νὰκούσεις τὸν ὀρυμαγδὸ τοῦ χειμῶνα
σοῦ φθάνει ὁ δικός σου χειμῶνας.

Μη θαρρεῖς πὼς θὰκούσεις τὸ ἐσθινὸ ἀηδονολάλημα
ἂν δὲν κελαιδήσει τὰηρόνι στό κλαρὶ πὸν καρπίζει τὸ αἷμα σου.
Γιὰ νὰ γιομίσεις τὴν ὕδρια τῶν τεφρῶν διαλογισμῶν σου μὲ κρύσταλλο
θὰ πρέπει νὰ τὴν ἀδειάσεις ἀπὸ τὴν σποδὸ και τὴν τέφρα.

Ἐσύ 'σαι τὸ φῶς ἂν μπορεῖς νὰ θησαυρίσεις τὸ φῶς,
Ἐσύ 'σαι ὁ Ἀπρίλης ἂν μπορεῖς νὰ ὑποδυθῆς τὸν Ἀπρίλη;
Ἐσύ 'σαι τὸ ταπεινὸ σπάρτο τὰγροῦ
ἂν μπορεῖς νὰ φορέσεις γιὰ γκόλφι τὸ χῶμα τοῦ λίκνου του.
Ἐσύ 'σαι ὁ ἄνθρωπος ἂν μπορεῖς νὰ ὑποδυθῆς
τὸν ρόλο τοῦ ἀνθρώπου!

Ο ΕΠΙΓΕΙΟΣ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ

Φτωχομένα, παρηγορήσου τῆς λένε, ὑπομονή, ἐγκαρτέρηση
σὲ περιμένει τὸ αἰώνιον Ἔαρ; τὸ μυστικὸ περιβόλι
μὲ τίς ἀφρομηλιές, τὰγιοκλήματα... Τὸ περιβόλι μὲ τίς πηγές
τῶν Ἀγίων; μὲ τὰμάραντα ρόδα, μὲ τὴν μουσική τοῦ Θεοῦ...
Μὰ ἡ φτωχομένα σχεδιάζει ἐδῶ κάτω τὸν δικὸ της παράδεισο.
Ἐδῶ κάτω σὴν ταπεινὴ γειτονιά...

μὲ ξύλινα, χαμηλὰ μπαλκονάκια
μὲ τίς κρεβατίνες φορτωμένες σταφύλια, μὲ τάνθισμένα γεράνια
μὲ πλακοστρωμένες αὐλές
Οἱ κοπέλλες θὰ τραγουδᾶνε τὸν Μᾶη,

* Ἀπὸ τὴ βραβευμένη στὸν Φιλαδέλφειο Ποιητικὸ Διαγωνισμὸ συλλογὴ τοῦ «Τὸ χρυσὸ Δισκοπότηρο».

θά κεντάνε τώμοφόριον τῆς Πρώτης Αὐγῆς,
 τὸ ἱμάτιον τῆς Παναγίας τῶν κρίνων·
 Κι' αὐτὴ θά κάθεται στασβεστωμένο πεζούλι
 καὶ μήτε θά συλλογιέται πιά τὸ ψωμί, τὸ θανατικόν,
 τὴν ἀρώστεια, τὸ κρῦο...
 Οἱ πικραμμένοι θά σπέρνουνε δάκρυα, θά τρυγᾶνε τριαντάφυλλα·
 Οἱ ταπεινωμένοι θά σπειρουνίζουσι τὴν θύελλα,
 Οἱ ἀδικημένοι θά ταξιδεύουσι μὲ τραῖνα φορτωμένα χαμόγελα.

Κι' ἀπὸ παραθύρι σὲ παραθύρι θά λένε καλημέρα Ἀγάπη
 κι' ἀπὸ μπαλκονάκι σὲ μπαλκονάκι θά σμίγουν τὰ χέρια,
 σὲ βενετσιάνικες γέφυρες· Κ' οἱ πλακοστρωμένες αὐλὲς
 θά σμίγουν ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη σὲ μεγάλη πλατεῖα,
 γιὰ νὰ χωρέσει νὰ συργανίσει ὁ κόσμος, ὅλος ὁ Κόσμος
 γιὰ νὰ χωρέσουνε ὅλες οἱ γλάστρες, οἱ ἄσπρες λαμπάδες
 τὰ χελιδόνια... τὰ λάβαρα!

ΤΡΕΙΣ ΟΥΤΡΑΝΙΟΙ ΙΠΠΟΤΕΣ

Ἡ μάνα μου ζυμώνει στὴν αὐλὴ τὰ γιορτινὰ λαμπροκούλουρα·
 μοσχοβολεῖ τὸ μπαχαρικό, τὸ σουσάμι...
 Ἡ ἀδελφή μου κεντάει τραγούδια
 ὑφαίνει στὸν ἀργαλιό της καῦμούς καὶ παράπονα.
 —Νὰ φορέσω τὴν πράσινή μου γραβάτα λέει τᾶγόρι,
 νὰ φορέσω τὰ μαργαριτάρια μου ρωτάει ἡ πηγὴ,
 νὰ σμίξω μὲ τὴν πεταλούδα ἢ τὴν μέλισσα ρωτάει ὁ κρίνος.
 Μιὰ σκιὰ διπλωμένη σὲ φάκελλο ἀπὸ ρόδινο φῶς
 συργανάει μὲ τὸ ποδήλατο τοῦ ἀγροτικοῦ ταχυδρόμου...
 Ἐνα γράμμα... Ἐνα γράμμα γιὰ σένα μαραμμένη καρδιά
 Ἐνα γράμμα γιὰ σένα μαραμμένο τριαντάφυλλο...
 Στὸ στέλνουσι ἀπ' τὴν Ἱερουσαλὴμ Τοῦρανὸν τρεῖς Ἴππότες
 —μὲ τὸ σπαθὶ στὸ φτερό, μὲ τὸν σταυρὸ περιλαίμιο —
 τρεῖς ἱππότες καβαλλαραῖοι στὸν ἄνεμο
 Τὸ χελιδόνι, ὁ κορυδαλλός, τὸ λελέκι
 τὸ ὑπογράφει ὁ ἀνοιξιάτικος ζέφυρος!

ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΟΥΤΡΑΝΙΑ ΔΟΞΑ

Πινόισε τὸ φρέσκο μελέμι· μισάνοιξε τὰ μαρμάρια χεῖλη
 τὸ ἄγαλμα διψώντας φιλή· λουλούδισε μὲ τσαμπιά πασκαλιάς τὸ δοκάρι·
 σάλπισε τὸ Ἐωθινὸ μὲ τὴν ἄσπρη τρομπέτα τοῦ ὁ κρίνος.
 —Ὅσοι πιστοὶ στὸ Μέγα Πάσχα τοῦ νεροῦ καὶ τᾶνθοῦ καὶ τοῦ φύλλου

Κ' ἐσὺ μὲ τὸν ἄδειο ντορβά, τὰ δειανὰ χέρια
 τί μπορεῖς νὰ προσφέρεις στὴν Οὐράνια δόξα;
 τί μπορεῖς νὰ παρουσιάσεις συμβολὴ στὴν εὐδοκία τῆς γῆς
 ποὺ κελαιδεῖ μὲ τὸ φῶς καὶ μοσχοβολεῖ μὲ τὰ χρώματα;
 —Θὰ κυτᾶξω νὰ σκεπάσω μὲ φρέσκα, τρυφερὰ φυλλαράκια
 τὴν ματωμένη πληγὴ μου!

ΔΕΝ ΜΙΣΕΨΑ ΗΤΑΝ ΟΝΕΙΡΟ !

Σταῦτι κλωνί βασιλικός, στὸ στήθος του ἄγιο γκόλφι·
 μισεύα ἀπόψε· Ἔχετε γειά, μῶλοι, ξωκλήσια, κι' ἄρμενα·
 Θὰ πάω νὰ βρῶ τὸν θησαυρό, πετράδια καὶ μαλάματα
 στᾶγριο νησί· πού θάψανε στὴν ἀμμουδιά οἱ κουρσάροι·
 Θὰ πάω νὰ βρῶ τὴν μάγισσα νὰ τὴν ρωτήσω, πῶς, γιατί
 προδίνει ἢ ἀγάπη τὸ φιλι καὶ ξαστοχάει τοὺς ὄρκους·
 Θὰ περπατήσω σ' ἐγκρεμά, σὲ βάραθρα, σὲ κύματα
 θὰ καβαλλήσω τὸν βόριά, θὰ ζέσω τὸν σορόκο·
 θἀνέβω σὲ ψηλά βουνα νὰ ἰδῶ πρῶτος τὸν Ἥλιο·
 —Μ' ἂν θυμηθῆς τὸν ἀργαλειὸ πού κελαϊδεῖ βράδυ κι' αὐγὴ
 στὸ παραθύρι τάνοιχτό,
 κι' ἂν θυμηθῆς τοῦ κόρφου τῆς τὰφρᾶτα κτρολέμονα;
 (χαρὰ στὸν ἄξιο τρυγητὴ καὶ ποιὸς δὲν τὸν ζηλεύει)

Κάμπο θὰ δέσω τὴν κορδιά, θυμητικά καὶ δάκρυα·
 μαντήλι, πικρομάντηλο, πόσο θὰ πιῆς ἀκόμα
 —Δὲν μίσεψα, ἦταν ὄνειρο στὸν ταραγμένο μου ὕπνο!

Η ΚΟΙΜΩΜΕΝΗ ΤΟΥ ΧΑΛΕΠΑ

Κοιμᾶται ἢ ἀναπαύεται σὲ σύννεφο ἢ σὲ μάρμαρο
 στακροανοιγμένα χεῖλη τῆς λυγμὸς ἢ προσευχή;
 στὰ χεῖλη κλαίει τὰτρύγητο φιλι πού πίνει ὁ ἄδης.
 Σκιές, νερά κι' ἀνθόκλωνα, θροῦτά καὶ κελαϊδήματα
 μνήμη, ἀπουσία ἢ ἔκσταση, σὲ ρεμβασμὸ ἢ σὲ βύθος
 στὸ βύθος τοῦ ὕπνου μουσικὴ ἀπὸ φῶς κι' ἐντάφια ἀρώματα·
 Ἄπὸ ἄσπρο σὲ ἄσπρο τὴν καλεῖ ὁ Θεὸς μὲ τὸ μικρὸ τῆς ὄνομα...
 Ἄφρὸς τὸ αἰθέριο πέπλο τῆς στὸ στύγειο μαῦρο κύμα
 νόημα ζωῆς, φρικίαση θανάτου
 Ἐδῶ ναι τὸνειρο κι' ἐκεῖ τάνθρώπινό του σχῆμα...
 Τᾶχρηστο σκῆνωμα Ὡσαννά καὶ χαῖρε ἀπὸ τὴν ἄνοιξη
 τᾶχρηστο σῶμα ὁ Οὐρανὸς π' ἀρνήθη τὴν πατρίδα του,
 τᾶχρηστο σῶμα ὁ ἄγγελος πού ἐγίνη φῶς καὶ μάρμαρο!

ΚΑΦΕΝΕΙΟΝ Η «ΩΡΑΙΑ ΕΠΤΑΝΗΣΟΣ»

Πληκτικὸ ἀπομεσήμερο· Στὸ συνοικιακὸ καφενεῖο
 τὸ πρωτοβόρχι τυμπανίζει τὸ τζάμι· Δεκατρεῖς Ὀκτωβρίου...
 Κι' ἔτσι ἐκείδᾳ καθὼς πίνει τὸν καθιερωμένο καφέ του
 συλλογιέμαι, ὄνειροπολεῖ, σχεδιάζει...
 Τὸ χιμαιρικὸ του ταξίδι· Ἀποδημιά, φυγὴ... ὄνειροπόληση...
 στὶς τροπικὲς νότιες θάλασσες... στὶς ζεστὲς νότιες θάλασσες
 Μὲ τὴν θαλαμηγὸ «Κρεολή» ἕνας κύκνος στὰ κύματα...
 Βαΐκικι... Τιμάρι... Κελεβή... χουρμαδιές, σεληνόφως... κιδάρες...
 Νησιὰ πὸν πεταλοδίζου σὲ ρόδινο πούσι
 γυμνοὶ κόρφοι στὸν ἔρωτα... στεναγμοί, τὰ καγιὰκ, ὁ χορὸς χούλα-χούλα...
 περιπαθῆς μουσικὴ...

—'Ο καφές σου! Τάντλήετο γκαρσόνι, ό δίσκος, καταλυτική παρουσία
Θεέ μου, τό καλοτάξιδο πλοίο τρακάρει...

ή θαλαμηγός Κρεολή τρακάρει σέ μοιραίο παγόβουνο
σένα φλυτζάνι καφέ!.. 'Η θαλαμηγός Κρεολή βουλιάζει στην άβυσσο
άπό κατακάθι καφέ, σέ μι' άπίθανη θάλασσα άπό κατακάθι καφέ...

Κ' ή βροχή, τό τραγουδιστό πρωτοβρόχι
τυμπανίζει τό τζάμι... μοιρολογάει στό τζάμι...
Καφενέιον ή «'Ωραία 'Επτάνησος»!

Τ' ΑΔΥΣΩΠΗΤΑ ΡΟΠΤΡΑ

Πόσα ξύλινα και μετάλλινα ρόπτρα!

Οί αίμγματικές πάρτες κλειστές· παγωμένα στόματα
κλειδωμένα σαγόνια·

Πίσω άπ' τούς τοίχους ξεγοφιασμένα παμπάλαια έπιπλα,
ξεφλουδισμένα πορτραίτα·

'Η λιτανεία τής κούφιας παντούφλας στό χώλλ,
υπόκωφοι, άκατανόητοι ψίθυροι, μονοσύλλαβα στό κενόν·

Κτυπās ένα ρόπτρο, ό παράταιρος ήχος ξαναγυρνά
στό πρόσωπό σου σάν ράπισμα· πεισματώνεις
κτυπās όλοένα τό ένα πίσω άπό τάλλο

τά ξύλινα, τά μετάλλινα ρόπτρα·

Μά πού είναι επί τέλους οί ένοικοι; 'Απουσιάζουν;
κοιμούνται, προβάρουν τούς ρόλους των; 'Ηθοποιοί τραπισταί
σέ άνώνυμο θέατρο, ταριχεύουν τίς όρες των

'Ενταφιάζουν τήν μνήμη των;

Μά δέν άκούς; Ψιθυρίζουν, μονολογούν,

'Αφήνουν μικρά ή μεγάλα διαλείμματα

'Αποστηθίζουν τήν φιλοσοφία τής ψυχρής λογικής,

φοβοούνται μέ πρωτόγονο δέος τόν ίσκιό τους,

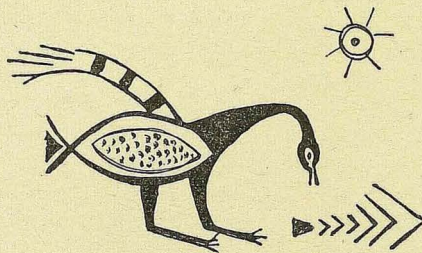
φοβοούνται τόν ίσκιό σου... φοβοούνται τά ρόπτρα

γιατί άν στ' άνοίξουν θά μάθουν νάνοίγουν

και σέ όλους τούς άλλους...

Θά μάθουν νά μιλάνε και σέ όλους τούς άλλους!

ΠΑΥΛΟΣ ΚΡΙΝΑΙΟΣ

ΕΓΩ*

Είμαι ἡ στενόχωρη κατοικία τῶν πεθαμένων.
 Μέσα μου συνεχίζουν τὴ ζωὴ τους
 ἐκεῖνοι. Κάποτε ὀδηγοῦν τὰ βήματα,
 τὰ χέρια μου — καὶ τότες δὲν εἶμαι
 πὰ ἐγώ: μοῦ παίρνουν τὸ κορμί μου.
 Μὲ τρόμο βλέπω τὶς Σκιὲς νὰ μ' ἐξουσιάζουν·
 μὲ τὰ δικά τους βήματα διασκελίζω τὸ χῶμα.
 Ἄπο τίς ὄχτες τῆς ἀκύμαντης
 λίμνης τῶν πεπωμένων τους,
 μὲ τίς ἄδειες κόχες τῶν ματιῶν τους
 παρατηροῦν τίς κινήσεις, μετροῦν τὴν ἀνάσα μου,
 εὐχαριστημένοι ποῦ ἔτσι μποροῦν νὰ μένουνε
 ἀκόμα, δίχως ὀδύνη πιά, στὸν κόσμον τὸν Ἀπάνω...

Κι ἐγώ, δοκιμάζοντας ὀλοένα
 τὸ βάρος τῆς ὑδρίας κι ἀναμετρώντας τὸ δρόμο,
 κάνω νὰ τινάξω ἀπ' τὴν ψυχὴ μου τὰ χῶματα,
 διαβαίνω ἀγκάθια καὶ βαλτοτόπια,
 κοιτάω ἀπὸ μακριὰ τίς βουερὲς πολιτεῖες
 ὅπου δὲν μοῦ εἶναι γραφτὸ νὰ ξαποστάσω·
 καὶ πάω καὶ πάω, δίχως πουθενὰ
 τὴ δίψα μου νὰ σβήνω. Ἡ βοὴ τῶν ἀνέμων
 μιλάει γιὰ καταιγίδες· τὸ ξέρομε
 πὼς στοὺς ὠκεανούς παλεύουν οἱ τυφῶνες·
 τὴ μέρα ποῦ θὰ πάψει ἡ πᾶλη
 τὸ αὔριο θὰ σταματήσει μεσοστρατὶς. Μὰ τώρα,

τώρα μὲ τὰ δικά μου τὰ μάτια οἱ πεθαμένοι
 βλέπουνε τὸ φῶς, κρυμένοι ἀπὸ τὴν πάχνη
 ὅπου τὰ ὄνειρά τους ναυαγήσαν· τὰ ξέσαρκα
 χέρια τους ἀνασκαλεύουνε τὴν κρύα αἰθάλη
 μέσα στὸ αἷμα τῆς καρδιάς μου· κι εἶναι στιγμὲς
 ποῦ ἡ ἄμπωτις ξεσκεπάζει τὰ κοφτερὰ
 βράχια στῆς μνήμης τ' ἀχρογιάλι,
 ὅπου ἐγὼ μὲ γυμνὰ ποδάρια ἀναζητᾶω
 τὰ χνάρια τους στὸν ἄμμο τοῦ Καιροῦ.
 Τὰ καθούρια βγαίνουν ἀπ' τίς φωλιές τους·
 ξανακρύβονται στὶς πέτρες· μέσ' στὴν ἄμμο.
 Καὶ γὼ ξεθαρρεύομαι — πὼς ὅλα εἶναι ὅπως πρῶτα.
 /Ἡ φυγὴ εἶναι στὸ βάθος ἓνα μὲ τὸν νόστο/.

ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΔΑΛΜΑΤΗ

* Ἄπο τὴ βραβευμένη στὸ Φιλαδέλφειο Διαγωνισμὸ ποιητικὴ συλλογὴ «Ὁδηγὸς Μουσείου».

ΕΙΝΑΙ Ο ΚΡΙΤΙΚΟΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΣ;

Τὸν τελευταῖο καιρὸ γίνεται λόγος στὴν Κύπρο — ἀλλὰ κι ἄλλοῦ — γιὰ τὴν «ἐπιστημονική» κριτική. Ὑπάρχουν δηλαδή ἐκείνοι πὸν θεωροῦν τὴν κριτικὴ μέρος τῆς ἐπιστήμης καὶ ὑποστηρίζουν σὲ εἰδικὰ ἄρθρα ἢ παρεμπιπτότως ὅτι ὁ κριτικὸς εἶναι ἐπιστήμονας κατὰ πρῶτον λόγον καὶ πρέπει νὰ γράφῃ καὶ νὰ μιλά σὰν τέτοιος. Τὸ θέμα εἶναι πολὺ σοβαρὸ καὶ ἡ ἀποψὴ ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσα ὥστε νὰ τὴν ἀντιπαρέλθῃ κανεὶς ἐλαφρᾶ τῇ καρδίᾳ. Ἄν μὴ τι ἄλλο, θέτει ἕνα πρόβλημα πὸν ὑποσυνείδητα ἀπασχολεῖ ὅλους ἐκείνους πὸν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα συνδέονται μὲ τὴν κριτικὴ καὶ πὸν πρέπει κάποτε ἐνσυνείδητα νὰ ἀντιμετωπιστῇ ἀπὸ τὸν καθένα πὸν ἔχει ἀσχοληθῇ μ' αὐτὸ τὸ εἶδος, ἄχαρο ἀπὸ πολλὰς πλευρᾶς. Ὅχι μόνον γιὰτὶ δημιουργεῖ συνεχεῖς προστριβές καὶ ἀντεγκλήσεις (πὸν αὐτὲς καθ' ἑαυτὲς δὲν εἶναι βέβαια ἀποκαρδιωτικὲς ὅταν κρατιοῦνται μέσα στὰ ὅρια τῆς καλῆς πίστης) ἀλλὰ γιὰτὶ κατὰ γενικὸ κανόνα δὲν ἔχει μόνιμη ὑφὴ ἀλλὰ βραχυβίον συνήθως χάνεται μαζί μὲ τὴ μέρα ἢ τὴ βδομάδα ἢ τὸ μῆνα πὸν βλέπει τὸ φῶς (ἀνάλογα μὲ τὸ ἔντυπο στὸ ὁποῖο δημοσιεύεται). Οἱ ἀπόψεις λοιπὸν πὸν εἶδαμε γιὰ τὴν κριτικὴ σὰ μόριον ἐπιστήμης μᾶς συνεκράτησαν καὶ προκάλεσαν τὴν ἀντιγωνία μας. Ἀπὸ τὸ λόγο στὸν ἀντίλογο.

Βλέπουμε καὶ ἐμεῖς μιά ἐπιστημονικὴ κριτικὴ. Τὴν κριτικὴ ἐπιστημονικῶν ἔργων. Ἐνας πὸν θὰ καταπιστῇ νὰ κρίνῃ ἕνα σύγγραμμα μαθηματικὸ ἢ ἱστορικὸ ἢ ἰατρικὸ, ἂν δὲν προέχει νὰ περιοριστῇ σὲ συζήτηση γιὰ τὴ σαφήνεια ἢ τὴ γλαφυρότητα ἢ τὴ συνθετικὴ ἱκανότητα τοῦ συγγραφέα (καὶ πολὺ κακὰ θὰ κρίνῃ ἂν περιοριστῇ σ' αὐτά), τότε εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ βασιστῇ σὲ ἐπιστημονικὰ δεδομένα καὶ μὲ ντοκουμέντα τεκμηριωμένα ἐπιστημονικὰ νὰ ἐκφέρῃ γνώμη, νὰ κρίνῃ εἰσηγήσεις, παρατηρήσεις ἢ διορθώσεις. Παίρνουμε ἕνα παράδειγμα: Ἐνας ἱστορικὸς δημοσιεύει τὴν ἱστορία τῆς Ἐνετοκρατίας στὴν Κύπρο καὶ στέλλει τὸ βιβλίο του ὅπου νομίζει ὅτι ἴδιος σκόπιμο γιὰ νὰ κριθῇ. Ὁ κριτικὸς πὸν θὰ ἀναλάβῃ τὴ κρίνῃ τὸ ἔργο πρέπει νὰ εἶναι κάτοχος τοῦ θέματος, ἐνημερωμένος πάντα σὲς πηγές καὶ τὴ βιβλιογραφία καὶ νὰ κρίνῃ μὲ βάση ἱστορικὰ δεδομένα. Δὲν μπορεῖ λ.χ. νὰ διατυπώσῃ γνώμη μὲ τὸν τρόπο πὸν ἄμεσα πὸν κάτω σημειῶνουμε: «Νομίζω ὅτι ἡ ἡμερομηνία Χ. εἶναι λανθασμένη», ἂν δὲ δώσῃ πειστικὸς λόγους πὸν νὰ στηρίζουν αὐτὴ τὴ γνώμη. Ὅτε νὰ ἀμφισβητήσῃ γεγονότα πὸν ἀναφέρονται στὸ σύγγραμμα ἂν δὲν προβάλλῃ ἐπιχειρήματα πὸν νὰ δικαιολογήσουν τὴν ἀποψὴ του. Τὸ ἴδιο ἀσφαλῶς συμβαίνει καὶ μ' ἕνα πὸν θὰ κρίνῃ ἕνα σύγγραμμα Χημείας ἢ Φυσικῆς ἢ ἕνα Φιλολόγο πὸν θὰ ἀντιμετωπίσῃ κριτικὰ ἕνα κλασσικὸ κείμενο ἢ μιά ἐκδοσὴ ἰνὸς κειμένου κλπ.

Προχωροῦμε τώρα σὲ μιὰ δευτέρη σκέψη πάντα στὸ ἴδιο παράδειγμα. Ὁ κριτικὸς τοῦ βιβλίου πὸν ἀναφέραμε στὴν ὑπόθεσή μας θέλει νὰ κρίνῃ καὶ τὸ ὕφος τοῦ συγγραφέα. Διατυπώνει δὲ τὴν ἀποψὴ ὅτι εἶναι πλάδαρον λ.χ. ἢ γλαφυρόν ἢ χρησιμοποιοῖ ὁποιοδήποτε ἄλλο προσδιοριστικὸ ἐπίθετο πὸν πιστεύει ὅτι ἀνταποκρίνεται στὰ πράγματα. Εἶναι δυνατό νὰ πεισθῇ ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία ὅτι ἔχει δίκαιο ἢ ὅτι ἡ γνώμη του εἶναι πὸν ἔγκυρη ἢ σωστὴ ἀπὸ μιὰν ἄλλη, ἀντίθετη, πὸν ἐμφανίζεται σ' ἕνα ἄλλο ἔντυπο; Καὶ ποιὸς θὰ κρίνῃ ὀριστικὰ ποιὰ ἀπὸ δύο τελείως διαφορετικὲς γνώμες εἶναι ἡ ὀρθή; Ὁ χρόνος θὰ πῆτε θὰ κρίνῃ ὀριστικὰ. Εἶναι ὅμως ὁ χρόνος δεδομένο ἐπιστημονικὸ ἢ ποιὸς θὰ ὑποκαταστήσῃ τὸ χρόνο (γιατὶ ἡ κριτικὴ ταυτίζεται βέβαια μὲ τοὺς κριτικὸς καὶ κάθε κριτικὴ ἔχει τόσο βάρος ὅσο τῆς δίνει ὁ κριτικὸς πὸν τὴν διατυπώνει) ἢ πῶς εἶναι δυνατό νὰ χρησιμοποιοῦμε τὸ χρόνο ἔτσι πὸν νὰ προλαμβάνουμε τὴ γνωμοδότησή του;

Τώρα — γιὰ νὰ γνωρίσουμε στὴν ὑπόθεσή μας — ἂν ἕνας κριτικὸς τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ βιβλίου ἔγραφε πῶς ὁ συγγραφέας δὲν κάνει λάθη γλωσσικά, ἢ γνώμη του αὐτὴ θὰ ἦταν δυνατό νὰ ἐξεταστῇ μὲ πραγματικὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα. Ἡ Γραμματικὴ καὶ τὸ Συντακτικὸ, ἂς ποῦμε, μαζί κι ἕνα καλὸ Λεξικὸ θὰ βοηθοῦσαν καὶ τὸ τελικὸ συμπέρασμα θὰ ἦταν ἀναμφισβήτητο (νοούμενου βέβαια ὅτι ἔγινε καὶ καλὴ χρῆση τῶν βοηθημάτων).

Ἡ σύγκριση πὸν ἐπικρατεῖ γενικὰ γύρω ἀπ' αὐτὸ τὸ θέμα εἶναι σύγκριση ὀρίων καὶ ἀξιών. Θὰ πρέπει λ.χ. νὰ διακρίνουμε καλὰ σὲ μιὰ τέτοια ἐξέταση ἀνάμεσα στὴν Τέχνη καὶ στὴν Ἐπιστήμη. Νὰ θέσουμε μὲ ἀκρίβεια, ὅσο εἶναι δυνατό, ἀνάμεσα στὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια καὶ στὴν καλλιτεχνικὴ ἀξία. Νὰ βροῦμε τὰ ὅρια πὸν χωρίζουν ἕνα γεγονός ἢ μιὰ ὁποιαδήποτε ἀλήθεια ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐκφράζεται σὲ μιὰ μορφῇ Τέχνης ἢ σὲ μιὰ ἐπιστημονικὴ διατριβή. Θὰ πρέπει νὰ δοῦμε τὴν τεράστια διαφορὰ πὸν ὑπάρχει ἀνάμεσα σὲ μιὰ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια καὶ στὴν ὁμορφιὰ (πὸν κατὰ τεκμηρίον ἐπιδιώκει ἡ Τέχνη). Γιὰ τὴν Ἐπιστήμη εἶναι δυνατό — καὶ πρέπει — νὰ ὑπάρξουν ἀντικειμενικὰ δεδομένα ὥστε καὶ κριτήρια ἀντικειμενικὰ νὰ τίθενται καὶ κρίση θεμελιωμένη ἐπιστημονικὰ νὰ προβάλλεται. Ὑπάρχουν ὅμως ἀντικειμενικὰ δεδομένα γιὰ τὴν ὁμορφιὰ ἢ τὴν ἀλήθεια ὅπως αὐτὴ κινεῖται μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς κι' ὄχι σὲ ἐξωανθρώπινα περιχαράγματα; Ἐχουμε τὴ Γραμματικὴ καὶ τὸ Συντακτικὸ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας. Ποῦ εἶναι ὅμως ἡ Αἰσθητικὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λόγου; Ποῦ εἶναι οἱ κανόνες πὸν καθορίζουν ποῦ βρεῖσεται ἡ ὁμορφιὰ σ' ἕνα

πεζό ή ποιητικό κείμενο και πού όχι; Πού είναι εκείνη ή Ψυχολογία πού θα λύση μιά γιά πάντα όλα τά προβλήματα πού αντιμετώπιζονται καθημερινά λόγω τής άπειρης ποικιλίας αποχρώσεων πού χαρακτηρίζει τήν ψυχή τού ανθρώπου; Πότε πότεσε ή Στιχουργική μόνη να δημιουργήση ένα ποιητή ή να δώση όπλα •' ένα κριτικό όταν αυτός βρίσκεται αντιμετώπος μ' ένα άληθινό ποιητή; Μήπως θα πρέπει κρίνοντας τό Σολωμό να έχουμε ύπ' όψη μόνο τούς κανόνες τής Στιχουργίας, τήν ορθογραφία κι' ένα Λεξικό τής Έλληνικής; Και τί σχέση θαχε με τήν πραγματική Κριτική μιά κριτική πού θα βασίζονταν σ' αυτά μόνο τά δεδομένα; Κι' από τά τόσα κριτικά μελετήματα πού γραφήκανε γιά τό Σολωμό, άς πούμε πάλι, πού θα διαλέξουμε σάν τό πιο αντικειμενικό, τό πιο επιστημονικό; Φοβούμαι πώς δε θα βρισκαμε, αν πιεζόμαστε να πούμε μιά γνώμη, ένα όλοι, εκτός κι αν συμφωνούσαμε να δεχτούμε τήν τεκμηριωμένη βιογραφία τού ποιητή.

Αυτή ή αδυναμία οφείλεται, νομίζουμε, στην ιδιοτυπία τής Τέχνης. Η Τέχνη είναι έξω από κανόνες, πέραν από κριτικές, πάνω από ντοκουμέντα, γεγονότα και αποδείξεις, ή Τέχνη είναι δημιουργία πού αποτελεί κοσμογονία γιά κάθε φορά πού μορφοποιείται, είναι μιά καινούργια γέννηση γιά κάθε φορά πού υλοποιείται. Η όμορφιά ενός έργου τέχνης περιορίζεται σ' εκείνο τό έργο κι' είναι ανεπανάλητη, ή αλήθεια ενός ανθρώπινου τύπου σ' ένα μυθιστόρημα ή σ' ένα θεατρικό έργο είναι μιά μοναξιασμένη, άτομική περίπτωση. Κάθε άληθινό έργο τέχνης προβάλλει τό δικό του κανόνα και θέτει τό δικό του νόμο. Ο άληθινός καλλιτέχνης είναι νομοθέτης πού νομοθετεί με καινούργιο τρόπο κάθε φορά πού δημιουργεί νέο έργο. Νομοθετεί στό ύφος, στη συνοχή, στη δύναμη, στην αλήθεια ακόμα και στη συνέπεια των χαρακτήρων πού περιφέρονται αυτόχρως στό έργο του.

Λοιπόν, πώς θα συνδέσουμε όλα αυτά με τό έργο τού κριτικού; Είναι γιά μās φανερό πώς ύστερα απ' αυτά δε μπορεί τό έργο του να είναι τίποτε άλλο παρά έργο νομοεργητή. Σε κάθε περίπτωση θα προσπαθή να βοηθή τό νόμο πού καλύπτει και διέπει τό έργο. Δε θα στηρίζεται σε γενική νομοθεσία, δε θα μεταχειρίζεται ή μέθοδο τού Προκροστή και σύμφωνα με γενικούς κανόνες, μ' ένα μέσο όρο να δοκιμάζει να συμπιέζει και να ακρωτηριάζει τά ξεχωριστά έργα. Θα κοιτάζει κάθε έργο με κατανόηση και συμπάθεια (αυτό δε σημαίνει ότι δε θα κατακρίνει, επικρίνει, απορρίπτει) θα τό ερευνά έξονυχιστικά, θα στέκεται στοχαστικά μπροστά του, άλλος Οιδίπους θα αντιμετώπιζε αιώνια τό αίνιγμα τής Σφίγγας, κάθε φορά διαφορετικό, γιατί κι ή Σφίγγα άλλη θάναι κάθε φορά κι' άλλο αίνιγμα θα τού θέτει.

Θα πη ένας: Δε λύθηκε τό πρόβλημα, αφού (κι' αν) έτσι έχουν τά πράγματα. Άπλως μεταποστήθηκε. Γιατί δηλαδή να μη δεχτούμε τήν «επιστημονική» κριτική γιά κάθε έργο ξεχωριστά; Δέν είναι δυνατό να καθορίζεται εκάστοτε ό νόμος τού έργου πού καλείται ό κριτικός να αντιμετώπισει; Οι αντιρρήσεις πού προβάλαμε πιο πάνω, γενικά γιά κάθε λογοτεχνικό, κυρίως, έργο ισχύουν, πιστεύουμε, και γιά κάθε ξεχωριστό, συγκεκριμένο έργο. Η αδυναμία να βρούμε αντικειμενικά δεδομένα γιά να βασίσουμε τή γνώμη μας γιά τή μορφή ενός έργου ή τήν αλήθεια πού υπάρχει στό ανθρώπινο περιεχόμενο του παραμένει ή ίδια. Μέσα σ' ένα λογοτέχνημα κρύβεται ένας ξεχωριστός κόσμος, σ' ότι περιέχεται σάν ανθρώπινη ουσία, σ' ότι περιβάλλει σάν μορφή περίβλημα.

Άλλά ίδου και κάτι επιπρόσθετο: Άλέναντι από τό λογοτέχνημα, από τό έργο τέχνης γενικότερα, βρίσκεται τό Ύποκειμένο. Ο κριτικός. Μαζί του μεταφέρει τό δικό του, απόλυτα προσωπικό κόσμο, πίσω από τόν προσεκτικό αναγνώστη κινείται ένα δημιουργικό πνεύμα. Είναι λοιπόν ό κριτικός Δημιουργός; Δέν είναι ένας υπηρέτης των πραγματικών δημιουργών, ένας ψυχρός στατιστικολόγος, ό κλητήρας τού λογοτέχνη κι ό θυρωρός τής πολυκατοικίας όπου κατοικούν οι δημιουργοί; Αύτός βέβαια είναι ό προχειρότερος τύπος τού κριτικού. Είναι ό σημειωματογράφος, αυτός πού χρονογραφικά κατατοπίζει τόν αναγνώστη γιά τις νέες εκδόσεις και συντάσσει ένα χρήσιμο, αναλυτικότερο κάπως, βιβλιογραφικό δελτίο.. Ο πραγματικός κριτικός είναι αναδημιουργός, τουλάχιστον. Τό άληθινό κριτικό έργο πρέπει να είναι δημιουργικό. Αύτή ή άποψη όχι μόνο δέν αποκλείει, αλλά περιλείπει τήν άρνηση. Τήν άρνηση όμως όπως τή νοούμε όταν μιλούμε γιά διαλεκτική πρόοδο, τήν άρνηση πού υπάρχει στό ζευγάρι θέση — αντίθεση, πού είναι θεμελιώδες γιά τήν ουσιά γιά τήν ανθρώπινη πρόοδο έννοια «σύνθεση». Η στοχαστική ανάλυση μās άρνήσεως είναι ουσιάδης προσφορά — όχι πάντως ή ναρκισσιστική, κενή επίδειξη βορβορολογίας και όχτρολογίας.

Δέν υπάρχει λοιπόν διαφορά ανάμεσα σ' ένα κριτικό και σ' ένα καλλιτέχνη; Νομίζουμε πώς υπάρχει, και βρίσκεται στη χρήση τής φαντασίας. Ο καλλιτέχνης στηρίζεται στη φαντασία, είναι ένας ποιητής, ένας πλάστης. Ο κριτικός στηρίζεται στη νόηση, είναι ένας στοχαστής. Ο καλλιτέχνης δέν είναι καλλιτέχνης χωρίς τή φαντασία. Ο κριτικός δε τή χρειάζεται. Πολύ περισσότερο; δέν πρέπει να τή χρησιμοποιή. Άπό τήν ώρα πού θα μεταχειριστή σά μέσο τή φαντασία γίνεται Πλάστης, ενώ τό λειτουργημά του είναι άλλο. Ο κριτικός, και ό πιο δημιουργικός, είναι υπόχρεος να απέκδυθ ή φαντασία προτού να εκινήσει γιά τό δύσκολο ταξίδι του.

Άρα, θα παρατήρηση κάποιος,, πρέπει να είναι αντικειμενικός, έρ' όσον στηρίζεται στη νόηση και καθόλου στη φαντασία ό κριτικός. Άν με τόν όρο «αντικειμενικός» νοείται ότι δε

θά έξαρτά τή γνώμη του από ιδιοτέλεια, ύστεροβουλία ή εμπάθεια, αυτό δέ μπορεί παρά να βρῆ τόν καθένα σύμφωνο. Ὁ κριτικός δηλαδή θά ἐκφράσῃ κατά τόν πιό σαφή τρόπο καί σέ καλό ὕψος (ἂν δέ διαθέτῃ δέ διαβάζεται, καί ὁ κριτικός πρέπει νά προσελκύνῃ καί ὄχι νά ἀπωθῆ) τίς ἀπόψεις του, ὅποιες κι ἂν εἶναι, μέ εἰλικρίνεια καί ἐντιμότητα. Αὐτό σημαίνει ὅμως ὅτι θά ἐκφραστῆ ἐπιστημονικά ἢ ὅτι τὸ ἔργο του εἶναι ἐπιστημονικό; Ἄσφαλῶς ὄχι. Ἄν δέν εἶναι πλάστης ἀνθρώπων, εἶναι στοχαστής ἀνθρώπων, ἀναλογίζεται ἀτομικές περιπτώσεις ἀνθρώπων καί ὄχι ψυχολογικά ἐγχειρίδια, ἐξετάζει ὕψος, συνθετικὴ ἱκανότητα, ρεῦματα ἰδεῶν, πειθῶ. Θεωρεῖ τουτέστιν προσδιόριστα, ἀντικειμενικά ἀκαθόριστα στοιχεία. Ἄπροσδιόριστα ἀπὸ αὐτῆ τὴν πλευρά: "Ὅτι δέν ἔχουμε (δέν ξέρω σίγουρα ἂν δέν ὑπάρχουν ἢ ἂν δέ μπορούμε νά ἔχουμε — κι ἐδῶ μᾶς ἔρχεται φυσικά στό νοῦ τὸ τοῦ Γοργία: «Τίποτε δέν ὑπάρχει, κι ἂν ὑπάρχῃ κάτι, δέ μπορούμε νά τὸ καταλάβουμε. Κι ἂν ἐμεῖς τὸ καταλάβουμε δέ μπορούμε νά τὸ μεταδώσουμε σέ ἄλλους» κριτήρια τέτοια πού ὄλος νά μᾶς βρίσκουν σύμφωνους εἶτε κατ' ἀρχὴν καί ἀπόλυτα καί θεωρητικά εἶτε στὴν ἐφαρμογὴ τους στὴν πράξη ἀπὸ τὸν καθένα μας. Ἡ ὁμορφιά κι ἡ ἀλήθεια στὴν Τέχνη εἶναι ἀπροσδιόριστα κι ἀσαφῆ καί ἀσύλληπτα στοιχεία. Ἄν στῆ Φυσικὴ ἢ ἀλήθεια φαίνεται σέ περὶ τόσους σχετικὴ κι ἂν κάθε ἐποχὴ βρῆκε καί διατύπωσέ τοὺς δικούς της φυσικοὺς νόμους ἐν πολλοῖς, πῶς εἶναι δυνατό νά ζητοῦμε ἐπιστημονικότητα ἀπὸ τὴν κριτικὴ καί τὸν κριτικὸ τῆς Τέχνης;

Τὸ νόμο πού βρίσκεται σ' ἓνα καλλιτέχνημα πολλές φορές οὔτε κι ὁ ἴδιος ὁ καλλιτέχνης δέ μπορεί νά καθορίσῃ. Δέν εἶναι λίγοι ἐκεῖνοι οἱ καλλιτέχνες πού δήλωσαν ἀπερίφραστα ἀδυναμία νά ἀναλύσουν ἢ νά διασαφηνίσουν ἓνα ἔργο τους. Κι ὄχι χωρὶς λόγο. Ὁ καλλιτέχνης ἓνα τρόπο διαθέτει νά ἐκφραστῆ γιὰ τὸ ἔργο του. Τὸ ἴδιο τὸ ἔργο καί δέ χρειάζεται ἀπὸ τὴν πλευρὰ τὸ νά δώσῃ ἄλλες ἐπεξηγήσεις. ("Ἄν χρειάζεται, τὸ ἔργο του κατὰ τεμῆριο θά εἶναι λειψό). Ἄλλὰ καί στὴν περίπτωση πού ὁ καλλιτέχνης θελήσῃ σέ προλογικὸ ἢ ἐπιλογικὸ σημείωμά του νά προκαταλάβῃ τὸν ἀναγνώστη, ὁ κριτικός θά ξεκινήσῃ γιὰ νά κάμῃ τὸ δικό του χρέος ἀνεπιχρέαστος. Δέ θά δεχθῆ σὰ θέσφατο ὅτιδήποτε ἔξω ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ καλλιτέχνημα. Πέραν τοῦ ἔργου τέχνης ἡ γνώμη τοῦ καλλιτέχνη δέν ἔχει μεγαλύτερο βάρος ἀπὸ τὴν γνώμη τοῦ κριτικοῦ. Τὰ παθήματα τύπου Μπρέχτ (πού ἀλοιῶς θέλησε τὸ ἔργο του κι ἀλοιῶς βῆκε καί τοῦ ὁποίου οἱ ἀναλύσεις μένουν πρότυπα συγκρούσεως προθέσεων καί ἀποτελεσμάτων) θά πρέπει νά εἶναι μαθήματα ὄχι μόνο γιὰ τοὺς λογοτέχνες ἀλλὰ καί γιὰ τοὺς κριτικούς. Ὁ κριτικός θά ἔχῃ κατὰ νοῦ τὸ κύριο μέλημά του, νά στοχαστῆ ἐλεύθερα καί δημιουργικὰ πάνω σ' ἓνα ἔργο τέχνης καί νά κάμῃ τὸν δικό του ἀναγνώστη νά μεταλάβῃ ἀπὸ τὰ προβλήματα, αἰσθητικά—ψυχολογικά, πού προβάλλει καί θέτει τὸ ἔργο. Κάποτε θά στοχαστῆ μόνο ἐξ ἀφορμῆς ἐνὸς ἔργου, κάποτε ἢ προσωπικότητά του θά βαρύνῃ περισσότερο ἀπὸ τὴν προσωπικότητα τοῦ συγγραφέα.

Ὁ κριτικός λοιπόν, ἀφοῦ δέν κάμῃ Ἐπιστήμη, δέ χρειάζεται νά ἔχῃ γνώσεις; Εἶναι δυνατό χωρὶς καμμιὰ προπαίδεια μὲ μόνο ὄπλο τὴ δογματικότητα πού στηρίζεται σὲ ἀμάθεια ἢ ἡμιμάθεια νά ἐκφράσῃ ὑπεύθυνα κριτικὴ ἄποψη κι ὄχι ἀνεύθυνα ἢ ἀνυπόλητη γνώμη; Νομίζω δέ μπορούμε νά μὴ συμφωνήσουμε σ' αὐτό: Πῶς οἱ γνώσεις εἶναι ἡ ἀσφαλὴς βάση (ὄχι πῶς μόνο αὐτὲς ἀρκοῦν). Χωρὶς αὐτὲς οἱ ὅποιοι στοχασμοὶ — ἂν μπορούμε νά μεταχειριστοῦμε τὸν ὄρο — θά ἀφοροῦνται στό κενό. Ἄν εἶναι δυνατό νά ἔχουμε καλλιτέχνη χωρὶς Παιδεία, εἶναι ἀδύνατο νά βροῦμε κριτικὸ ἀληθινὸ χωρὶς γνώσεις, μόρφωση, καλλιέργεια. Μαλάκιο θάνατι χωρὶς ραχοκοκαλιά ἐκεῖνος πού θάχῃ τὴν τόλμη (ἢ τὴν ἀναίδεια) νά κρίνῃ χωρὶς στέρεη μόρφωση. Καί δέν ἐννοοῦμε λέγοντας αὐτὸ ὅτι δέν μπορεί νά ἐκφράσῃ κανεὶς τὴν γνώμη του πάνω σ' ἓνα ποιητικὸ ἔργο φέροντες, ἂν δέν ἔχῃ μελετήσει τὴν ποίηση καί τὰ προβλήματα τῆς. Ὁ καθένας εἶναι ἔτοιμος νὰ πῇ τὴν γνώμη του κι εἶναι συνήθως πιό δογματικὸς ἐκεῖνος πού ἔχει τὴ λιγώτερη ἀρμοδιότητα. Ἄλλο ὅμως μιὰ γνώμη πού ἐκφράζεται ἀνεύθυνα σ' ἓνα φιλικὸ κύκλο, κι ἄλλο ἡ κριτικὴ δημιουργία. Γιὰ νά δημιουργήσῃ δέ κανεὶς κρίνοντας πρέπει νά κινήτῃ μὲ ἄνεση, σέ πλάτος καί σέ βάθος, σέ μιὰ κλίμακα ὑψηλὴ στὸν τομέα τῆς τέχνης. Μὲ τὴν παιδεία καί τὴν προσωπικὴν του εὐαισθησία, τὴν πνευματικὴ καί ψυχικὴ του καλλιέργεια σὰν ὄπλα, θά δοκιμάσῃ νά ἀντιταχθῆ στό χρόνο, πιθανόν τὸ μόνο ἀντικειμενικὸ κριτήριον (ἀλλὰ τόσο ἔξω ἀπὸ τὰ μέτρα ἐνὸς ἀνθρώπου) στὴν τέχνη. Θά δοκιμάσῃ βέβαια νὰ πῇ μιὰ ὀριστικὴ — ἀπὸ τὴ δικὴ του καί μόνο πλευρὰ — γνώμη γιὰ ἓνα καλλιτέχνημα. Εἶναι ἴσως ἀνθρώπινος ἀδύνατο τοῦτο, νά στοχαστῆ ἄχρονα ὁ κριτικός. (Ποῦ θά κατ'ἀλλῃγε ἄλλωστε μιὰ τέτοια προσπάθεια; Θά ἀρκοῦσε τότε νά ἐκφραστῆ μονολεκτικά: Αὐτὸ τὸ ἔργο εἶναι ἀριστούργημα. Ἡ εἶναι ἀπαισιούργημα. Ἡ θ' ἀντέξῃ στό χρόνο. Ἡ δὲ θ' ἀντέξῃ κ.ο.κ.). Ὅμως ὁ ἀληθινὸς κριτικός δέν ἀρκεῖται σ' αὐτὸ οὔτε καί ἡ κριτικὴ ἔχει ἀποκλειστικὸ σκοπὸ (ἂν τὸν ἔχῃ γιὰ σκοπὸ) νά προβάλλῃ μιὰ ὀριστικὴ γνώμη γιὰ ἓνα καλλιτέχνημα. Πλατεῖα καί σέ βάθος κρίνει, διοχετεύει τὸν ἑαυτὸ του στὰ κινούμενα, σὰν ἀνθρώπος κρίνει ἀνθρώπινες δημιουργίες. Ἄναλύει, ἀλλὰ καί συνθέτει, προβληματίζεται, παίρνει ἀφορμὲς στοχασμοῦ, διακρίνει ἀδυναμίες ἀλλὰ καί δύναμη, ἀνατρέπει, ὑποδεικνύει, ἀντιμετωπίζει μερικὰ ἀλλὰ καί καθολικά, ὄλος ὁ πνευματικὸς καί ψυχικὸς του κόσμος βρίσκειται «ἐν ἐργηγόρσει» μπροστὰ στό θαῦμα πού λέγεται καλλιτέχνημα.

Θά κατορθώσῃ κάποτε ὁ ἀνθρώπος νά συνθέσῃ ὅλα τ' ἄπιαστα στοιχεία τῆς ὁμορφιάς σέ

μιά ένότητα, ἔτσι πού και ἡ κρίση νά ἔχη αὐτὴ τὴν ένότητα σὰ βάσανο; Αὐτὸ ἓνα ἰδεώδες χιμαιρικό, πού ἡ ἐπίτευξή του μᾶς φαίνεται τόσο μακρινή ὅσο κι ἡ βάση συνταγῶν καλλιτεχνικῆ δημιουργία. Ὡς τότε, ὡς ἓνα ὄριο διαρκῶς μετακινούμενο κι ἀσύλληπτο, ὁ κριτικός θὰ στοχάζεται δημιουργικά πάνω σ' ἔργα πού πλάθουν ἄλλοι και θ' ἀπέχη τόσο ἀπὸ τὸν ἐπιστήμονα ὅσο κι ὁ καλλιτέχνης πού κρίνει.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗΣ

ΓΝΩΡΙΜΙΕΣ ΣΤΟΝ ΑΠΕΡΑΝΤΟ ΧΩΡΟ

Ἐμπρὸς στὸν ἀφῶδ τοῦ κύματος οἱ λεῦκες τρέμουν λευκὰ τὰ φύλλα τους
ὅπως φτερὸ τοῦ ὄνειρου.

Τί διαφέρει τὸ κύμα τὸ ἐλεύθερο ἀπὸ τὸ λιμενισμένο;

Τὴ σιωπὴ ὅσο λύνω, ἄλλη σιωπὴ βρίσκω πιὸ περήφανη.

(Πόσες περήφανες σιωπὲς νά κρύβει ὁ Κόσμος;)

Ὁ Θεὸς ρίχνει τ' ἀγίστραι του και μᾶς γυρεύει
συντρόφους στὴ μοναξιά του.

Τραγοῦδι μου ἀκούραστο μάζεψε τὸ πανί σου
και κούρνιασε ὡς θαλασσινὸ πουλι στὸ βράχο σου τὸ βράδου.

Μόλις ἀρχίσουν οἱ γελαστὲς ἡμέρες θὰ πᾶμε πέρα στὴ λίμνη μας,
θὰ τὴν ἀγναντέψουμε πάνω ἀπὸ τοὺς λόφους μὲ τίς ἀγελάδες
και τὰ βουβάλια νά δροσίζονται μέσα στὰ νερά.

Σὰ μοιάζει ἀμίλητη θάλασσα,
μὰ ψαρόβαρκα καθρεφτίζεται στὸ γυαλί της.
Τώρα τὸ χειμῶνα ἡ λίμνη μας ἀνταριάζεται
και βογγάει στὸ βάθος τῆς νύχτας
κι' ἀντιβογγᾶν τὰ δάση
και ταράζονται στὸν ὕπνο τους τὰ πουλιά.

Ὅταν ἰδωθήκαμε γιὰ πρώτη φορά, εἶχαμε κιόλας ἀγαπηθεῖ,
σὰ νά 'χαμε κάπου ἀπὸ τὰ πρῶιν συναντηθεῖ,
κάποτε πάλι εἶχαμε γνωρισθεῖ,
σ' ἓνα μικρότερο φῶς εἶχαμε χωρισθεῖ.

Ὅσο τὰ στίβουμε ὅλα, δὲ μᾶς μένει τίποτε στὸ τέλος,
μόνον εἰκόνες,
ὁμοιώματα πού εἶχαμε ἀγαπήσει.

Ὅπτασιές χαρᾶς πού ἐπιδιώκαμε νά γίνουν πραγματικές.

Πιάναμε στὸ χέρι μας τὴ φλόγα
και μᾶς τόκαιγε ὅταν ἡ φωτιά ἦταν δυνατή.
Τρομαγμένοι τὸ τραβούσαμε
και κρύβαμε τὴν πληγὴ του.

Ψάναμε τὴ φλόγα,
και μᾶς ἀπόμενε στὴν παλάμη μας ἓνας καπνὸς μαῦρος.

(Καίει ἡ φλόγα στὸ πλάγι μου.)

Εἶμαι ἓνα κύπελλο στεγνὸ, διψασμένο, ἄδειο.
Βοήθεια!

ΣΑΡΑΝΤΟΣ ΠΑΥΛΕΑΣ

Ο «ΦΙΛΟΚΤΗΤΗΣ» ΤΟΥ ΣΟΦΟΚΛΗ ΣΤΟ ΠΑΓΚΥΠΡΙΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ

Θάταν παράλειψη ἂν κάθε φορά δὲν ὑπενθυμίζαμε τὴν εὐδόκιμη παράδοση τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου νὰ ἀνεβάξῃ ἀρχαία τραγωδία. Ἡ παράδοση αὐτὴ (χρόνια καὶ χρόνια) δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴν ἰδιαίτη ἀγάπη πρὸς τὸ ἀρχαῖο πνεῦμα ποὺ καλλιεργοῦσε πρὸ ἑντονα (καὶ ἴσως ἀποκλειστικὰ) τὸ κλασσικὸ Παγκύπριον Γυμνάσιον, ἀπὸ ἐθνικὴν ὑποχρέωση (ἰδιαιτέρως σ' ἐμᾶς τοὺς Κυπρίους ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνας ἔχει σημασία ἢ ἀναφορά στὸ ἀρχαιοελληνικὸ μας παρελθόν) καὶ ἀπὸ πραγματικὴ ἀναγνώριση τῆς ἐξαιρετικότητος τῆς τραγωδίας, τοῦ ἀνώτερου πνευματικοῦ μας δημιουργήματος.

Ἄν κάνομε μὰ ἀναδρομὴ σὰ τελευταῖα χρόνια, τὰ εἴκοσι τελευταῖα χρόνια, παρόλη τὴν ἀναστάτωση ποὺ προκάλεσε ὁ τελευταῖος παγκόσμιος πόλεμος καὶ παρόλη τὴν ἐκρυθμὴ μ' ὄλο τὸ ἐθνικὸ της ὕψος ἀπελευθερωτικὴ μας τετραετία (1955—59), ποὺ ἐπέδρασε στὴν πορεία τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου (μὰ χρόνια ἦταν κλειστὸ κατὰ διαταγὴ τῆς Ἀποικιοκρατικῆς Κυβέρνησης) θὰ ξεχωρίσουμε τὴν ἐπίδοση τοῦ σχολείου αὐτοῦ στὸ ἀνάσπασμα ἀρχαίας τραγωδίας. Δὲν ὑποτιμῶ κάποια ἐπιτυχῆ ἄλλα ἀνεβάσματα ὅπως τὸν «Ἐμπορὸ τῆς Βενετίας» καὶ τὸν «Ἄμλετ» τοῦ Σαίξπηρ, τὴν «Γοισεύγενη» τοῦ Παλαμά (1954—1955). Μὰ εἶναι ὀφθαλμοφανὴς ἡ ξεχωριστὴ φιλοδοξία τοῦ σχολείου γιὰ ἐρμηνεῖες ἀρχαιοελληνικῶν τραγωδιῶν. Ἀναγράφω τίς ὀκτὼ ἐρμηνεῖες, ποὺ ἡ μὰ ἀφορᾷ τὴν τριλογία «Ὁρέστεια» τοῦ Αἰσχύλου (σύνολο ἔργων δέκα):

- 1944—1945 Πέρσαι τοῦ Αἰσχύλου
μετ.: Ἰ. Γρυπάρη
διδ.: Χρ. Παπαχρυσοστόμου
σκην.: Ἀ. Διαμαντῆ
μουσ.: Γ. Μιχαηλίδη.
- 1948—1949 Ἄντιγόνη τοῦ Σοφοκλέους
μετ.: Κ. Μάνου
διδ.: Θ. Σοφοκλέους
σκην.: Ἀ. Διαμαντῆ.
- 1951—1952 Ἐκάβη τοῦ Εὐριπίδη
μετ.: Ἀπ. Μελαχροينوῦ
διδ.: Θ. Σοφοκλέους
σκην.: Ἀ. Διαμαντῆ
Χορ.: Κ. Μικελλίδη.
- 1957—1958 Ἴφιγένεια ἐν Αὐλίδι τοῦ Εὐριπίδη
μετ.: Δ. Σάρου
διδ.: Π. Περσιάνη, Χρ. Τομασίδου καὶ Ἡθης Πουλλίδου
σκην.: Ἀ. Διαμαντῆ καὶ Τηλ. Κάνθου
μουσ.: Κ. Κασινόπουλου.
- 1958—1959 Φοίνισσαι τοῦ Εὐριπίδη
μετ.: Δ. Σάρου
διδ.: Π. Περσιάνη καὶ Χρ. Κυπριανοῦ
σκην.: Ἀ. Διαμαντῆ καὶ Τηλ. Κάνθου
μουσ.: Κ. Κασινόπουλου.
- 1959—1960 Ἄλκηστις τοῦ Εὐριπίδη
μετ.: Π. Λεκατσᾶ
διδ.: Ἄνδρ. Χριστοφίδη
σκην.: Τηλ. Κάνθου
μουσ.: Κ. Κασινόπουλου.
- 1960—1961 Ὁρέστεια Αἰσχύλου (Τριλογία)
μετ.: Ἰ. Γρυπάρη
διδ.: Ἀ. Χριστοφίδη καὶ Χρ. Κυπριανοῦ
σκην.: Τηλ. Κάνθου
μουσ.: Κ. Κασινόπουλου.

1961—1962 Ἴφιγένεια ἐν Ταύροις τοῦ Εὐριπίδῃ

μετ.: Δ. Σάρου
 διδ.: Ἄκι Μικρομμάτη
 σκην.: Τηλ. Κάνθου
 μουσ.: Σ. Τομπόλη.

Ἀπὸ τὶς τραγωδίες αὐτὲς πρέπει νὰ ἐπισημανθοῦν δύο συμβάντα: Ἡ Ἴφιγένεια ἐν Αὐλίδι παίχτηκε στὴν αὐλὴ τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου καὶ μέσα στὰ πλαίσια τῆς Παγκυπρίου Ἑορτῆς τῆς Νεολαίας, πού ἦταν μιά πνευματικὴ ἐκδήλωση ἀντιστάσεως κατὰ τοῦ ἀποικιοκρατῆ Ἕλλησιν Ἰσραήλ γιὰ τὸ ὅτι ὅλα γίνανε κατὰ παράνομο τρόπο καὶ ἐπιδεικτικὸ τοῦ φρονιμάτος μας, πρῶγμα πὺν τόνωσε ψυχικὰ τὸν Ἄγωνα. Ἡ ἀισχύλια τραγωδία «Ὁρέστεια» ὑπῆρξεν ἄθλος θεατρικὸς κ' ἕνα σπάνιο πέρασμα, προπαντὸς γὰρ σχολεῖο. Τὸ ἀνέβασμά τῆς ἐπιφορμάτισε τὴν παράδοση τραγωδίας στὸ κλασσικὸ Παγκύπριον Γυμνάσιον.

Ὁ «Φιλοκτῆτης» τοῦ Σοφοκλῆ δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ ἔργα πὺν συχνὰ ἐρμηνεύονται ἀπὸ τὴν σκηνή. Ἡ ἐπιλογή του ἐφέτος γιὰ ν' ἀνεβαστῆ στὸ Παγκύπριον Γυμνάσιον βρῖσκεται μὲς τὸ πνεῦμα τῆς φιλοδοξίας νὰ γνωρίσουν οἱ τοῦ σχολεῖου στὸ κοινὸ (καὶ πρῶτα στοὺς μαθητὲς πὺν ἀποτελοῦν κατὰ φυσικὸν λόγον τὸ κυριώτερον κοινὸ γιὰ τὸ σχολεῖο) ἔργα πὺν σπάνια παίζονται καὶ σπάνια ἀναφέρονται. Γιὰ λόγους ἐπιτυχίας συνήθως ἐρμηνεύονται ἔργα πὺν ἔχουν «θεατρικὴν ἐπιτυχία» εἴτε αὐτὸ ὀφείλεται στὸ μῦθον, εἴτε στὴ θεατρικὴ δομὴ τοῦ ἔργου, εἴτε σὲ σημεῖα πὺν μορῶν νῶντων κατὰ κάποιο λόγον ἐπικαιρικὴν ἀξία.

Τὸ ἀνέβασμα στὴν αὐλὴ τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου κατὰ διδασκαλία τῶν Π. Περισσίου καὶ Ἀ. Χριστοφίδῃ παρουσίασε τὰ ἐξῆς προσόντα: οἱ τρεῖς πρωταγωνιστὲς εἶχαν σαφῶς διάφορη χροιά στὴ φωνή. Ὁ Ὀδυσσεύς (Ἀ. Κοτσώνης) π.χ. εἶχε μιά φωνὴ κάπως διαπεραστικὴ καὶ σκληρὰ πὺν δήλωνε ἄνθρωπον πονηρὸν, σκληρὸν κ' ἀλύγιστον. Ὁ Νεοπτόλεμος (Κ. Λύρας) εἶχε ἀρρενωπὴ καὶ κρυσταλλικὴ φωνή, χωρὶς βράγχος, πὺν ἔδειχνε νεαρὸν πολεμιστὴν. Ὁ Φιλοκτῆτης (Φ. Φωτιάδης) εἶχε βαρεῖα φωνὴ πὺν τὴν διάκοπτε συχνὰ λίγη βραχνάδα, ἰδίως στὰ χαμηλόφωνα μέρη τοῦ ἔργου, φωνὴ πὺν χαρακτηρίζε τὸν κάπως ὄρμον ἀλλὰ καὶ τυραννισμὸν ἄντρα. Ὁ Ἡρακλῆς (ὡς ἀπὸ μηχανῆς Θεός) (Κ. Πάντζαρος) ἐπίσης εἶχε δυνατὴν βαρεῖα φωνὴ μὲ πολλὴν διάφορη χροιά ἀπὸ τὴν τοῦ Νεοπτόλεμου καὶ Φιλοκτῆτη. Ὁ Χορὸς τῶν ναυτῶν κινήθηκε στὴ σκηνὴ ἀσύντακτα, ὡς ὀμάδα ἀσυνήθιστη σὲ ρυθμικὰ βαδίσματα πάνω σὲ στέρεον ἔδαφος, ἀφοῦ στοιχεῖο τοῦ ναυτικοῦ εἶναι ἡ θάλασσα, ὅπου τὸν ρυθμὸν τὸν δίνει τὸ κύμα. Ἡ μὴ ἢ οἱ δύο ρυθμικὲς κινήσεις τῶν χειρῶν ἀνήκουν στὶς φυσικὰς κινήσεις τοῦ ἀνθρώπου (ἐπικύληση στὸ Θεόν, κίνηση τοῦ δεξιῦν χειρῶν γιὰ ἔμφαση κάποιου ἔντονου λόγου κλπ.). Συντονισμένον μὲ τὴν ἀντίληψη αὐτὴ περὶ χοροῦ ναυτῶν ἦταν καὶ τὸ πὺν ὁ κορυφαῖος καὶ οἱ δύο παραστάτες τοῦ χοροῦ βγαίνανε ἀπὸ διάφορα μέρη τῶν ὀμάδων χωρὶς νὰ σοῦ δίνεται ἡ ἐντύπωση πὺν ἦταν οἱ ἐπικεφαλῆς. Ἡ κίνηση τῶν πρωταγωνιστῶν σὲ τρία ἐπίπεδα (κ' αὐτὸ εἶναι ἡ ἐπιτυχία τοῦ σκηνογράφου) ἔδινε ποικιλία στὴν παράσταση. Εἶναι ἀναμφισβήτητα καλὴ λύση τὸ σῶσιμο τῶν προβολῶν, πὺν ἄπλωσε γιὰ λίγες στιγμὲς σκοτάδι πάνω στὴ σκηνή, ὅταν κοιμόταν ὁ Φιλοκτῆτης. Ἐτα δόθηκε ἡ ἐντύπωση πὺν πέρασε λίγο ὑπολογισμὸς χρόνος. Γενικὰ ἡ ἐρμηνεία (ὀμιλία, κίνηση, χορὸς) εἶχαν πολλὸν μέτρο, πραγματικὴν λιτότητα. Σὲ πολλὴν λίγα σημεῖα μόνον ὁ Φιλοκτῆτης μὲ τὸ κατέβασμα τοῦ τόνου στὴν ὀμιλία του πρόφρανε λίγο μασσημένους μερικὰς λέξεις. Ὁ ρυθμὸς τῆς παραστάσεως ἐπίσης εἶχε μέτρο: μήτε γοργὸς (πὺν νὰ σοῦ ξεφεύγουν οἱ ἔννοιες) μήτε ἀργὸς πὺν νὰ γεννᾷ τὸν κόπον.

Τὰ σκηρικὰ τοῦ Τηλ. Κάνθου μὲ τὴν διάταξη σὲ τρία ἐπίπεδα (δύο χαμηλὰ καὶ τὸ τρίτον τὸ μονοπάτι πὺν ὀδηγεῖ στὸ ἄνοιγμα τῆς σπηλιάς) βοηθοῦσε πολλὴν τὴν κίνηση κ' ἔδινε ἔκταση στὸ τοπεῖον. Τὸ ξαναγράψαμε πὺν ἡ σκηνογραφικὴ ἐργασία τοῦ Τηλ. Κάνθου (σὲ ὅλα τὰ θεατρικὰ εἶδη) ἀποτελεῖ κεφάλαιον. Σκοπὸς του εἶναι νὰ ὑποβάλῃ μὲ τὸ σκηρικὸν τὸ πνεῦμα τοῦ ἔργου κ' ὄχι νὰ κάμη φτηνὸν νατουραλισμὸν.

Ἡ μουσικὴ τοῦ Κ. Κασινόπουλου, περιορισμένη μόνον στὰ σημεῖα πὺν θέλανε ἔμφαση, πέτυχε τὸν σκοπὸν τῆς.

Τὸ φετεινὸν καλοκαίρι (περίοδος γιὰ ἀνέβασμα ἀρχαιοελληνικῶν τραγωδιῶν) ἄρχισε μὲ ἄριστους οἰωνούς. Ὁ «Φιλοκτῆτης» μὲ τὴν ἐπιτυχία του ἄνοιξε τὴν περίοδον καὶ δημιούργησε ὑποχρεώσεις γιὰ τὸ ἀνέβασμα τραγωδιῶν ἀπὸ ἄλλα σχολεῖα κ' ὀργανισμοῦς. Ἡ νέα ἀρχὴ τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου νὰ μεριμνήσῃ γιὰ τὰ πολλὰ λίγον γνωστὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων τραγικῶν εἶναι εὐπρόσδεκτη καὶ ἐπαινετὴ. Εἶναι βέβαιον πὺν θὰ ἐκτιμηθῆ ἡ κίνησὶς τοῦ ἀπ' ὀλους πὺν σέβονται τὸ θέατρο.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΩΡΑ:

«Ο ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΣ ΜΑΣ ΑΓΩΝΑΣ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΜΑΣ» ΤΟΥ ΡΙΚ

(συνέχεια)

6. «ΕΛΕΓΟΙ ΚΑΙ ΠΑΙΑΝΕΣ»

(Του "Αντη Περνάρη)

‘Από τὰ ποιητικά ἔργα, τὰ ὁποῖα ἔχουν θέμα τὸν Κυπριακὸν ἀγῶνα, ἢ συλλογὴ τοῦ κ. "Αντη Περνάρη «Ἐλεγοὶ καὶ Παϊάνες» ποῦ ἔχει ἐκδοθῆ στὰ 1959 πρέπει νὰ τύχη ἰδιαίτερης προσοχῆς.

Ὁ κ. "Αντης Περνάρης εἶναι μιά ἀπὸ τίς λυρικώτερες φωνές στὴν Κυπριακὴ ποίηση. Ἄπο παλιὰ ἀσχολεῖται μὲ τὴν ποίηση, στὰ 1937 δὲ κυκλοφόρησε τὴν πρώτη του ποιητικὴ συλλογὴ μὲ τὸν τίτλο «Διπλὸ ξεφάντωμα». Ἡ τελευταία του συλλογὴ «Ἐλεγοὶ καὶ Παϊάνες» ἔχει εἰδικὴ σημασία καὶ γιὰ τὸν ποιητὴ ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ θέμα ποῦ πραγματεύονται οἱ ἔκπομπές αὐτές. Γεγονότα καὶ πρόσωπα τοῦ Κυπριακοῦ ἔπους ἐρίσκουν ζεστὴ ἀτήχηση μέσα στὴν λεπτὴ εὐαίσθησία τοῦ ποιητῆ καὶ ἔρχονται ν’ ἀποθανιασθοῦν σὲ στίχους καλοδουλεμένους.

Ὁ ποιητὴς γράφει μερικὰ λόγια, σὰν πρόλογο, στὰ ποιήματά του. Γράφει: «Μέσα στὰ τέσσερα τελευταία χρόνια, τὸν τόνο στὴ ζωῆ, ἐδῶ στὴν Κύπρο, ἔδινε ὁ ἐναγῶνιος σπασμός, ποῦ παραμόρφωνε κάθε πρόσωπο καὶ συντάραζε κάθε καρδιά. Δὲν ἔμεινε πόλη ἢ χωριό, δὲν ἔμεινε άτομο ποῦ νὰ μὴ ἔσκισαν οἱ φωνές του τὸν οὐρανὸ σὲ μιὰν ἀνατριχαστικὴ ἐπίκληση, μὰ καὶ δὲν ἔμεινε ἐπίσης κανένας ποῦ νὰ μὴ ἔκλεισε μέσα στὴν ψυχὴ του ἀπαρασάλευτὴ τὴν ἀπόφαση νὰ ὑποστῆ τὰ πάντα, μὰ νὰ λευτερωθῆ. Αὐτὴ τὴν τρομερὴ ἀνατριχίλα ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποφασιστικότητά τὸν κατοικίῶν ἡμερῶν δίνουν τὰ ποιήματα ποῦ ἀκολουθοῦν.

Στὸ πρῶτο ποίημα τῆς συλλογῆς «Δούρειος Ἴππος» πολὺ χαρακτηριστικὰ ἀπεκονίζει τὴν «τρέλλα» ποῦ πήγασε ἀπὸ τὴν προθεσὴ μας νὰ ζητήσουμε τὴν λευτεριά μας:

«Θά μᾶς ποῦνε τρελοὺς νὰ σπέρνουμε ἀρμύρα
δακρῶν,
γιὰ νὰ θερίσουμε στάχια.

Θά μᾶς ποῦνε δεμένους ποῦ ζωνάρι τῆς Πηνελόπης,
Θά μᾶς ποῦνε δοσμένους στὴν ἀγάπη τῆς μάνας,
αἰσθαντικὸς ἰδαλοῦς, χαμένους μέσα στ’ ὄνειρο
καὶ τὴν ἐλπίδα.

Μὰ ὅμως ἐμεῖς οἱ ὄνειροπόλοι κι’ οἱ ἰδαλοῖ
θὰ ἐρισκόμαστε πὺ κοντὰ στὸ βάθος τῆς ἀλήθειας,
γιατὶ ἀποστέρησε τ’ ἀγκαλιάσματα τῆς Κίρκης
καὶ τῶν σειρήνων τὸ τραγοῦδι,
ἔτσι καθὼς ἤμασταν δεμένοι στὸν κόρφο τῆς
γυναίκας, στὸ βυζὶ τῆς μάνας».

Αὐτὴ ἡ ὄνειροπόληση καὶ ἡ προσκόλλησή μας στὸν μητρικὸ μαστὸ εἶναι ποῦ μᾶς ἐκράτησε τὴν πίστη καὶ μᾶς ἔδωσε τὴν δύναμη ν’ ἀπαλλαγούμε ἀπὸ τὰ μάγια τῆς Κίρκης καὶ νὰ κλείσουμε τὰ ἀυτιά μας στὶς μαγευτικὲς μολπές τῶν Σειρήνων.

Εἶναι πολλοὶ στὴν ἀρχὴ ποῦ εἶχαν πῆ τρελλοὺς τοὺς Κυπρίους γιατί ἔσπειραν τὴ γῆ τους μὲ «ἀρμύρα δακρῶν» καὶ περιμέναν νὰ θερίσουν στάχια. Κι’ ὅμως μέσα ἀπ’ αὐτὴ τὴν τρέλλα εἶναι ποῦ σώζονται οἱ λαοί.

Ὅπως λέγει ὁ ποιητὴς στὸ δεύτερο ποίημα τῆς συλλογῆς ποῦ ἐπιγράφεται «Πρῶτ’ Ἀπρίλη τοῦ 1955» «ὁ δρόμος πρὸς τὸν Οὐρανὸν περνᾷ μὲς ἀπ’ τὸν Ἄδη». Κι’ αὐτὸν τὸν δρόμο τὸν διάλεξε ἡ Κύπρος ἀπὸ δικὴ τῆς θέληση φέροντας τὰ αἵματα, τὸ μόχθο καὶ τὸν πόνο ποῦ θὰ πλήρωνε γιὰ νὰ συναντήσῃ τὴν Λευτεριά.

ΠΡΩΤΗ Τ’ ΑΠΡΙΛΗ ΤΟΥ 1955

Περπατήσαμε σ’ ἐρημιές καὶ σὲ γκρεμνά,
πατήσαμε ἀγκάθια καὶ βάρια,
ρουφήξαμε τὰ μάγουλά μας ἀπ’ τὴν κακουχία.
Αὐτὸς ἦταν ὁ δρόμος ποῦ διαλέξαμε
ἀπὸ δικιά μας θέληση,
αὐτὸν θενά ξαναδιαλέξαμε ἂν ἔπρεπε καὶ πάλι.
Ὁ δρόμος πρὸς τὸν Οὐρανὸν περνᾷ μὲς ἀπ’ τὸν
Ἄδη.

Ὡ, ἂν ἦταν νάξεραιαν ὄλοι τὸν πόνο τῆς θροχῆς
σὰν πέφτει στὰ σπλάχνα τῆς γῆς νὰ τὰ γονιμοποιήσῃ!

Ρίξαμε πιά τὴν πέτρα στὴ λίμνη
καὶ ταράξαμε σὲ κύκλους — ποῦ ὀλοένα ἀπλώνουν
τὴν γαλήνη τῆς
Μέσ’ ἀπ’ τίς χρυσοκόκκινες ἀνταύγειες τοῦ Λυκό-
φωτος
περάσαμε ἀπὸ ἓνα τόσο κοινὸ χθές σ’ ἓνα τόσο
διαφορετικὸ σήμερα.

Ἐχασε τὸ σκαινὶ ὁ ἀκροβάτης,
Ἡ Οἴησή του διαλύθηκε μέσα σὲ μιὰ σταγόνα
ἰδρώτα.

Πόσον καιρὸ νὰ μᾶς περίμενε ἄραγε
τούτῃ ἡ ἀσύγκριτὴ ὄρα;
Δὲν ἦταν ἐκρηξὴ δυναμίτιδας καὶ νιτρογλυκερίνης
οἱ κρότοι ποῦ δόνησαν τὸν ἀγέρα τῆς ἡσυχῆς
θραδιάς;

ἦταν ἐκρηξὴ ψυχῶν, ποῦ σπαργοῦσε μέσα τους
ὁ ἔρωτας τοῦ λυτρωμοῦ,
ὁ πόθος νὰ περάσουμε στὴν σειρὰ τῶν ἀνθρώπων
ἀπ’ τὸ σωρὸ τῶν ἀντρικέλων,
τὸ οὐλτιμάτο τῆς νεότητος ποῦ βιάζεται νὰ ζήσει.
Μέσα σὲ λίγες στιγμὲς τινάζαμε τὴ ραστώνη
ποῦ, χαράφα ἀσήκωτο θάραινε τὰ στήθια μας,
— καινούργιοι, ἀκρίτες,
σπάσαμε τὰ σκαινὰ ποῦ πλήγωναν τοὺς καρπούς
τῶν χειρῶν μας,
κόψαμε τὸ ραφίδι ποῦ κράταγε κλειστὰ τὰ βλέ-
φαρά μας,
γιὰ νὰ δοῦμε καὶ νὰ χαροῦμε τὸ φῶς τῶν φάτων
ποῦ προβαίνει ἀπ’ τὴν κοιλάδα τοῦ Αἰνῶν».

Τόσο τὸ ποίημα αὐτὸ ἄ ἀδίνει τὴν ἀλήθεια τοῦ ἀγῶνα καὶ ἰδιαίτερα τῆς πρώτης ὄρας. Οἱ κρότοι ποῦ δόνησαν τὸν ἀγέρα τῆς θραδυᾶς τῆς 31ης Μαρτίου ἦταν ἀληθινὰ ἐκρηξίεις ψυχῶν ποῦ τὲς θέρμαινε ὁ πόθος τοῦ λυτρωμοῦ. Καὶ μέσα σὲ λίγες ὄρες ἡ Κύπρος ἀποτίναξε ἀπὸ τὴν ψυχὴ τῆς τὴν ραθυμία καὶ ἐσχύθηκε ἀρημητικὴ γιὰ τὸν δρόμο τοῦ φωτός, τῆς ἐλευθερίας.

Σ’ ἓνα ἄλλο ποίημα τῆς συλλογῆς τοῦ κ. Περνάρη, ποῦ ἐπιγράφεται «Σταυροί», τὸ Χριστιανικὸ σύμβολο τοῦ μαρτυρίου, ὁ Σταυρός, ποῦ γιὰ τὴν

Κύπρο συγκεντρώνει, την δοκιμασία της άγχονής και όλων των δεινών του λαού, ο σταυρός αυτός κρατάει επάνω του την ελπίδα για την ανάσταση. "Όσο πληθαίνουν οι σταυροί «άν στηθούν οι σταυροί σειρά!» αλόιμονο γι' αυτούς «που χρόνια, αιώνες, τραβάνε το σκοινί του πνιγμού του δικαίου».

«ΣΤΑΥΡΟΙ»

«Χαίροις ο ζωηφόρος Σταυρός»,
 Ό Σταυρός του Μαρτυρίου.
 Άλουπογούνα ύποκρισίας
 ντύθηκαν του διπλού έχθρου οι ώμωπτες,
 συνδυσσμένες με την παγερή του δικού άδιαφορία.
 Φουρτούνα του Νησιού,
 που ζητά να έμηση της σκλαβιάς τὰ καταπότια,
 τὰ καρποφόρα,
 θύελλα του πελάγου,
 που ξεριά στην άκτη συντριμία.

Τί είναι ή ζωή στα πειρατικά κάτεργα;
 Μιά αιωνιότης κλείνεται σε φυλακές
 ή σε φακέλλους έμπιστευτικούς, που οδηγούν στο
 Κκέη και στο Ππή;
 Έναντια στο Θεό πορεύεται ο δήμιος.
 Χύμηξε το ρευστό της σπαργωμένης νιότης.
 Νά το,
 Κολλημένο στον τοίχο, στη γής, στη ράχη των
 δημίων,
 που χρόνια, αιώνες, τραβάνε το σκοινί του πνιγμού
 του δικαίου

Δικό τους το άγχος.
 Δικό τους το πένθος.
 Δικός τους ο θάνατος.
 Άλοίμονο ύν βρέξη ο ουρανός φωτιά και ξεράση
 ή γής αίμα!
 Άλοίμονο αν στηθούν οι σταυροί σειρά!
 Οι ζωηφόροι Σταυροί «Χαίροις»,
 οι σταυροί του μαρτυρίου!
 Κάθε σταυρός μιá έλπίδα,
 κάθε έλπίδα μιá ανάσταση.
 Η αύριανή φύτρα θά ζεστώνη το ρευστό της ση-
 μερινής νιότης

μέσα στη μήτρα της ψυχής
 και θά γεννήση γδικιωμό.

Σύντομα και περιεκτικά σ' αυτό το ποίημα ο ποιητής δίνει την εικόνα της Κύπρου. Φουρτούνα και θύελλα του πελάγου γίνεται ή ψυχή του νιοσ για να καθαρική τα δεσμά της σκλαβιάς. Φάκελλοι έμπιστευτικοί στέλνουν στο Κκέη και στο Ππή (στην Κοκκινοτριμηθιά δηλ. και την Πύλα), αυ τους που κλείνουν μέσα τους την αιωνιότητα.

Το άγχος, το πένθος και ο θάνατος, όπως λέγει ο ποιητής, ανήκουν στους δημίους, που χρόνια και αιώνες πνύουν την φωνή του δικαίου.

Στο Κυπριακό έπος πρωτοστάτησε ή νεότητα. Αυτή άγωνίστηκε πού πολύ άπ' όλους, αυτή πόνεσε, έδωσε το αίμα της, κι' άπαγχονίστηκε από τους δημίους. Κι' είναι πραγματικά ν' άπορή και

νεις πώς μέσα στους άγουρους αυτούς θλαστούς θρέθηκε τόσο δύναμη, τόσο φλόγα, και τόσο άτσάλινη θέληση, ώστε να γίνουν μαχητές και ήρωες και να φορέσουν στο κεφάλι, το στεφάνι της δόξας. Στα νειάτα αυτά τὰ ήρωϊκά, στα σκολιάροπαϊδα και στους νέους και νέες έφήβους άφιερώνει ο κ. Περνάρης ένα από τὰ ωραιότερα ποιήματα της συλλογής του.

ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ

Ώ αγαπημένη Κύπρος,
 μικρή Έλλάδα,
 κι' άπ' την Έλλάδα πού Έλλάδα,
 από που ήρθε τούτο τ' άγέρι,
 που φούσκωσε τὰ στήθια σου και συνεπήρε τη
 ψυχή σου,

από που μαζεύτηκαν οι άγουροί σου
 μ' άτσάλι τη ματιά
 και κρεμώντας τὰ φιλιδία του λαδιού
 άπ' τον καρπό του δεξιού χεριού τους
 βαδίσανε προς την Όλυμπία;
 Το μυστικό που μάς έκαίε
 χρόνια και αιώνες τώρα
 σαν όνειρο στον ύπνο μας
 πώς τούτοι το νοιώσανε σε μιá μόνη νυχτιά
 και το πραγμάτευσε ή πίστη τους
 χωρίς τη σοφία των σκεπτικιστών που άποναρκώνει;
 Νά πη κανείς πώς ήταν τυχαία ή φωτιά
 που έλυσε το χιονάνθρωπο
 στημένο άπ' τη δειλία των άεροδιαιτων και των
 φωνασκών,—
 κάνει λάθος.

Νά πη κανείς πώς είναι παραισθήση
 ή μουσική που θγαίνει μέσ' άπ' το δράμα μας
 κάνει λάθος.

Τη χαρά δέν την νοιώθει
 όποιος δέν ένοιωσε την όδύνη.
 Κι' είν' ή όδύνη που ώδήγησε τὰ τριμμένα τους
 ποδήματα,

τις τριμμένες τους άπαντοχές,
 τις τριμμένες τους έλπίδες
 στο χωνευτήρι των παθών
 κι' έβγαλε μέσαθι του καμινιασμένο το θάρρος
 και την άπόφαση.

Ώ, αγαπημένη Κύπρος,
 μικρή Έλλάδα.
 Κι' άπ' την Έλλάδα πού Έλλάδα,
 πώς μπόρειες νάχεις άλλη μοίρα;
 Μέλι ρέει σήμερα ή λύτρωση
 άπ' την κυφέλη του σπαργαμού.
 Μέρα με την ήμέρα,
 ώρα την ώρα,
 άδειάζει το φιλιδίο του λαδιού
 που έχουσε κρεμάσει, στο καρπό του δεξιού
 χεριού τους

οι άγουροι μ' άτσάλι τη ματιά,
 και νά, άράδα τὰ μέτωπα
 στεφανωμένα με τον Κότινο της Όλυμπίας.

ΝΙΚΟΣ ΣΠΑΝΟΣ

ΤΟΜΕΣ ΑΠΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ

ΛΥΠΑΜΑΙ...!

Λυπᾶμαι τὸ αἶμα τὸ χαμένο
 μὲ τὴ στυφή του γεύση,
 λυπᾶμαι τὰ χρυσόμαλλα κι' εὐάγγελα παιδιά
 μὲ κείνο τὸ ἐρυθρὸ ἀηδόνι στὴν καρδιά τους,
 λυπᾶμαι ἀκόμα γιὰ τὰ κριματά μας
 ποὺ μαχαιρώναν μὲ χρυσὸ σπαθί,
 λυπᾶμαι γιὰ τὶς βύσσινες ἐκκλήσεις
 τὴν ἀνελέτητην ἀντίστασή μας
 ποὺ πίκραναν καὶ χεῖλη παιδικά,
 λυπᾶμαι γιὰ ὄλους τοὺς παράδεισους ποὺ χάσαμε,
 τῆς ἀρετῆς τὸ στέφανο,
 καὶ τῆς φιλίας τὴ χειροψία,
 χωρὶς μ' αὐτὰ νὰ δώσουμε
 μιὰ μοῖρα ἀντρίκια στὰ παιδιά μας.

ΑΙΣΙΟΔΟΞΙΑ

Τ' ἀρχαῖο τὸ κάλλος δὲν ξαναγυρνᾷ.
 Κι' ἂν θὰ γυρίση ἡ ἰδέα δὲν θάναι
 μὲ τὴν παλιά της φύση·
 θάναι καινούριος ἄγγελος
 μὲ ξένη ὁδοιπορεία.
 Ἄλλὰ γιατί θρηνώ τὰ ποῦφυγαν
 στὸ μακρυνὸ τὸ χτές;
 Αὔριο καινούριος οὐρανὸς
 θὰ δείξει τὴν καρδιά του.
 Ἄς βάλουμε γραβάτα ἐφηβική
 κι' ἄς ποῦμε «καλημέρα».

ΠΥΡΚΑΓΙΑ ΤΟ 1958

(ἐπανάσταση)

...Ἐμεῖς τὸ κάψαμε τὸ δάσος μὲ τὴ φλόγα τῆς καρδιάς,
 Κυκλώτισσά μου Παναγιά.
 Ἄμην.

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Τὸ νόημα ὑπάρχει στὴ ζωὴ.
 Τὸ λέει ὁ κατηφῆς τ' ἀγόρι
 μὲ τὸ μαλλὶ τὸ μελανί.
 Τὸ λέει τὸ στάρι ὅταν χορταίνης.
 Τ' ἄκουσα μέσα στὸ τραγοῦδι,
 ὅταν ὁ γάμος κυριαρχοῦσε
 στὸ μουσικὸ βιολί.
 Τῶπε ὁ παποῦς σὰν ξεψυχοῦσε
 μ' ἓνα κεράσι στὴ ματιά.

ΝΙΚΗ ΨΥΧΗΣ

Ἦ ἦττα δὲν εἶναι πάντοτε ἦττα,
ὅπως κι' ἡ νίκη πάντα νίκη.

Πληρώσαμε τὴν ἦττα μας
μὲ μιὰ ἡττημένη νίκη.

Ὡστόσο μέσα μας κρατᾶμε
τὸ ἦθος ἀρχαίας μας νίκης.
Κι' εἶναι καὶ τοῦτο νίκη:
νίκη ψυχῆς.

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ

Ὅταν νυχτώση κι' ἡ ψυχὴ ἐπιστρέφῃ
στ' ὀλόδιό μας σῶμα
ἀφοῦ πλανήθηκε στοὺς ἀριθμοὺς
κουβέντιασε στὶς μηχανές
ὑπομνημάτισε τῆς μέρας τὸ ρυθμὸ
κι' ἤπαι τὴν καθημερινότητα
σὲ μιὰ πεζὴ τενεκεδένια κούπα,
δώδεκα τόσες ὥρες ξένες τῆς ζωῆς μας,
ὅταν νυχτώση κι' ἡ ψυχὴ ἐπιστρέφῃ
στ' ὀλόδιό μας σῶμα
τί δεῖπνο θὰ τῆς δόσουμε
καὶ τί κρασί
καὶ τί κρεβάτι νὰ πλαγιάσῃ;

ΚΑΛΕΣΜΑ

...Ὡσπου μιὰ μέρα κάλεσα τ' ἀθῶα,
σὰν τοὺς καθρέφτες τ' οὐρανοῦ, παιδιὰ
καὶ τοὺς παρέδωσα τὴ νίκη.
Πέρ' ἀπ' αὐτὸ πὰ κλείσανε οἱ ὁδοὶ
μὲ πράξεις ἐπιλήψιμες!

ΚΕΦΑΛΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ

Ἦταν κεφάλι ἀνθρώπινο λυωμένο
τ' ὁμοίωμα τοῦ Θεοῦ, χωρὶς εἰδή,
σὰν τοῦ τρελλοῦ τὴν σκέψη σὲ στιγμὴ ἔξαψης,
δίστηλῃ εἰκόνα σ' ἔντυπο
καθρέφτης τῆς πληροφορίας
μὲ μιὰ λεζάντα ἑλκυστικὴ
νὰ προσεχτῆ ἀπ' τὸ χαῦνο μάτι.
Τὸ προσπεράσαμε.
Κι' ὅμως τ' ὠραῖο παιδάκι ρώτησε:-
—Γιατί σκοτώνουν τοὺς ἀνθρώπους;
Καὶ τὸ ρωτῶ κι' ἐγώ:
—Γιατί;

ΠΟΙΑΝ ΑΡΕΤΗ;

Τί θά διδάξω στό παιδί μου,
 ποιάν ἀρετή;
 Τήν ὁμορφιά ποῦναι μιὰ γλάστρα μέ γεράνι;
 Τήν κίνηση ποῦ κλείσανε τόν οὐρανό της
 καί μοιάζει πράσινο παπαγαλάκι
 ποῦ τό φιλεύουνε φιστίκια;
 Τή λευτεριά μέ τό φλογῶδες βλέμμα
 ποῦ γέμισε μέ θρόμβους αἶμα
 καί δέν κοιτάζει ποῦ πατᾶ;
 Ἡ μήπως τήν ἀγάπη καί φιλία
 ποῦ τίς ἀράδιασαν στόν τοῖχο μέ κλειστά τὰ μάτια
 καί τίς χτυπᾶ τό ἀπόσπασμα;
 Τήν τίμια σκέψη καί τήν τίμια πράξη,
 δυό χοντροπάπουτσα ποῦ βούλιαξαν στό δρόμο
 κάποιου χωριοῦ λησμονημένου;
 Τί θά διδάξω στό παιδί μου!
 ποιάν ἀρετή;
 Εἶχαμε ἐμεῖς μιὰ φούντα ιδέες
 σέ κάποια νιότη μακρινή.
 Καί τώρα ποῦ ἡ φιλοδοξία στέκει
 μ' ἓνα πανέρι ἐπιλογῆς
 τίς χάσαμε ὅλες στό ταξίδι...!

Η ΝΙΟΤΗ

Πολύ ξοδέψαμε τή νιότη
 μέ πελιδνές προφάσεις.
 Χαρτοπαιξία μέ μεταξένιο γάντι,
 κρασί. Μειδίαμα μέ μιὰ ἀρμαθιά ἡλιους.
 Λευκοί μηροὶ σά χούφτα μέ νερό καί γάλα.
 Δάνεια ποῦ δένουν κόμπους σ' ὄρφανές ματιές.
 Καί ψευδορκίες γιά μιὰ σημείωση,
 χρυσό κλειδί γιά ἐπίσημους πυλώνες.
 Χοροὶ ἐρυθροὶ ποῦ πνίγουνε τή σάρκα
 κι' ἐγκληματοῦν μπροστά στόν ἔρωτα.
 Κι' ἄλλα πολλά μέ πελιδνές προφάσεις διάφανες
 σάν καθαρό γυαλί παραθυριοῦ.

Κι' ὅμως ὑπῆρχε στόν ἀγρό τ' ἀλέτρι.
 Ἐπῆρχε ἡ ἀξίνα πλάϊ στό δάσος.
 Ἐπῆρχαν οἱ κατσίκες καί τ' ἀρνιά.
 Ἐπῆρχε τό μυστήρι καί πηλοφόρι.
 Καλοῦσε ἡ πλύστρα ἡ δούλεψη
 μέ ροδαλό τό πρόσωπό της.
 Καλοῦσε τό ἔλος νά τ' ἀποξηράνης
 κι' ἓνα καινούριο πρόσωπο τῆς γῆς νά πλάσης.
 Θρηνώ τή νιότη ποῦ ξοδεύτηκε
 μέ πελιδνές προφάσεις.

ΤΟ ΗΡΩΪΚΟ ΠΝΕΥΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Μέσα στην ποικιλία τῶν ρευμάτων καὶ τῶν ροπῶν πού κατὰ καιροὺς χαρακτηρίσαν τὴν Ἑλληνικὴ ποίηση εἶναι καὶ ἡ ἀναμφισβήτητη ὑπαρξὴ τοῦ ἠρωϊκοῦ στοιχείου πού πρωταρχικὸ γνῶρισμα καθὸς εἶναι, ἔχει λιγώτερο τονιστὴ γιὰ τὴν Νεοελληνικὴ ποίηση ἢ ὑπαρξὴ του παρὰ δευτερεύοντα ἄλλα, ὅπως τὸ ἐρωτικὸ ἢ τὸ θέμα τῆς ἀπαισιοδοξίας. Τὸ ἠρωϊκὸ αὐτὸ πνεῦμα, καθὸς παρακάτω θὰ δοῦμε, φανερώνεται στὸ πρῶτο ζεχίνημα τῆς Νεοελληνικῆς ποιήσεως, τὴν διαποτίζει σ' ὅλη σχεδὸν τὴν ἱστορικὴ της πορεία καὶ συμπύπτει μὲ τὴς περισσότερες εὐτυχημένες στιγμὲς τοῦ μεγάλου ἀνθίστατος της.

Αὐτὸ τὸ πνεῦμα ποτὲ δὲν ἔλειψε ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ ποίηση γενικά. Ἰσα-ἴσα βλέπουμε πὼς στάθηκε ἀφετηρία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ποιήσεως πού θεμελιωμένη ἀπὸ τὸ ἠρωϊκὸ περιεχόμενο τῶν ἐπικῶν κύκλων, μᾶς ἄφησε τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, ὡς τὸ πρῶτο κ' ἀξελέραστο γνωστὸ μεγάλο μνημεῖο τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Στὴν Ἰλιάδα—ἰδίως τὸ θρησκευτικὸ πνεῦμα βαθύτατα ἐνώνεται μὲ τὸ ἠρωϊκὸ σὲ μιὰ θαυμαστὴ σύνθεσις, ὅπου οἱ ἥρωες στέκονται ἰσότιμοι, μυθικὴ καὶ ἱστορικὴ, ἀπὸ κάθε πῶλη καὶ γένος τῆς τότε Ἑλλάδος καὶ μάχονται σ' ἕνα ξακουστὸ ἀγῶνα, ὁμορφοί, δυνατοὶ κ' εὐγενικοὶ σὰν τοὺς θεοὺς ἀλλὰ κ' ἀνθρώπινοι καὶ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν ἀδυναμίαν τους, ὅπως γενικά παρατήρησε ὁ Κρουαζέ.

Τὸ ἠρωϊκὸ αὐτὸ πνεῦμα συνεχίζει κατὰ κάποιον τρόπο νὰ τροφοδοτῆ ἀργότερα τὴν πολεμικὴ ἔλεγεία μὲ τὸν Καλλίνο, πού κ' αὐτὴ Ἰωνικὸ δημούρηγμα, εἶναι μιὰ ἐντονη προτροπὴ γιὰ τὸ ζύπνημα τῆς φιλοπατρίας, τοῦ ἠρωϊσμοῦ καὶ τῆς θυσίας. Κι' ἀκόμα ἀνάλογο πνεῦμα, μὲ δωρικὸ περίγραμμα, χαρακτηρίζει τὰ ἠρωϊκὰ ἐμβατήρια τοῦ Τυρταίου καὶ τὴς ἠρωϊκῆς του ἔλεγείας. Ἀδύναμος ἀντίλαλος τῶν Ὀμηρικῶν ἔπων εἶναι οἱ ἠρωϊκοὶ ὕμνοι τοῦ Σησιχόρου, ἀποσπασματικὰ σωσμένοι.

Ὅμως στὸ στόμα τοῦ λαοῦ ζοῦσε ἀκόμα ὁ θρύλος τῆς Τροίας, τοῦ Ἄργου καὶ τῶν Θηβῶν. Ὁ Αἰσχύλος, ὁ πατέρας τῆς Ἑλληνικῆς τραγωδίας, ἀπὸ τοὺς θρύλους αὐτοὺς ἀντλήσε — ἐκτός ἀπὸ τοὺς «Πέρσες» τὸ ὕλη τῶν τραγωδιῶν του. Ἀπ' ὅτι μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ διαπιστώσωμε διάφορες μαρτυρίες κ' ἀποσπάσματα, τὰ ἔργα του πού χάθηκαν, ἀπάνω ἀπὸ 60, διέκρινε τὸ ἠρωϊκὸ πνεῦμα.

Στὴν Ἀττικὴ τραγωδία μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς τὸ ἠρωϊκὸ στοιχεῖο, ὑποταγμένο στὴν μεγάλη δραματικὴ τέχνη, πῆρε ἕνα τόνο ἐσωτερικώτερο, ψυχικώτερο.

Τέτοιος εἶναι ὁ ἠρωϊσμός, ἀχώριστος ἀπὸ τὴν εὐσέβεια, τῆς Ἀντιγόνης στὸν Σοφοκλῆ κ' ἀκόμα τῆς Ἀλκίτιδος, τῆς Ἰφιγενείας καὶ τοῦ Πυλάδου στὸν Εὐριπίδου.

Ἡ ὕψους στὸν ἠρωϊκὸ τόνο στὰ κατοπινὰ χρόνια εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴν παρακμὴ πού ἀκολούθησε στὴν Ἑλληνικὴ Λογοτεχνία.

Ἡ ἀκμὴ τοῦ ἠρωϊκοῦ πνεύματος ἐξηγεῖται καὶ στὴν ἀρχαία ἀλλὰ καὶ στὴν μεταγενέστερη Ἑλληνικὴ ποίηση καὶ ἀπὸ τὴν πολυκύμαντὴ ἱστορικὴ διαδρομὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Στάθηκε ταυτόχρονη ἔκφρασις τῆς θρησκευτικότητος τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς, ἀληθινὴ ἐκδήλωσις τῆς σταθερῆς της ἀγάπης γιὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τῆς λατρείας της γιὰ τὴν λεβεντιά.

Χωρὶς νὰ ἐξετάζουμε ἐδῶ τὸ ὕψηλὸ ἠρωϊκὸ περιεχόμενο μεγάλου μέρους τῆς χριστιανικῆς ὕμνογραφίας, πού ἐνέπνευσε τὸ νέφος τῶν μαρτύρων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, περνοῦμε στὰ μετέπειτα χρόνια.

Ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἠρωϊκοῦ πνεύματος ἀρχίζει ν' ἀνατέλλῃ μέσα ἀπὸ τὴ λαϊκὴ ποίηση. Περισσότερο ἀπὸ τὴν ἐπίδρασις τοῦ παραλλήλου φαινομένου στὴν λαϊκὴ ποίηση ξένων λαῶν, τὴν ἐπανεμφάνισις τοῦ πνεύματος αὐτοῦ θὰ πρέπει ν' ἀποδώσωμε στὴν βαθύτερη ἰδιουστasia τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς πού ἔμεινε ἀναλλοίωτη στὴν διαδοχὴ τῶν αἰῶνων.

Γεγονότα ἐξωτερικά, πολιτικά ἢ τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς, τροφοδοτοῦσαν τὴν παράδοσις τοῦ ἠρωϊκοῦ στοιχείου στὴν λαϊκὴ ποίηση. Δυστυχῶς δύσκολα μπορούμε νάχομε μιὰ πλήρη εἰκόνα τῆς ἐξελίξεως τοῦ πνεύματος αὐτοῦ μέσα στὸ δημοτικὸ τραγοῦδι πού διέσωξε μέχρι τὴν πρόσφατὴ ἐποχὴ περισσότερον ἢ προφορικὴ παρὰ ἡ γραπτὴ παράδοσις. Ἔτσι μοιραία τὰ χρονολογιακά προβλήματα ἐπηρεάζουν καὶ τὴν ἀριότητα τῆς εἰκόνας. Μποροῦμε ὅστόσο νὰ σημειώσωμε τοὺς μεγάλους σταθμοὺς τοῦ δημοτικοῦ τραγοῦδιου: τὸν ἀπέραντο Ἀκριτικὸ κύκλον, τὰ διάφορα ἱστορικὰ ἠρωϊκὰ ποιήματα πού γεννήθηκαν ἀπὸ τὰ κατὰ καιροὺς ἐπαναστατικὰ κινήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τὴν χρυσὴ κορυφὴ τοῦ κλέφτικο τραγοῦδιου.

Θὰ ἦταν ἔξω ἀπὸ τὴν πραγματικὴ οὐσία τοῦ δημοτικοῦ τραγοῦδιου, νὰ ἰσχυριστοῦμε τὴν μοναδικότητα σ' αὐτὸ τοῦ ἠρωϊκοῦ στοιχείου, μιὰ καὶ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι καλύπτει σχεδὸν ὅλες τὴς ποιητικὰ ἐκμεταλλεύσιμες περιοχῆς τῆς λαϊκῆς ζωῆς. Ὅμως στοὺς πῶ πάνω σταθμοὺς τὸ στοιχεῖο αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτο. Τὰ ἄλλα συνυπάρχουν πρὸ παντός γιὰ νὰ τὸ ὑπογραμμίζουν καὶ νὰ τὸ ἐξυψηλοῦν. (Ἀκόμα καὶ ἡ σατιρικὴ διάθεσις συνεργάζεται στὸ σημεῖο αὐτό).

Ὁ Ἀκριτας μὲ τὴν παντοδύναμη λεβεντιά του εἶναι μιὰ σφριγηλὴ ἀνανέωσις τῶν μεγάλων συμβόλων, τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Μιὰ μυθικὴ ἐκδοχὴ γιὰ τὸν θάνατό του ἔδωσε ἀφορμὴ στὴ λαϊκὴ φαντασία νὰ δημιουργήσῃ τὸ «Χαρσάλεμα» πού εἶναι μιὰ ἀπὸ δραματικώτερες καὶ πλαστικώτερες συλλήψεις στὸ δημοτικὸ μας τραγοῦδι.

Ἡ μεγάλη παράδοσις τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου ἔζησε γιὰ αἰῶνες στὸ στόμα τοῦ λαοῦ, φθάνοντας σὲ μιὰ θαυμαστὴ ἐκβολή: τὸ κλέφτικο

τραγουδι. Μέσα σ' αυτό, τὸ ἡρωϊκὸ πνεῦμα ὄρθηκε μὲ τὰ λιτότερα μέσα τὴν λαμπρότερη ἔκφρασή του. Στάθηκε μεγάλη πηγή τοῦ Σολωμικοῦ ἔργου, κρυμμένη ἀπὸ τὴν πυκνὴ βλάστηση τῆς μετουσιωτικῆς δυνάμεως τῆς ὑψηλῆς του τέχνης.

Δὲν ξέρομε γιὰ πόσο καιρὸ θὰ δέχεται τὴν εὐλογία καὶ τῶν δυὸ ἢ Νεοελληνικῆ ποίηση.

Στὴν λογία ποίηση δὲν ἔχομε πάντα τὸ ἴδιο καθαρὴ τὴν ἔκφραση τοῦ πνεύματος τοῦ ἡρωϊκοῦ. Ξένες ἐπιδράσεις, ἀνατολικῆς ἢ δυτικῆς, τὴν νοθεύουν, γι' αὐτὸ καὶ λίγα τέτια ἔργα τῆς Βυζαντινῆς περιόδου ζήσανε γιὰ πολὺ στὴ μνήμη τοῦ λαοῦ ἢ ἔτυχαν αἰσθητικῆς καταξίωσης.

Στὴν Κοητικῆ σχολῆ μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι αὐτὸ τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι πὺρ δεσπότης. Ἐχωρίζομε ὅμως τὸν «Ἐρωτόκριτο» ὅπου ὁ δημιουργὸς του πρόσθεσε ἓνα γνήσιο ἡρωϊκὸ τόνο ἀντίθετα πρὸς τὸ δυτικὸ πρότυπό του.

Στὰ ἀμέσως ἐπόμενα χρόνια δὲν ἔχομε νὰ σημειώσουμε μεγάλους σταθμούς στὴν ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς λογοτεχνίας ὡς τὴν Ἑλληνικὴ ἐπανάσταση. Τὰ λίγα φλογερὰ τραγουδιὰ τοῦ Ρήγα μ' ὄλες τίς τεχνικῆς τους ἀδυναμίες εἶναι μιὰ δυνατὴ ἀντιπροσώπηση τῆς ζωντανῆς ἡρωϊκῆς παραδόσεως.

Τὸ συνταρακτικὸ γεγονός τοῦ 21 πρόσφερε στὴν ποίησή μας μιὰν ἀνεξάντλητη καὶ μέχρι σήμερα δυνατότητα ὑψηλῆς δημιουργίας. Τὸ σεμνὸ ἡρωϊκὸ του πνεῦμα πλημμύρισε τότες μ' ἐνθουσιασμό τὴ ψυχὴ τοῦ Σολωμοῦ καὶ τοῦ Κάλβου. Μ' αὐτὸ ἡ ποίησή τους πήρε τὸν Ἑλληνικώτερό της τόνο, σὲ μιὰ ἐποχὴ πὺρ θὰ μπορούσε νὰ τὴν ἀπειλήσει ἡ ρομαντικὴ παρακμὴ. Ἐκεῖ στὰ «ξένα ἔθνη» ἡ λύρα τοῦ Κάλβου ἤχησε σχεδὸν ἀποκλειστικὰ μὲ τὴν ἀθάνατη ἡρωϊκὴ μελωδία καὶ μὲ δύναμη κ' ἀλήθεια πὺρ ἄλλοι λογοτέχνες τῆς Ρομαντικῆς Ἀθηναϊκῆς Σχολῆς, μέσα στοὺς ἴδιους τοὺς δοξασιμένους Ἑλληνικοὺς τόπους, δὲν μπόρεσαν νὰ φτάσουν ποτέ. Κι' ἔμεινε ἀνεκπλήρωτη ἡ ἐλπίδα τοῦ Κάλβου νὰ δώσει κ' ἄλλους «στίχους ἡρωϊκοὺς ὑμνοῦντας τοὺς κατὰ τῶν ἀνηλεῶν τυράννων τῆς Πατρίδος θριάμβους τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς τῶν προμάχων μας ἀρετῆς».

Ὁ Σολωμὸς ἀπ' τὴν ἄλλη, σιμώτερα στὴν πολεμικὴ ἰαχὴ, ὑψώνεται μὲ τοὺς «Ἐλευθέρους πολιορκημένους» του κυρίως, στὴν καθολικώτερη σύλληψη τοῦ ἡρωϊκοῦ πνεύματος. Ἔχει σωστὰ παρατηρηθῆ πὺρ οἱ μαχητῆς τοῦ Σολωμοῦ εἶναι περισσότερο «πνευματικοὶ ἢ ῥωες παρὰ ἐγκόσμιοι στρατιῶτες», ἐνῶ στὴ

ποίηση τοῦ Κάλβου τὸ ἱστορικὸ στοιχεῖο ἔχει ἀμεσώτερη τὴν παρουσία του. Ὅμως μὲ τὸ νὰ ὑπερνικοῦνε οἱ ἥρωες μὲ τὸ πνεῦμα παρὰ μὲ τὴν φυσικὴ ἀνδρεία τοὺς πειρασμοὺς τοῦ θανάτου καὶ τῆς φύσης πὺρ δάκρυον τοὺς πολιορκεῖ, δὲν σημαίνει διόλου μείωση τοῦ ἡρωϊκοῦ στοιχείου στὴν Σολωμικὴ ποίηση. Ὁφείλεται μᾶλλον στὴν ιδιοτυπία τῆς Σολωμικῆς τέχνης στὰ ἔριμα χρόνια τοῦ ποιητῆ, νὰ πραγματοποιηθῆ μιὰ αἰσθητικὴ «ἀφαίρεση» κ' ἐξαθλόωση τοῦ φυσικοῦ καὶ στὴν ἰδεοκρατικὴ του θεώρηση τοῦ κόσμου.

Μιλώντας γιὰ τὸν Σολωμὸ καὶ τὸν Κάλβο, δὲν πρέπει νὰ ἀδικοῦμε τοὺς λοιποὺς ποιητῆς τῆς Ἑπτανησιακῆς Σχολῆς πὺρ ἀνάλογα μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασία καὶ τὴν ἐποχὴ τοὺς ἀφομοίωσαν στὴν ποίησή τους τὸ ἡρωϊκὸ στοιχεῖο.

Στὴν Ρομαντικῆ Ἀθηναϊκῆ Σχολῆ τὸ ἡρωϊκὸ πνεῦμα κακοπάθησε, γιὰ τοῦτο φροτώθηκε ὄλες τὲς ἀδυναμίες τῆς παρακμῆς τοῦ Ρομαντισμοῦ. Σὲ μερικὰ ὅμως ποιήματα ἐκδηλώθηκε μὲ εἰλικρίνεια ἀρκετὰ θερμῆ γιὰ νάχη συγκινήσει τουλάχιστον τὴν ἐποχὴ τῆς.

Στὴν ποίηση τοῦ Παλαμᾶ καὶ τοῦ Σικελιανοῦ τὸ πνεῦμα αὐτὸ δὲν ἔχει πρωτεύουσα θέση. Πολύχροτη καθὼς εἶναι ἡ Παλαμικὴ ποίηση μὲ λογιῆς - λογιῆς ἐπιδράσεις Εὐρωπαϊκῆς, δὲν εἶχε τὴν πνευματικὰ ἐνιαία συγκρότηση πὺρ προϋποθέτει τὸ πνεῦμα αὐτὸ. Ἐξ ἄλλου φάνηκε σὲ χρόνια δυστυχημένα γιὰ τὸ ἔθνος πὺρ μᾶλλον εἰνοοῦσαν τάσεις διαλυτικῆς. Ὁ Σικελιανός, ἀφοσιωμένος πὺρ πολὺ στὴν θερησκευτικὴ ἀποψη τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὠδηγήθηκε ἀπ' τὸν πληθωρικὸ λυρισμὸ του σ' ἄλλες Νεοελληνικῆς πνευματικῆς περιοχῆς.

Ὅσο γιὰ τὴν ποιητικὴ γενιὰ τοῦ καιροῦ μας, καθὼς καὶ τὴν προηγουμένη, ξέρομε πὺρ ἔχει κουρασθῆ, χωρὶς ὅμως νάχη διανύσει μεγάλη κ' ἄξια πορεία. Γεγονότα ἱστορικοῦ μεγάλους θαυμαστοῦ γιὰ τὸ ἔθνος μας, ἔμειναν χωρὶς σημαντικὴ ἀνταπόκριση κ' ἄλλα εἶναι τόσο νωπὰ ὥστε νὰ μὴ φαίνεται πὺρ γρήγορα θὰ μπορέσουν νὰ περάσουν στὴν ἀθανασία τοῦ μεγάλου ποιητικοῦ λόγου.

Σ' αὐτὴν τὴν σύντομη ματιὰ ἀπὸ κορυφῆ σὲ κορυφῆ τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως, διαπιστώσαμε τὴν σχεδὸν ἀδιάκοπη παρουσία τοῦ ἡρωϊκοῦ πνεύματος. Ἀπὸ τίς πὺρ λεπτῆς ρίζες ἴσαμε τὰ κλώνια καὶ τίς φυλλωσιῆς τὸ δέντρο πίνει ἀπὸ τὴν ἴδια πηγή. Γιατὶ θὰ τὴν ἀγνοῦσε ἄραγε σ' ἓνα καινούργιο ἄνθισμα καὶ μιὰ νέα καρποφορία;

ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΙΩΝ ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ

ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΤΟΥ. Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΤΟΥ

Νά καταπιαστή κανείς με τόν Ίωνα Δραγούμη, είναι τόσο εύκολο όσο και δύσκολο τόσο άμορφο και περισσότερο σήμερα για ένα Κύπριο, τόσο επιθυμητό. Ο κόσμος του έργου του είναι συμπαθητικός, ευγενικός, αριστοκρατικός, δυνατός και μαζί αδύνατος, έθνοκεντρικός, άντινομικός, μάλιστα και έπίκαιρος γιατί είναι τέτοια ή μοίρα του Νεοελληνικού Έθνους ή φύση κι ή δομή του Νεοελληνικού κράτους, που μου φαίνεται πως θα κινείται για πολύ καιρό ακόμη ανάμεσό μας.

Τί να τόν πής; λογοτέχνη ή πολιτικό; Ήταν βέβαια πολιτικός καλύτερα, διπλωμάτης υπηρέτησε σταδιακά στο ύπουργείο έξωτερικών και σε διάφορα προξενεία στις Βαλκανικές χώρες καθώς και στην πρεσβεία της Ρώμης και έγραψε διάφορα πολιτικοκοινωνικά δοκίμια κι άρθρα έγραψε πεζά και κριτική, στοχάστηκε και διαστοχάστηκε. Λογοτέχνης λοιπόν ή πολιτικός; Θα μπορούσες να πής πως ήταν και λογοτέχνης και πολιτικός όπως το ίδιο θα διεκινδύνευες να πής το αντίθετο.

Τι ήξε ο Δραγούμης, μια ελεύθερη άκρεια ελληνική προσωπικότητα ένας έθνεγέρτης, το ξυπνητήρι των κοιμισμένων υπόδουλων ακόμα Έλλήνων σε προέχταση, ο συνειδητοποιημένος συσσωρευτής της δύναμης της Έλληνικής φυλής που ήταν κάποτε ελεύθερη κι αριστοκρατική και τώρα είναι ταπεινή και σκιάβα. Το ματωμένο άπ' τις θυσίες Έλληνικό χώμα είναι ή ταλαιπωρημένη του σάρκα, οι παλμοί του Έθνους ή καρδιά του που αιμάσσει από την πολιτική σαπίλα της έποχής, κι ή ψυχή του οι συγκεκριμένοι πόθοι και λαχτάρες του νεαρού Έλληνικού κράτους μετουσιωμένοι στη Μεγάλη Ίδέα. Νά τόν άγγίξης λοιπόν σαν ένα δν που ζή και κινείται και στοχάζεται σε τόπο και χρόνο, είναι σά ν' άγγίξης την Ελλάδα και πόσα έχεις να πής!

Ο Δραγούμης που έχουμε είναι εκείνος στο κατώφλι ενός προπαρασκευαστικού σταδίου. Είναι ένα δέντρο που άνθισε και κάρπισε, μα προτού οι καρποί του ώριμάσουν, τσεκουρώθηκε κι έπεσε: το πέσομό του είναι ο βόγγος της μοίρας της Έλληνικής Φυλής' άς είναι.

Έτσι θα το χαρούμε: στη δροσερή του άνθιση.

(Θά το είχα καλύτερο να τόν έβλεπα σαν πολιτικοκοινωνικό δοκιμογράφο σε άναφορά με την άμση Κυπριακή πραγματικότητα όμως μ' αυτό θα καταπιαστώ ύστερότερα).

Άς το δοίμε στις άντινομίες του και με γενικές έποπτικές γραμμές στο λογοτεχνικό του έπίτευγμα. Ο κεντρικός άξονας γύρω από τόν όποιο στρέφεται όλος ο Δραγουμικός κόσμος, είναι το Έθνος. Ίσως να 'γραψε λογοτεχνία χωρίς να το επιδιώξει. Σκοπός και φιλοδοξία του ίσως να μίν ήταν να γίνη λογοτέχνης κι άν κατάληξε σ' αυτό, νομίζω πως τούτο όφείλεται στη λεπτή αισθητική αντίληψη που ανέπτυξε, στη μόρφωση και στη συνθετική περισσότερο φαντασία που διέθετε έμφυτα. Φτιαγμένος όπως φτιάχτηκε, μοιραία θά 'φτανε εκεί όπου και ο αγαπημένος του φίλος, ο Περικλής Γιαννόπουλος άν ή δημογραφική του φαντασία δέν το συνόδευε. «Άχ, αυτός ο περήφανος κι ευγενικός Έλληνας πάνω στο περήφανο έλλογο, πόσο περήφανα, ρομαντικά, πόσο ελληνικά χαιροτίζει μέσα από τά κύματα τó θάνατο! Τό σώμα του τό άφησε πίσω σ' αγάλματα της πατρίδας του, τά μαλιά του τά σκόρπισε στον ήλιο και την αύρα της πατρίδας του ένας δυνατός που ξερει τή δύναμή του!» Έτσι φαντάζομαι θά ένιωσε τó θάνατο του Περικλή Γιαννόπουλου που από τούς πρώτους μάθαινε τήν άπόφασή του ν' αυτοκτονήσει γιατί τού τό 'χε γράψει. Βάδιζαν κι οι δυό άπαρέκκλιτα στο ίδιο άκροβατικό σκοινί τών σχέσεων και συναισθημάτων. Ήρθαν κι οι δυό στον κόσμο με μια ξεχωριστή μοίρα: τή μοίρα του αναγεννημού της Ελλάδος στις άρχες τού είκοστου αιώνα. Κι άν ο ένας έφτασε ώσαμε τó θεληματικό θάνατο ενώ ο άλλος περιμενε τήν πολιτική δολοφονία, ήταν κι αυτό στη μοίρα τους που οι ίδιοι τή διάλεξαν.

Ο Δραγούμης ήταν καλλιεργημένος όσο λίγοι κυριαρχημένος από τήν άγάπη για τήν Ελλάδα, προικισμένος μ' εϊσθησία καλλιτεχνική, μεθυσμένος και περήφανος από ένα άκρατο ένθουσιασμό για τήν ελληνική άνθρωπιστική δύναμη, άγανακτισμένος όμως και ερωτικός για τά ψευτοκαμώματα, τής μικρότητας και τούς πολιτικούς σχετικισμούς τών Ιθυόντων μπροστά στο άπλοτο της ματιάς με τήν όποία έπρεπε ν' άτενίζουν τήν ελληνική πραγματικότητα τού Βορρά και της Άνατολής και είχε τόν εαυτό του σά λαοσωτήρα ή καλύτερα σαν Έθνοσωτήρα: «Ο καθένας πρέπει να φαντάζεται πως αυτός πρέπει να σώση τó Έθνος του. Ο καθένας γεννήθηκε σωτήρας τού Έθνους του, λίγο όμως ξερούν πως γεννήθηκαν τέτοιοι δηλαδή πως αυτοί θα τó σώσουν, άν θέλουν. Πρέπει να φαντάζομαι πως από μένα μόνον έξαρτάται ή σωτηρία τού Έθνους, και, άν δέν ήμουν εγώ, δέ θα ήταν κανένας άλλος που να τó σώση — ή να μίν κυτάω τί κάνουν οι άλλοι και να φαντάζομαι μόνον πως εγώ έχω τó μεγάλο χρέος της σωτηρίας». Έτσι άρχίζει τó βιβλίο του: «Ο Έλληνισμός μου και οι Έλληνες». Παρ' όλο που έπιφανειακά τά λόγια τούτα

ἀπευθύνονται θά ἴλεγε κανεῖς ἀπρόσωπα στοὺς πανέλληνες ἢ καὶ προσωπικά ὡς ἐὰν ἤξερε ξεχωριστὰ καὶ ἰδιαίτερα τὸν καθένα, ὅμως στὸ βάθος δείχνουν τὴν ἀτομικὴ του ψυχολογία καὶ ἰδιοσυγκρασία, τὸν κόσμο του, τὴ σκέψη του, τὸ κληρονομημένο ἀπὸ τὴ μοῖρα ὑπεύθυνα χρέος του. Ἐπωμισμένος τὴν αἴσθησή αὐτοῦ τοῦ χρέους, ἀγωνίζεται ν' ἀναγεννήσῃ τὸ νεοελληνισμό πλάι στὸ Γιαννόπουλο μὲ πείσμα καὶ φανατισμό. Στήνουν θεόρατους λατρευτικούς βωμούς στὴν οὐσία τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τὴν Ἑλληνικὴ Ἰδέα. Γιατὶ ἀπὸ τὴ φύση τους εἶναι λατρευτικοί, αἰσθητικοί, καλλιτέχνες. Ὁ Δραγοῦμης προχωρεῖ καὶ κατακηρηνίζει γιατί νιώθει μέσα του καὶ οἰκοδόμος. «Ἐγὼ εἶμαι ὁ γκορμιστής, γιατί εἰμ' γὰ καὶ ὁ χτίστης, ὁ διαλεχτός τῆς ἀρνησης καὶ ὁ ἀκριβογιός τῆς πίστης» (Παλαμᾶς' στοὺς «λυγμούς καὶ θυμούς» του). Αὐτὸ τὸ διαφοροποιεῖ τὸν κρατεῖ στὴ ζωὴ.

Ἀντίθετα, ὁ Περικλῆς Γιαννόπουλος παρατηρητὴς ὅπως ἦταν («ποιητικὸ φιλόσοφο» τὸν χαρακτηρίζει ὁ Δραγοῦμης), μετὰ τὸ αἰσθητικὸ γοητῆμα τῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητος, αἰσθάνεται ἀφάνταστα γυμνός ἀπὸ ἑλληνικὴ ἀλήθεια, μόνος κατόμονος, ἀνίκανος νὰ ξεχρεώσῃ τὸ βάρος τῆς μοῖρας του, δηλ. νὰ παρασῶρῃ καὶ ζυμώσῃ μέσα στὶς προφητικὰ ὀρθῆς σκέψεις του τοὺς Ἕλληνες. Ἔτσι, ἀποφάσισε νὰ γίνῃ ὁ ἴδιος ἡ ἑλληνικὴ ἀλήθεια μὲ τὸ παράδειγμά του.

Ὁ Δραγοῦμης ὅμως, δὲ θά βοῆ διέξοδο στὰ νερά τοῦ Σκαρामαγαῶ, ἀλλὰ στὴ δημοφυγικὴ του φαντασία. Θά φτιάξῃ ἄλλους Ἕλληνες ὅπως τοὺς θέλει στὶς ἀφγήσεις του. Θά περιδιαβάσῃ ὀλόκληρο τὸ Ἔθνος γιὰ ν' ἀνακαλύψῃ τοὺς ἀληθινούς. Θά ἀναμοχλεύσῃ ὅλο τὸ Ἔθνος γιὰ νὰ ξυπνήσῃ αὐτοὺς ποὺ ἀποξεχάστηκαν στὸν ἐθνικὸ λήθαργο. Μὲ λίγα λόγια, θά ἴσῃ ὅτι τὸν ἐθνικισμὸ. Γιατὶ ὁ ἐθνικισμὸς εἶναι μὴ μορφὴ ἐνέργειας. «Ἐνέργεια εἶναι ζῶη» τὸ ἄλλα εἶναι θανατερὰ στοιχεῖα» μᾶς λέει. Καὶ τὴν ἐνέργεια τούτη, θά τὴν ἀναζητήσῃ στὸ ἔθνος του. Γιατὶ «ἐνέργεια εἶναι ἐκείνη ἡ φωτιὰ ποὺ κάνει τὸ ἔθνος καὶ ζῆ καὶ ξοδεύεται, εἶναι τὸ λάδι, εἶναι τὸ πετρέλαιο». Ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτὸ του τὸν ἔχει παραλληλίσαι, συσχετίσει, ἐξομοιώσει καὶ σχεδὸν τὸν ἔχει συνταυτίσει, τὸν ἔχει κάνει ἕνα μὲ τὸ ἔθνος του. Κι ὅπως σὰ λάδι καὶ σὰν πετρέλαιο νιώθει γιὰ τὸ ἔθνος τὴν ἐνέργεια ποὺ τὸ κάνει νὰ ξοδεύεται καὶ νὰ ζῆ στὴν ἐκδήλωσή μιᾶς ὑπολανθάνουσας δυνάμεως, ἔτσι καὶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του: νὰ σκορπισθῇ, νὰ ξοδευτῆ γιατί εἶναι πᾶ μὴ ἐκδηλωμένη ἐνέργεια: «Δίνω τὸν ἑαυτὸ μου καὶ τὸ σκορπῶ γύρω μου καὶ δὲ ζῆτῶ λογαριασμούς. Δὲν εἶμαι κλεισμένο περὶ βόλι μὲ κάγκελα σιδερένια φυλαγμένο» εἶμαι δημόσιος κῆπος· ὅποιος θέλει ἄς ἔλθῃ νὰ φάγῃ τὰ ὄπωρικά μου, νὰ κόψῃ τὰ λουλούδια μου, νὰ πατήσῃ τὰ λειβάδια μου καὶ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸ μάτι του ἀπὸ τὴν πρασινάδα, τὴν ἀνοιξὴ καὶ τὴν δροσιά (...). Ἄς ἔλθουν, ἄς ἔλθουν ὅλοι».

Ἡ ἀναζήτησις τῆς ἐνέργειας μέσα στὸ ἔθνος δὲν εἶναι συμπτωματικὸ, τυχαῖο παράγωγο καὶ ἐπακόλουθο συντηρητισμοῦ, γεγονὸς ἀβασάνιστης κριτικῆς σκέψεως, εὐκόλος δρόμος γεαροῦ γιοῦ ἔνος πολιτικοῦ γιὰ φαναχτερῆ προβολὴ καὶ εὐκόλη ἐπιβολὴ στὴ ζωὴ τοῦ συρμοῦ. Γιατὶ καθόλου δὲν ἦταν συντηρητικὸς οὔτε καὶ κλειστομάτης καὶ φτηνὸς τοπικιστὴς μὴ ἕνα πνεῦμα φιλελεύθερο, φιλοπρόοδο, ἀνήσυχο, σύγχρονο καὶ προβληματισμένο, γνωσιολογικὸ. Δὲν ἀγνοοῦσε τὴ διεθνιστικὴ κίνηση τοῦ καιροῦ του. Ἄλλωστε ὁ Ρωσοῦλλήνας κοινωνιολόγος σοσιαλιστὴς Ἰάκωβος Νόβικοφ, ἦταν ἀδελφὸς τῆς γυναίκας τοῦ Μάρκου Ν. Δραγοῦμη, θεοῦ τοῦ Ἰανος. Ἦταν ὅμως ἀκετὰ ξυπνὸς γιὰ νὰ προφυλαχτῆ. Οἱ Νόβικοφ εἶναι «στοιχεῖα θανάτου» γιὰ τὸ ἔθνος του. Εἶναι ἄνθρωποι κουρασμένοι γιὰ νὰ ἐνεργοῦν. Κι ὁ Δραγοῦμης, ἦταν ἄνθρωπος ποὺ ζητοῦσε νὰ λυτρωθῇ στὴν πράξῃ καὶ ὄχι ν' ἀποσυνηθῆ στὴν σκουριασμένη κούραση (κουρασμένες ἐνέργειες θεωρεῖ τὶς διεθνιστικὰς ἰδέες). Τὸ ἔθνος γι' αὐτὸν εἶναι μὴ πίστη, ἕνα ἀποκούμι, μὴ δύναμη ἐξίλειοτικὴ τοῦ χάους καὶ τοῦ μὴ πεπερασμένου ποὺ εἶναι ἡ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ κάθε ζωντανοῦ ὀργανισμοῦ. Ἄκουμπώντας στὸ ἔθνος του, νιώθει νὰ γίνεται κάτι παραπάνω ἀπὸ «ἄνθρωπος» (ἄτομο), ὑπεράνθρωπος. «Ἦπάραγε ἄλλο βάραθο ποὺ νὰ εἶναι πιδ ζωντανὸ ἀπὸ τὸ «βάραθο—ἔθνος»; «ἄλλο ζωντανὸ βάραθο εἶναι ὁ «ἔρωτας». Μὰ τὸν ἔχω ξεπεράσει αὐτὸν καὶ τὸν βρήκα μικρότερο ἀπὸ τὸ «ἔθνος»». Δὲν μπορεῖ νὰ χωθῆ καὶ χαθῆ σ' ἄλλα μηδενιστικὰ βάραθα γιατί εἶναι ἀρνητικά. Ἡ πατρίδα εἶναι ἕνας τόπος ὅπου γεννήθηκε, ἀνατράφηκε, μεγάλωσε, χάριξε, λυπήθηκε, ἔνωσε ἐντονους σναισθηματικούς καὶ ψυχικούς κραδασμούς, λούστηκε τὴν πρῶνὴ δροσιά, τὸν καυτερό ἥλιο, τὸ ἀστραλόδρομο, περπάτησε, κουράστηκε, ἀρρώστησε, μπλέχτηκε σὲ ἀξεδιάλυτα νήματα ἀπὸ θύμησης. Τὸ κάθε κύτταρο τοῦ ὀργανισμοῦ του πειθαρχεῖ σὲ μὴ ἀφάνταστα δυνατὴ ὀργανικὴ θέληση ποὺ σὲ δεδομένη στιγμή τὰ λαστιχάει ὡς τὴν αἴσθησι τοῦ ὑπερανθρώπου. Εἶναι γαυτὸν «πεδίον καθάρσεως». Πίστευε ὁ Δραγοῦμης στὸ Ἔθνος καὶ στὸν ἑαυτὸ του μέσα στὸ Ἔθνος. Τοῦ πρόσφερε κάθε δυνατὴ ἐμπειρία καὶ γνώση. «Ὅλα τ' ἄλλα συνεπῶς ἦταν ἀρχειάστα καὶ περιττά. Πρῶτα ἐγνώρισα τὸ σῶμα μου, τὸν ἑαυτὸ μου. Τώρα γνωρίζω τὸ σῶμα τοῦ Ἔθνους μου, τὸν Ἑλληνισμό μου. Πρῶτα ταξίδενα στὸ σῶμα μου ἐπάνω, τριγυρίζα καὶ περιόδενα. Τώρα ταξιδεύω στὸ σῶμα τοῦ Ἔθνους μου, καὶ τριγυρίζω καὶ περιόδενα. Ἄραγε θά ταξιδέψω ἀργότερα στὸ σῶμα τῆς γῆς; Ὁχι, δὲν εἶναι ἀνάγκη, γιατί μὲ τὸν ἑαυτὸ μου καὶ

μὲ τὸ Ἔθνος μου ὅλα τὰ ἴμαθα». Τὰ κύρια στοιχεία τοῦ Δραγουμιζοῦ κόσμου εἶναι τὸ Ἐγώ, τὸ Ἔθνος, ἡ Γνώση, καὶ ἡ Ἐνέργεια. Ἄν παρακολουθήσουμε τὴν ἐσωτερικὴν του πορεία, θὰ δοῦμε πὼς ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ Ἐγώ καὶ φθάνει στὸ Ἔθνος γὰρ νὰ ἐνεργήσῃ καὶ γνωρίσῃ. Εἶναι μιὰ τέτοια σκληρὴ πορεία, πὺ καταντᾷ μιὰ τραγικὴ παράσταση χωρὶς κἀθαροσὴ κινεῖται κυκλικᾷ. Ἐνῶ ἀγωνίζεται γὰρ τὸ Ἐγώ του, παλινδρομεῖ καὶ τὸ κάνει πεδῖον ἐμπειρικῆς γνώσης ὅπως ἀκριβῶς κάνει τὸ Ἔθνος καὶ τὴν πράξη. Δηλαδὴ τὸν προῆνα τοῦ ἔργου του θὰ τὸν διακρίνουμε σὲ ἐπιφάνεια καὶ βάθος. Τὴ συγκεκριμένη ἐπιφάνεια θὰ τὴν ἀποτελέσῃ ὁ Ἐθνικισμὸς, ἡ Ἐνέργεια, ἡ Γνώση καὶ ἴσως-ἴσως ἓνα μέρος τοῦ Ἐγώ. Τὸ βάθος ὅμως τὸ ἀποτελεῖ τὸ καθ' αὐτὸ Ἐγώ στὸ φάσμα τῆς τραγικῆς του μοίρας. Πιὸ ἀπλά, ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ὅλα ὅσα δύναται νὰ χρησιμοποιήσῃ σὰ μέσα πρὸς ἐξέυρεση ἐνὸς βάθρου γὰρ νὰ στήσῃ τὸ Ἐγώ του μὲ τὴν ἐλάχιστὴν ἔστω ἀξία τῆς ὑπαρξιακῆς μονάδος. Εἶναι, πάει νὰ πῆ αὐτὸ, ἄρρωστος ἢ ὑγιής, δυνατὸς ἢ ἀδύνατος; Μπορεῖ νὰ εἶναι ὅπως δεῖχνει σὲ πολλὰς του ἐκδηλώσεις καὶ ὅπως τὸ θέλει ὁ καθ' ἓνας ἓνα ὅμως δὲν εἶναι: *δυνατός* εἶναι ἕνας ἀδύνατος, ἕνας ἄπιστος ἄπιστος στὸ κάθε τι. Πηγὴ τοῦ ψυχόμενου του εἶναι ἡ δυνατὴ ἀντίδραση τοῦ ἐνστίχου τῆς αὐτοσυντήρησης σὲ τέτοιον βαθμὸ ἀνεπτυγμένη καὶ σὲ τέτοια ἔνταση πὺ τὴν ἔχουν ὅλοι ὅσοι σκέφτονται ὀρθολογιστικᾷ. Δὲν εἶναι αὐτὸ εἰς βάρος του. Τὸ εἶπαμε καὶ ἐννοοῦμε πὼς ὅλα γύρω ἀπὸ τὴν ἀντίδραση αὐτὴ εἶναι *Μέσα* δυνατὰ, ζωτικὰ, ἐποικοδομητικὰ, γιομάτα ὑγείας. Ὅπως πολλοὶ ἄλλοι θὰ χρησιμοποιοῦσαν τὰ ἀντίθετα. Βέβαια δὲν κατορθώνει νὰ τὰ ἀποφύγῃ ἀπόλυτα. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι γεμάτος ἀντιφάσεις καὶ ἀντινομίες. Τὸν βλέπουμε νὰ βυθίζεται στὸ νυχλισμὸ καὶ ἀκόμη πὺ πέρα σὲ μιὰ ἐντονότερη μορφή, τὴν ἐκμηδένιση κάθε ἐπιθυμίας: τὸ βουδισμό. «Τὰ καλλίτερα ὄνειρατα εἶναι ὁ ὕπνος δίχως ὄνειρα καὶ ὁ θάνατος» μᾶς λέει τὸ πρῶτο του λογοτεχνικὸ βιβλίον, τὸ «Μονοπάτι». Καὶ σὰν πρῶτο, εἶναι τὸ μόνο πὺ εἶναι γεμάτο ἀπὸ ἀντινομίες καὶ τὸ μόνο πὺ καλύτερα μᾶς βοηθεῖ νὰ ξεκρίνουμε τὸ ψυχόμεντό του. Γιατὶ τὸ ψυχόμενον εἶναι πὺ βάζει τὸν ἀντικείμενόν τὸ ἐργάζεται στα σωστά.

Ἐχτός ἀπὸ τὸ «Μονοπάτι» τ' ἄλλα του λογοτεχνικὰ βιβλία εἶναι τὸ «Μαρτύρων καὶ Ἡρώων Αἷμα», ἡ «Σαμοθράκη», «Ὅσοι Ζωντανοὶ» καὶ τὸ «Σταμάτημα».

Τὸ πρῶτον, «Τὸ Μονοπάτι» (1902) καὶ τὸ τελευταῖον, τὸ «Σταμάτημα» (1917) πὺ ἀντιστοιχοῦν χρονικᾷ μὲ τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς διπλωματικῆς του ὑπηρεσίας, δὲν περιέχουν καμιά πολιτικὴ αἰχμὴ.

Στὸ «Μονοπάτι» φαίνεται ὁ συγγραφέας νὰ δέρονται ἀμείλιχτα ἀπὸ τίς ἐπιδράσεις. Εὐαίσθητος πὺ εἶναι, σὰν πλοῖον κλυδωνίζεται στὴν τρικυμία τῶν φιλοσοφικῶν ρευμάτων τῆς ἐποχῆς του, καὶ ἀγωνίζεται νὰ γλιτώσῃ ἀπὸ τὸ Νίτσε καὶ τὸ ρωμαντισμὸ γιὰτὶ ἦταν ἡ ἐποχὴ τοῦ νέου αἰῶνα, τοῦ νέου καὶ μοντέρνου ἀνθρώπου. Ὁ Νίτσε τὸν ἀπωθεῖ στὴ μεταφυσικὴ καὶ ἡ μεταφυσικὴ στὸ Θεό, στὴν Ἀρετὴ καὶ στὴν Ἐνέργεια, καὶ ἡ Ἐνέργεια στὴ γυναῖκα γὰρ νὰ τοῦ ἀποκαλύψῃ ὅστερα τὴν πατρίδα. Κι' ἀγωνίζεται ν' ἀπελευθερωθῇ ἀπὸ τὰ νήματα τῶν ἐτερότροπων σωρολισμῶνων μέσα του ἰδεῶν: «Λίγο πρὶν ἔλθῃς, μὲ πείραξε πὺ δὲν μποροῦσα νὰ βρῶ ποῖα εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς μου· ὁ Θεός; ἡ τύχη; ἐγώ; Κανένα ἀπ' αὐτὰ τὰ τρία δὲ λέει τίποτε. Ἦθελα νὰ μποροῦσα νὰ κύταξα τὸν οὐρανὸν καὶ νὰ ἴδωμι» «Ἀκουσέ με, Θεέ, καὶ φώτισέ με». Ἄλλ' οὔτε αὐτὴν τὴν παρηγοριὰ δὲν ἔχω. Βλέπω τὴ φωνὴ μου πὺ διαπερνᾷ τὴν ἀέρα τῆς ἔχτασης ἀνάμεσα σὲ διάφορα σώματα, πὺ κουνιούνται σὰν τὰ σκουλήκια. Καὶ χάνεται ἡ φωνὴ μου καὶ στὴ μεγάλη τὴ σιωπὴ δὲν ἀκούω καμμιά ἀπάντηση. Δὲν μοῦ λές, ἐσύ, σὲ ποιὸν πρέπει νὰ στραφῶ τώρα;»

Ἀριστοκρατικὸς ἀπὸ καταγωγὴ καὶ περιβάλλον, ἀρχαιογνώστης καὶ ὀρθολογιστής, δὲν ἀοργεσὲ νὰ βρῇ τὴ γραμμὴ πλεῦσεως. Ποῦ ν' ἀναζητοῦσε τὴ σχετικὴ ψυχικὴ ἡρεμία καὶ λύτρωση; Πῶς θὰ λησμονοῦσε τὴν προσβαρυμένη ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα ζωὴ; Τὸ οἰκογενειακὸ του περιβάλλον τὸν ὡδήγησε ἀσύμειδα νὰ τὴν ἀναζητήσῃ στὴν πράξη μέσα στὸν ἐθνικὸ χῶρον.

«Ὅλα τὰ ὄρατα πράγματα ἔχουν μιὰ μελαγχολία» λέει ἡ ἡρώιδα του στὸ «Σταμάτημα». Ἡ μελαγχολία εἶναι εὐγένεια ψυχῆς λέμε. Ναι, δὲν μποροῦσε νὰ τοῦ μιλῆσῃ διαφορετικᾷ, γιὰτὶ ἔτσι τὴ θέλει τὴ γυναῖκα (Ἑλληνίδα). Δυνατὴ στὴν ἀποστολὴ τῆς. Παρόλο τὸ ἐντονο αἶσθημα τῆς ἀγάπης του, αὐτὴ θὰ κρατήσῃ ὡς τὸ τέλος· δὲ θὰ ὑποκύνη εἶναι μιὰ σαστὴ γυναῖκα, ἕνας ἀληθινὸς ἀνδρῶπος· γιὰτὸ καὶ στὴν πλοκὴ τοῦ ἔργου θὰ τὴν κρατήσῃ ἀνένδοτη καὶ στὸ ἦθος τῆς καὶ θὰ τῆς βάλῃ τὰ ὁμορφα τοῦτα λόγια στὸ στόμα τῆς. Ὅμως, στὴν ἄλλη γυναῖκα, στὸ «Ὅσοι Ζωντανοὶ» τὴν ἀδελφὴ τῆς Ἀγνῆς τοῦ «Ἡρώων καὶ Μαρτύρων αἷμα», τὴν ἐρωτότροπη, σὰ μὴ στὸ δωμάτιό του, θὰ τῆς πῆ: «Ἐλα» καὶ θὰ περάσῃ μαζί μου τῆς μισὴ ὥρα ἐνῶ ὁ ἀντρας τῆς θὰ παίζει χαρτιά κάτω στὸ κατιστήριον. Θὰ τὴ μεταχειριστῇ ἔτσι γιὰτὶ αὐτὴ ἀντιπροσωπεύει τίς γυναῖκες αὐτοῦ τοῦ εἴδους πὺ εἶναι φτιαγμένες ἀπὸ τὴ φύση τους νὰ κάνουν τοὺς ἄντρες κοσμοπολίτες καὶ λεβαντινοὺς. Νὰ φθεῖρουν καὶ νὰ ἐκφυλίσουν τὸν Ἑλληνισμό τῆς Ἀνατολῆς. «Ὅταν μπαῖνω στὴν Ἁγία Σοφία ποιεῖ ἡ καρδιά μου» λέει ἡ γυναῖκα τούτῃ σ' ἓναν Ἀγγλο. Ἐκεῖνος τῆς ἀποκρίνεται: «Γιατί; Ἐγὼ καλλίτερα ἔχω τοὺς Τούρκους ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες». Αὐτὴ δὲν ἀπάντησε. Ὁ Ἀλέξης (πὺ δὲν

είναι άλλος από το συγγραφέα) που άκουσε το διάλογο, την πλησιάζει. «—Γιατί δὲν τοῦ λέτε τίποτε πειραχτικό;» «—Δὲν ἀπαντῶ στή χωριατιά του. Σταθῆτε ὅμως νὰ δῆτε, θὰ τοῦ κρατήσω πόσα γιὰ δυὸ μέρες. Μὰ εἶναι πολὺ καλὸς νέος, χαριτωμένος, καὶ ὅ,τι καταπιάνεται τὸ κάνει τόσο καλά, παίξει πιάνο καὶ τραγουδεῖ τέλεια, εἶναι ἔξυπνος, παίξει μπριτζ καὶ τένις λαμπρά, εἶναι πολὺ εὐχάριστος.

»Καὶ ὁ Ἀλέξης μὲ τὸ νοῦ του ἔκαμε μιὰ ἀποστροφή στὶς γυναῖκες τέτοια:

«—᾽Ω γυναῖκες, γιατί δὲ λέτε καλλίτερα πὼς σᾶς ἀρέσει τὸ κόρτε καὶ πὼς ἡ κοκεταρία σας δὲ σᾶς ἀφήνει νὰ δῆτε καθαρά καὶ νὰ μιλήσετε ὅπως πρέπει πάντα; Πρῶτα ἀπ' ὅλα εἶναι ἡ κοκεταρία σας. Ἐχετε μπρὸς σας ἕνα νέο, ξένο, μὲ πολλὰ κοινωνικὰ προτερήματα καὶ θέλετε σῶναι καλὰ νὰ τοῦ ἀρέσετε ἢ νὰ μὴν τὸν δυσαρεστήσετε, πού τὸ ἴδιο κάνει. ᾽Ως καὶ ἡ πατριδα σῆνεται ἀπὸ τὰ χεῖλή σας καὶ ἀπὸ τὴν ψυχὴ σας ἴσως, ὅταν τύχη καὶ τὴν κατηγορήσῃ ὁ ἄμορφος ξένος. Ἀγχαλά, μπορεῖ νὰ τὴν ἀναφέρειτε μονάχα ἀπὸ κόλπο κοκεταρίας, γιὰ νὰ δείξετε πὼς δὲ σᾶς λείπουν τὰ αἰσθήματα. Τὸν πόνο πού χαράζει ἡ ὄψη τῆς Ἁγίας Σοφίας θὰ ἔτιχε νὰ τὸν ἔχετε διαβασμένο σὲ κανένα ρομαντικὸ βιβλίον, ξένο βέβαια!».

Τὸ «Σταμάτημα» καὶ στὴν κυριολεχτικὴ του σημασία εἶναι ἕνα ψυχοσωματικὸ τοῦ συγγραφέα σταμάτημα γιὰ ν' ἀνασάνῃ, ν' ἀνασκοπήσῃ τὸν παλιὸ τοῦ ἑαυτοῦ, νὰ γραδάσῃ τὶς δυνάμεις του, νὰ τὶς ἀνασυντάξῃ γιὰ καινούργιο ξεκίνημα. Μιὰ εὐγένεια καὶ μιὰ ὕφεση στοῦς τρῶπους καὶ τὶς ἐκδηλώσεις πού προεχτείνονται στὴν εἰρωνία.

Τὸ «Μαρτύρον καὶ Ἡρώων Αἷμα», τὸ ὕμνητικὸ τοῦ Παύλου Μελά, εἶναι ἕνα ἐγερτήριο σάλπισμα, ἕνα ἐπαναστατικὸ προανάκρουσμα. Θέλει νὰ συνειδητοποιήσῃ τὴν ἀνάγκη τῆς προσαρμογῆς τοῦ ἐλεύθερου μικροῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους στὴν ἰδέα τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βορᾶ. Κύριος σκοπὸς του εἶναι νὰ ἐνθουσιάσῃ καὶ ξεσηκώσῃ τὴν ἑλληνικὴ νεολαία, νὰ μαζέψῃ τὶς σκῆπτρες ἑλληνικῆς δυνάμεις πού εἶναι σάν τὸν Παῦλο Μελά, νὰ κάμῃ ἕνα δυναμωγασμὸ πού νὰ τὸ διοχετεύσῃ πρὸς τὴν ἐνέργεια, τὸν ἀγώνα: «Σὲ σᾶς στρέφομαι, παιδιὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀγαπημένα Ἑλληγόπουλα, καὶ σᾶς ἐξορκίζω — ἂν ἔχετε νὰ ξοδέψετε ἐνέργεια, ἄς εἶναι καὶ μέτρια, ἂν ἔχετε νὰ κάψετε τίποτε περισσότερον ἀπὸ σπῆθες ἀπλῆς ἐνθουσιασμοῦ — μὴ λησμονήτε ποτὲ τὸ θ ἄ ν α τ ο τοῦ παλληκαριοῦ, ἀλλὰ πρὸ πάντων μὴ λησμονήτε τὴ ζω ἡ του, τὸν ἐνθουσιασμό του δηλ. καὶ τὴ δύναμη καὶ τὴν τόλμη, μὴ λησμονήτε καὶ τὴν ἰδέα, πού γιὰ κίνη δούλεψε καὶ ὑπόφερε, οὔτε τὴν πανώρια χώρα ὅπου ἐσκοτώθη, γιατί καὶ ἡ ἰδέα ἐκείνη καὶ ἡ χώρα θέλουν πολλοὺς ἥρωες».

Καὶ εἶναι τέτοιες οἱ περιγραφὲς τῆς τρομοκρατίας, τῶν καταστροφῶν καὶ λεηλασιῶν τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοὺς Βούλγαρους καὶ τοὺς Τούρκους, πού ἀσφαλῶς οἱ Ἕλληνες θὰ συγκινήθησαν, θὰ γιόμισαν ὀργὴ καὶ θὰ ξύπνησαν ἐνθουσιασμένοι σ' ἐπαναστατικὸ, πολεμικὸ προσηκλήτηριον.

«—Μᾶς φτάνουν πιά οἱ μάρτυρες· χρειάζονται τώρα ἥρωες. Γενῆτε ἥρωες».

Τ' ἄλλα του βιβλία, ἡ «Σαμοθράκη» καὶ τὸ «Ὅσοι Ζωντανοὶ» περισσότερον τὸ «Ὅσοι Ζωντανοὶ», εἶναι γιὰ μένα τὰ πιὸ λογοτεχνικὰ, τὰ πιὸ ζουμερά, γραμμένα μὲ μαστοριά καὶ ζεστὴ δύναμη. Ταξιδιωτικὸ πῆς τῆς «Σαμοθράκης» δὲ θὰ ἦχος ἄδικον. Ὅμως, εἶναι κατὰ παραπάνω ἀπὸ ταξιδιωτικὸ βιβλίον. Τὸ νησί τῆς Σαμοθράκης εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτοῦ τοῦ συγγραφέα. Ὅπως αὐτὸς εἶναι ἕνα ζωντανὸ κύτταρον τοῦ ἄλλου Ἑλληνικοῦ κορμοῦ, ἔτσι καὶ ἡ Σαμοθράκη περιτοργισμένη ἀπὸ θάλασσα εἶναι ἕνα κύτταρον τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου. Ἡ Σαμοθράκη μὲ τὴν ἀρχαία της ἀκμὴ καὶ δόξα καὶ τὴν ταρινὴ της σκλαβιά καὶ μιζέρια δὲ θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ πιὸ ἐπιτυχημένο σῆμα τῆς ἐπιθυμίας γιὰ δύναμη καὶ νίκη, σῆμα λευτεριάς: «Ὅλες οἱ δυνάμεις, ὅσο μικρὸς καὶ ἂν εἶναι, νὰ νικήσουν θέλουν. Δὲν κατάζουν πὼς νὰ ζήσουν, κατάζουν πὼς νὰ νικήσουν. Δὲν πολεμοῦν γιὰ κανένα ἄλλο σκοπὸ, παρὰ γιὰ νὰ νικήσουν. Πολεμοῦν, γιατί ἔχουν φωτιά νὰ ξοδέψουν καὶ κάθε φωτιά θέλει νὰ φανερωθῇ καὶ νὰ φαντάξῃ. Τὴ Νίκη θέλουν, αὐτὴ γυρεύουν, γι' αὐτὴν πολεμοῦνε καὶ σκοτώνονται».

Ὁ λόγος τοῦ Δραγοῦμη, ὁ λογοτεχνικός καὶ ὁ ἄλλος ἔχει ἕνα τόνο ἀνώτερης ποιότητος σ' ἕνα ὕφος ἑλλειπτικόν, μοντέρνον· μὲ τὴ δογματικότητα καὶ τὴ λιτότητα, ἀριστοκρατικὸν τὸ ὕφος του αὐτὸ σκεπάζει σὲ πολλὰ σημεῖα τὶς λογοτεχνικὰς του ἀδυναμίας. Ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴ δημοτικὴ παράδοση, τὴν ὑψώνει σὲ τόνο φωνῆς καὶ τὴν κάνει σιστατικὸν ἐθνικῆς ζωῆς. Αὐτὸ εἶναι ἕνα ἄλλο στοιχεῖον πού δυναμώνει τὴ λογοτεχνικότητά του. Ὁ φραστικὸς του τρόπος εἶναι ἐνεπιτῆδεντος τέτοιος πού σὲ τραβᾷ κοντὰ στὶς σκέψεις του μὲ μαεστρία ἔτσι πού νὰ τὶς βρῆς σωστῆς καὶ ἀντικειμενικῆς, πεισιτικῆς. Τὶς ἐπιδοκιμᾷσεις, συμφωνεῖς μαζί τους. Σὲ γοητεύουν μὲ τὴ γυμνότητα τῆς παιδικῆς τους, θὰ ἴλεγα, εἰλικρινείας καὶ σὲ παροτρύνουν ἐνδόμυχα νὰ θέλῃς νὰ τὶς φωνάξῃς καὶ ἐσὺ μὲ ὀργὴ καὶ βρόντο. Σ' αὐτὸ, κερδίζει τὸν ἀναγνώστη. Καμιά φορὰ πού βλέπουμε νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὸν ἑαυτοῦ του καὶ νὰ φτάνῃ σὲ ἐπιζήμιες περικολλογίες, αὐτὸ ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι πολλὰ του κείμενα εἶναι γραμμένα μὲ πρῶτον χεῖρ χωρὶς τὴ φροντίδα καὶ τὴν ἐπιμέλεια πού θὰ πιαρῆν τὴν τελικὴ τους μορφή κάτω ἀπ' τὸν ἴσκιον τοῦ δεύτερου καὶ τοῦ τρίτου χερμοῦ.

Ἡ μεγάλη ἀδυναμία τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων τοῦ Δραγοῦμη εἶναι ἡ ἔλλειψη μύθου.

Αυτό δὲ σημαίνει πὼς γράφει ὅπως οἱ σημερινοὶ μοντέρνοι μυθιστοριογράφοι πὺ γράφουν χωρὶς κἄν μῦθο. Ἡ δομὴ τῆς πλοκῆς δὲν εἶναι μὲ τέτοιο τρόπο ἀρχιτεκτονιμένη πὺ νὰ ἀπλώνεται σὲ πολλαπλότητα ἐπεισοδίων καὶ νὰ δημιουργῆ ἀτιμόσφαιρα, λογοτεχνικὸ χῶρο ἂν μοῦ ἐπιτρέπεται ὁ ὅρος. Τὰ λογοτεχνικὰ ἔργα τοῦ Δραγοῦμη δὲν εἶναι μυθιστορήματα ἀλλὰ ἀπλῶς ἀφηγήματα. Εἶναι μονάχα ὕλικα γιὰ μυθιστορήματα. Τί κοῖμα! Κι εἶχε τέτοιο νοητικὸ καὶ ψυχισμό! Αὐτὸ εἶναι πὺ μὲ κάνει νὰ σκέφτομαι ἂν τὸ εἶχε σκοπὸ του νὰ κἀνη τέχνη. Ἐχτός καὶ ἂν δὲν κατόρθωσε ἀκόμη νὰ μερέψη, νὰ ὑποτάξῃ καὶ πειθαρχήσῃ σ' ἓνα ὁργανικὰ συνθετικὸ σύνολο τὴν πολλαπλότητά του. Δυὸ δυνάμεις δροῦσαν μέσα του ταυτόχρονα μὲ φορὰ ὅμως ἀντίθετη. Ἡ μιά μὲ διάθεση πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἡ ἄλλη μὲ διάθεση πρὸς τὰ μέσα. Ἡ δύναμη μὲ διάθεση πρὸς τὰ ἔξω τὸν ὡδήγησε στὴν ἐνέργεια καὶ τὴν πολιτικὴ ὅπως τ' ἀναπτύξαμε παραπάνω. Ἡ δύναμη μὲ διάθεση πρὸς τὰ μέσα τὸν ὡδήγησε στὸ γράψιμο. Αὐτοαναλύεται, ἐνδοσκοπεῖται, ἐξομολογεῖται. Κι ὁ λόγος του σφραγίζεται ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ αἰτῆς τῆς διάθεσης. Στοχαστικός, ἐνδοσκοπικός, ἐξομολογητικός. Ἀπαράλλαχτα ὅπως ἡ σημερινὴ ποίηση. Στὴν πεζογραφία ἡ ἐνδοσκοπικὴ δημιουργεῖ τὸν ἐσωτερικὸ μονόλογο. Κι εἶναι ὁ ἐσωτερικὸς μονόλογος τὸ χαρακτηριστικώτερο γνώρισμα τοῦ λογοτεχνικοῦ λόγου τοῦ Δραγοῦμη, ὅπως καὶ νὰ ἔχη τὸ πράγμα ὁ ἀληθινὸς Δραγοῦμης δὲν εἶναι οὔτε ὁ λογοτέχνης, οὔτε ὁ πολιτικός. Ὁ Δραγοῦμης εἶναι τὸ δυναμαγωγεῖο τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἄς κοπιᾶσουν κοντὰ του ὅλοι ὅσοι θέλουν ἐθνικὲς δυνάμεις.

Σ ΟΦΟΚΛΗΣ ΛΑΖΑΡΟΥ

Διάλεξη στὴν «Ἐθνικὴν Ἑταιρεία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν Κύπρου», 6 Ἰουν. 1963.

ΑΠΟ ΤΗΝ Ζ' ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΝ ΕΚΘΕΣΙΝ ΤΟΥ ΖΑΠΠΕΙΟΥ

Τάκης Φραγκοῦδης: «Σαρωνικός ἀριθ. 2» (Λάδι καὶ πλαστικό).

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΙΩΝΑ ΔΡΑΓΟΥΜΗ ΜΕ ΣΧΟΛΙΟ*

Δέν πρόκειται νά μιλῶσω γιά τή δράση, τὸ ἔργο καὶ τὴ πολυκύμαντὴ ζωὴ τοῦ Ἰωνα Δραγοῦμη. Αὐτὸ ἔγινε, λίγο πρὶν, ἀπὸ τοὺς ἄλλους σημερινούς εἰσηγητές.

Θά ἤθελα ν' ἀφήσω τὸν ἴδιο τὸν Ἰωνα νά μιλῶσῃ μὲ τὴ δική του φωνή.

Διάλεξα ἀπὸ τὰ βιβλία του μερικὰ χαρακτηριστικὰ λόγια του, ποὺ ἔχουν πάντοτε τὴν πρῶτὴ ζωντανὴ ἐπικαιρότητα. Πρὶν, ὅμως, σὰς διαβάσω τὰ λίγα αὐτὰ ἀπανθίσματα, σὰς παρακαλῶ νὰ ἀκούσετε ἕνα σύντομο εἰσαγωγικὸ σημείωμα τοῦ Κλ. Παράσχου, παρμένο ἀπὸ τὸ γνωστὸ βιβλίον του «Ἰων Δραγοῦμης» :

«Πραγματικά, δὲν ἦταν τὰ συγγραφικὰ του χαρίσματα, σπάνια καὶ φανερά, μὰ ποὺ δὲν ἤμουν ἀκόμα σὲ θέση νὰ τὰ γευθῶ, ποὺ μοῦ τὸν ἔφεραν τόσο κοντὰ καὶ ποὺ μ' ἔθελαν τόσο. Μὲ κυριεῖε ὁ ἄνθρωπος, μὰ ζωντανὴ παρουσία ποὺ τὴν ἐνοιῶθα νὰ σαλεύῃ μέσα καὶ κάτω ἀπὸ κάθε του λέξη. Τὴν ἴδια γοητεία αἰσθάνθηκα ἀργότερα διαβάζοντας τὸν Μπαρρὲς καὶ τὸν Στάνταλ, συγγραφεῖς σὰν τὸν Δραγοῦμη, ποὺ ἡ προσωπικότητά τους, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τοῦ ἔργου τους κ' ἀπὸ τὸ ἦθος, μὰς θέλγει. Εἶναι οἱ διωπτόστατοι, ποὺ κρατοῦν πάντα κρυφὴ τὴ στερεὴν λέξη τοῦ αἰνίγματός των, ποὺ δοσμένοι στὴ θεωρία καὶ στὴ δράση, δὲν ξέρεις ποτὲ σὲ ποιὰν ἀπ' τὶς δυὸ δίνονται πρὸς πολὺ, εἶναι οἱ θεωρητικοὶ ποὺ κἀγονται ἀπὸ δίψα γιά δράση, οἱ καλλιτέχνες ποὺ μέσα καὶ στὴν πρῶτὴν ἀκόμα μέθῃ τῆς δημιουργίας, νοιάθουν κάτι ἀκατανίκητο νὰ τοὺς σπρώχνῃ στὴ δράση.

Αὐτός, δίχως ἄλλα, ὁ ἀπόκρυφος πυρετὸς τῆς δράσης, στεγνός, μὰ ὅλος παλμός, ποὺ διαπερνᾷ καὶ ποτίζει καὶ φλέγει κάθε του λέξη, ἔφερε εὐθὺς τὸν Ἰωνα Δραγοῦμη τόσο κοντὰ στὴν ψυχὴ μου. Γιά ὅποιον ἀγαπᾷ μ' ἀγάπη ἀπεράντη — μόνη ποὺ τῆς ἀξίζει — τὴ ζωὴ, καὶ δὲ μπορεῖ νὰ τὴ χαρῆ στὴν πρώτη καὶ πρὸ ἀμεσῆ τῆς μορφῆς, τίποτε τὸ τόσο μεθυστικὸ ὅσο μὰ πνευματικὴ τῆς εἰκόνησιν ὅπου δὲν ἔχει μεταφερθῆ, ἀλλ' ὅπου ζῆ αὐτοῦσια ἢ δράση. Μέναις βυθισμένοι σὸ ἴδιο τὸ ρεῦμα τῆς ζωῆς, τὴν ὀμιλεῖσαι καὶ συγχρόνως τὴ γεύεσαι ξεκαθαρισμένη, πεμπτουσιωμένη, ἢ, καὶ μ' ὅλον τὸν τόσο ἀγαπητὸ βόρβορό της — στὴν τέχνη».

Ὁ Παράσχος ἐνοιῶσε, νομίζω, ἴσως περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο βιογράφο τοῦ Ἰωνα Δραγοῦμη τὸ βαθύτερο νόημα τῆς πνευματικῆς, ἐθνικῆς καὶ ἠθικῆς προσφορᾶς του στὸν Ἑλληνισμό. Πιστεῖω ὅτι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ βῆρος καὶ τὴ ποιότητα τοῦ λογοτεχνικοῦ, τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ διπλωματικοῦ ἔργου του, ὁ Ἰων εἶναι μὰ ἐντελῶς ἰδιότυπη καὶ ξεχωριστὴ μορφή ποὺ δείχνει καὶ φαίνεται ἔντονα ἕνα καινούργιο δρόμο στὸν Νεοέλληνα. Μοῦ φαίνεται πὺς εἶναι ζωτικὴ ἀνάγκη γιά ὅλους μας καὶ πρὸς πολὺ γιά τοὺς νέους νὰ σκύνψουμε μὲ πολὺ προσοχὴ πρὸς τὸ ἔργο καὶ τὴ ζωὴ μᾶς τέτοιας σπάνιας φυσιογνωμίας, ποὺ κατάκαρψε τὴ ψυχὴ της γιά νὰ δώσῃ ἕνα ἑλληνικὸ credo στοὺς κουρασμένους ἀνθρώπους τοῦ νεοελληνικοῦ χώρου.

Λογοτέχνες, διπλωμάτες καὶ πολιτικοὶ ὑπάρχουν πολλοί. Κι' ὁ Ἰων ἦταν ἕνας διαλεχτὸς τεχνίτης τοῦ λόγου, ἕνας δυναμικὸς διπλωμάτης κ' ἕνας φωτισμένος πολιτικός. Μὲ τὴ διαφορὰ ὅμως ὅτι αὐτὸς δὲν ἀποσύσθηκε σὰν τὸσους ἄλλους στοὺς κλειστοὺς κύκλους τῶν «μέχρι παθῆσεως αἰσθητικῶν». Δὲν ἀρκέσθηκε νὰ γράφῃ καὶ νὰ συμβουλεύῃ καὶ νὰ παρατηρῇ ἀπὸ ψηλά τοὺς ἄλλους γύρω του νὰ παραδέρνουν στὶς σιοστινὲς θάλασσες τῆς πνευματικῆς καὶ ἐθνικῆς παρατάξης.

Αὐτὸς κατέθηκε στοὺς γκρεμοὺς κ' ἔκανε τὸν λόγο πράξη, τὴ θεωρία βίωμα, τὸ κήρυγμα ἔργο τελειωμένο.

Στὸ Μοναστήρι, στὴ Φιλιππούπολη, στὴν Πόλη, στὸ Δεδεαγάτς, ἔσπειρε μὲ τὰ ἴδια του τὰ χεῖρα τὸ ξερασμένο ἐθνικὸ χῶμα καὶ μάτωσε τὰ δάχτυλα στ' ἀγκάθια καὶ τὶς πέτρες ποὺ τὸ σκέπαζαν. Ὅπου ἐκείνος πέρασε ὠρῶσε βαθεῖα τὶς ψυχῆς καὶ φύτεψε κομμάτια ἀπὸ τὴ φλογερὴ καρδιά του.

Ὁ Δραγοῦμης ἔδωσε στὸν Νεοέλληνα ἕνα νέο ἐθνικὸ, καὶ πνευματικὸ ριγος. Τὸν ἐβοήθησαν λίγες συγγενικὲς μορφές, ὅπως ὁ Παῦλος Μελάς κ' ὁ Περικλῆς Γιαννόπουλος. Καὶ οἱ τρεῖς τοὺς ἐτέλειωσαν τὴ ζωὴ τους τραγικά, καὶ νέοι, πολὺ νέοι. Ἦταν 42 χρονῶν ὁ Ἰων ὅταν τὰ ὄπλα τοῦ διχασμοῦ τὸν ἔριχναν γιά πάντα πάνω στὸ ἀγαπημένο του αἰτικὸ χῶμα.

Κυριεῖται κανεὶς ἀπὸ βαθεῖα καὶ πολὺ πικρὴ μελαγχολία, ὅταν ἀναλογισθῇ τί θὰ μπορούσε νὰ χαρίσῃ στὸν Ἑλληνισμό αὐτὸς ὁ ξεχωριστὸς ἄνθρωπος, ἂν εἶχε ἀφεθῆ νὰ ζῆσῃ μερικὰ χρόνια ἀκόμη. Εὐτυχῶς γιά μᾶς, ὁ λόγος του ἔμεινε ἐκείνος ὀλοζώντανος, ἀφθαρτος καὶ πάντοτε ἐπικαίρος. Ἄς τὸν ἀκούσουμε :

* Διαβάστηκε σὲ συγκέντρωση τῆς «Ἑθνικῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν Κύπρου» στίς 6 Ἰουνίου 1963.

—«Δουλεύω για τὸν Ἑλληνισμό. Μήπως μπορεί νὰ δουλέψω γιὰ τίποτα ἄλλο; Δουλεύοντας γιὰ τὸν Ἑλληνισμό, δουλεύω ἐν αὐτῷ μου».

—«Εἶναι χρέος μου νὰ ζήσω γιὰ νὰ περάσῃ ὁ Ἑλληνισμός ἐπάνω μου καὶ νὰ πάῃ στὰ παιδιά μου. Πρέπει νὰ τὸν φυλάγω καλά».

«Δὲ δουλεύω γιὰ τὴ κυβέρνησῃ, δουλεύω γιὰ τὸν Ἑλληνισμό».

—«Ξυπνῶ κάθε ἕπνο, ἀνακατώνω κάθε στάχτη καὶ βγάζω κάθε σπῖθα καὶ ἀνάβω κάθε φωτιά καὶ βγάζω κάθε πνοὴ κουρασμένη καὶ παίζω κάθε χορδὴ σιωπηλῆ! Ξυπνῶ, Ξυπνῶ, Ξυπνῶ».

«Θέλω νὰ εἶμαι ὄρατο δείγμα ἀνθρώπου Ἑλληνος. Νά, σκοπὸς τῆς ζωῆς! Χαίρομαι ἂν εἶμαι κέντρον μερικῶν Ἑλλήνων (πυρῆν — νεῦρο)».

—«Ἐποστηρίζω τὴν ὁρθόδοξη θρησκεία, ἐπειδὴ εἶναι ἑλληνικὴ».

—«Χωρὶς ν' ἀφήνῃ τὸ ἔθνος του, μπορεί νὰ γίνετα κανεὶς πὸ «ἄνθρωπος». ἴσως μάλιστα δὲν μπορεί κανεὶς νὰ εἶναι «ἄνθρωπος» ξεχνῶντας τὴν καταγωγὴ του».

—«Ὁ κοσμοπολιτισμός εἶναι μὰ ἰδέα ὄχι δική μου, ἀλλὰ ξένη. Καὶ γι' αὐτὸ δὲν μπορεί νὰ ἐπιβληθῆ σὲ τίποτε δικό μου, δὲν μπορεί οὔτε μὰ τρεῖς δική μου νὰ κουνήσῃ. Εἶναι μὰ ξένη κυρία (ἐγγλέσα μάλιστα) πολὺ ψυχρὴ καὶ κρύα».

—«Οἱ Ἕλληνες δὲν εἶναι κατακτητακοὶ. Πολιτικὴ κυριαρχία ἐπάνω σ' ἄλλους λαοὺς δὲ ζήτησαν ποτέ τους».

—«Μόνον ἡμεῖς, ὅσοι νοιούθουμε τὴ δική μας τὴν πατρίδα, μπορούμε νὰ νοιούσουμε καλά καὶ τῶν ἄλλων τὶς πατρίδες, ὅσο καὶ νὰ μᾶς εἶναι ἀληθινὴ ἀδιάφορες. Μονομῆς δὲν μπορού νὰ φτάσω στὴν ἔννοια τῆς ἀνθρωπότητας, χρειάζονται στάδια διάφορα. Πρῶτα πρέπει νὰ νοιούσω τὸν ἑαυτό μου καλά, ἔπειτα καλά τὸ ἔθνος μου καὶ ἔτσι φτάνω στὰ ἄλλα ἔθνη αὐτὴν ἀνθρωπότητα. Ὅσοι λένε πὸς εἶναι κοσμοπολίτες καὶ δὲν περνοῦν ἀπ' ὅλα αὐτὰ τὰ στάδια, πολὺ λαφριά τὸ παίρνουν τὸ ζήτημα καὶ δὲν μπορεί νὰ νοιούθουν τὴν ἀνθρωπότητα».

—«Δὲ θέλω νὰ πεθάνῃ τὸ ἔθνος μου, τὸ ἔθνος αὐτὸ, πὸν τόσα ἔκαμε στὴ ζωὴ του, τὸ ἔξυπνο, τὸ τόσο ἀνθρώπινο. Γιὰ νὰ τὸ φυλάξῃ ἀπὸ τὸ θάνατο πρέπει τώρα νὰ τὸ κάμω πεισματούριο στὴν ἐθνικὴ πίστη, στὸν ἐθνισμό, ἄς εἶναι καὶ ὑπερβολικὸ τὸ αἶσθημα πὸν θέλω νὰ δώσω στοὺς Ἕλληνας. Μόνον ἔτσι θὰ ζήσῃ τὸ ἔθνος. Ἀργότερα πάλι, μπορεί ν' ἀλλάξουν οἱ ἀνάγκες, καὶ τότε ἄς γίνῃ πάλι ἀνθρώπινο, ὅπως εἶναι καὶ τὸ φυσικὸ του».

—«Ἐθνικὸ πείσμα ἀπὸ περηφάνεια γιὰ κείνα πὸν ἔχουμε καὶ ὄχι γιὰ κείνα πὸν εἴχαμε, αὐτὴ εἶναι ἡ ἀμετάκλητὴ θέλησή μου».

—«Ραγιάς εἶναι ἐκεῖνος πὸν τρέμει τοὺς μπάτσους... πὸν εἶναι σκλάβος τοῦ φόβου — πὸν εἶναι δοῦλος τῆς αὐτοσυντηρησίας του καὶ μόνον — πὸν δὲ θέλει πὰ νὰ νικήσῃ... ἐκεῖνος πὸν ἴσως δὲν λαχταρᾷ τίποτα ἄλλο, παρὰ νὰ ζήσῃ ὅπως καὶ νὰ εἶναι. ...Ραγιάς εἶναι ὁ φρόνιμος, πὸν δὲν κοιτιέται γιὰ νὰ μὴν τύχῃ καὶ τὸν πάρη γιὰ ζωντανὸ κανέναν νὰ τὸν σκοτώσῃ... Ραγιάς εἶναι ὁ κύριος ἐκεῖνος πὸν τὸν κνηγᾷ καὶ κάνει τὸν φόβου γιὰ νὰ μὴν τὸν ἀποτελειώσῃ. Ὁ Ραγιάς εἶναι βρωμερὸ ζῶπιο, μαμούνι μαῦρο, ἄσχημο καὶ πὸν βρωμᾷ. Ἔρχεται κρυφὰ καὶ σοῦ πίνει τὸ αἷμα. Μέρα με τὸ φῶς ποτέ δὲν φανερώνεται. Σοῦ κολνιέται ἄγρια καὶ σὲ κολακεύει καὶ ὅλο πίνει σὸν ταμπούρι τὸ κόκκινὸ σου αἷμα. Καὶ ὅταν τὸν ἀνακαλύψῃς πὸν σὲ γελά, τρέχει καὶ τρέχει, με σκυμμένο κεφάλι γιὰ νὰ γλυτώσῃ. Τὸν κνηγᾷ καὶ κρύβεται. Τὸν δέχνεις καὶ ἀκόμα σκύβει. Τὸν σκοτώνεις καὶ σπαταλεῖς».

—«Εἶναι μικροὶ οἱ ἄνθρωποι, τιπτεῖ ἰοι, ὄχι κακοὶ — μακάρι νάταν κακοὶ! — ζαγάρια καὶ τομάρια, φόβοι, κακομοιρηδες καὶ μέτριοι. Καμιά διψα γιὰ τὰ μεγάλα καὶ τὰ λαμπρά, γιὰ τὰ τρολλὰ καὶ τὰ ἡρωικά, γιὰ τὰ ὄρατα καὶ τ' ἄσκοπα, οὔτε ἕχνος ἀπὸ ἔξαρση, ἢ παραμικρότερη πνοὴ στὴ ζωὴ τους.....».

—«Τόσοι αἰῶνες πολιτισμός μῆκε πὰ στο αἷμα καὶ στὰ νεῦρα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐπότισε ὡς καὶ τὰ κόκκαλα τοῦ κορμοῦ του καὶ τὸ μεδοῦλι τῶν κοκκάλων. Ὁ σκελετός, τὰ νεῦρα, τὸ αἷμα τοῦ Ρωμηοῦ, μ' ὄλη τὴν ἐπιμῆξία του με ξένους λαοὺς, εἶναι παλιὰ καὶ πολιτισμένα».

—«Τὸ νὰ νιώθῃς τὴν καταγωγὴ σου, τὴν συνέχεια τοῦ ἐθνικοῦ ἐγὼ σου, τὴν ἱστορία, πὸν σοῦ κάνει συνειδητό, ὅσο καὶ νὰ εἶναι, τὸ πέρασμα τοῦ ἔθνους σου μέσα στοὺς αἰῶνες, τὴ γειτονιά σου με τὸ εἰκοσιάνο, με τὴν τουρκοκρατία, με τὸ βυζαντινὸ πολιτισμὸ, με τὰ ἔθιμα τῶν πατέρων σου, με τὴν σκέψῃ τους, με τὸ κράτος τους, με εἶναι «προγονοπληξία», εἶναι ἀπλὴ καὶ καλὴ «προγονολατρεία», θύμησι τῶν περασμένων, γνωρισμός με τὸν ἑαυτό σου».

—«Ἀγάπησα τὴ φυλὴ μου ὅταν εἶδα πὸς γεννήθηκα σὸν ἄνθος ἀπὸ μέσα τῆς, συμπίκνωμά τῆς. Τὴν ἀντιπροσωπεύω ὄλην, τὸ ὄνειρό τῆς εἶναι ὄνειρό μου καὶ ἐλπίδες μου οἱ ἐλπίδες τῆς. Ἄν ἔχασε τὴν ἐλπίδα τῆς θὰ τῆς δώσω τὴ δική μου, καὶ πάλιν ἀπ' αὐτὴν θὰ πάρω ἐλπίδα ἐγὼ ἂν ἀπελπιστῶ. Ἄν δὲν ἔχει τώρα ἰδανικὸ ἢ ὄνειρο κανένα ἢ φυλὴ μου, θὰ τῆς δώσω τὰ δικὰ μου ὄνειρα καὶ ἰδανικά, καὶ πάλι ὅμως τὴ δύναμη γιὰ νὰ πλάσω τὰ ὄνειρά μου καὶ τὰ ἰδανικά μου, μέσα τῆς θὰ τάβρω.....».

—«Στὰ σχολεῖα, ὅταν ἀκούω παιδιὰ τοῦ ἔθνους μου νὰ τραγουδοῦν παλιὰ γνωστὰ τραγούδια, με σέρονουν ἀβάσταχτα οἱ μυστικὲς φωνές μου, τόσο πὸν τυφλώνομαι γιὰ τ' ἄλλα πράγματα τοῦ κόσμου.»

Η ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΚΑΒΑΦΗ

(διάλεξη) *

‘Ο Καβάφης, ὁ Ἀλεξανδρινὸς ποιητὴς, τοῦ ὁποῖου γιορτάζουμε σήμερα τὰ ἑκατὸν χρόνια ἀπὸ τὴ γέννησή του καὶ τὰ τριάντα ἀπὸ τὸ θάνατό του, εἶναι ὁ κατ’ ἐξοχὴν ἀντιλεγόμενος ποιητὴς τοῦ ἑλληνικοῦ Παρασσοῦ. Γιὰ κανένα ἄλλο Νεοἑλληνα ποιητὴ δὲν ἔχουν γραφεῖ τόσα πολλά. Τόμοι ὁλόκληροι γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του. Μιὰ ἐξαντλητικὴ, ἐργαστηριακὴ θὰ μποροῦσε νὰ πῆ κανεὶς, ἔρευνα, ποὺ πολλὲς φορὲς φτάνει τὰ ὅρια τοῦ σχολαστικισμοῦ. Κυριολεκτικὰ τὸν ἔχουμε ξεψαχνίσει. Μὰ νομίζω πὼς ἡ τόση πολλὴ ἀνάλυση κ’ ἔρευνα, ἡ λεπτομερειακὴ ταξινόμηση ποὺ θυμίζει ἐργασία φυσιοδίφη, τὸ συνεχὲς μὲ παντοῖους σουβάδες ἐπίκρισμα τῶν κριτικῶν καὶ βιογράφων ἔχουν παραμορφώσει τὸ ποιητικὸ ἔργο, ἀποκρύπτοντας τὴν οὐσία καὶ τὸ βαθύτερο περιεχόμενο τῆς ἐξαιτίας ποιήσεώς του. Ἐνα τέλειο ποιοτικὰ πλούσιο ἔργο, μὲ ἀλληγορίες καὶ σύμβολα, μὲ προσωπεία καὶ ἀποκρύψεις ἦταν φυσικὸ νὰ ὀδηγήσει σὲ παραποιήσεις καὶ ἀντιγνωμίες.

‘Ο Παπανούτσος τὸν θέλει κυρίως διδακτικὸ, ἐνῶ ὁ Δημαρᾶς λέει ὅτι ὁ διδακτισμὸς δὲν εἶναι τὸ κύριο γνώρισμα τῆς Καβαφικῆς ποιήσεως. ‘Ο Παράσχος τὸν σκιαγραφεῖ ὡς ἐπιχωριὸ καὶ ἀτομιστὴ. Νὰ τί λέει :

«Νίκη ἠθικὴ δὲν ὑπάρχει στὸν Καβάφη, ἔξοδος ἢ προσπάθεια κἂν ἐξόδου ἀπὸ τὸ ἐγὼ. Ἀληθινὰ γιὰ τὸν νόμισσο Καβάφη κάθε ἄλλος ἔξω ἀπ’ αὐτὸν εἶναι ἀποσιτία».

‘Ο Ἄλκης Θυρὸλος βρῖσκει στὴν ποίησή του ἄρνηση. ‘Ο Μαλάνος τὸν ἐξετάζει μὲ τὴν γνωστὴ ψυχαναλυτικὴ μέθοδο τοῦ Φρόυντ κ’ ὁ Τσίρκας ἀποπειράται ν’ ἀμφισβητήσει τὸν ἰδωτισμὸ του καὶ τὴν σεξουαλικὴ ἀνορθοδοξία του. Ταυτόχρονα προσπαθεῖ νὰ τὸν πλησιάσει μὲ μιὰ μέθοδο ποὺ θυμίζει ἱστορικὸ ὕλισμο καὶ κοινωνιολογία. Χωρὶς μεταφυσικὸ βάθος εἶναι τὸ ἔργο τοῦ Καβάφη λέει ὁ ἕνας, ἄθρησκο τὸν λέει ἄλλος, ἐνῶ καὶ πάλιν ὁ Δημαρᾶς λέει ὅτι «ὁ Καβάφης πιστεῖ στὰ ἰδανικά, σέβεται τὴ χριστιανικὴ πίστη, ἐξαιρεῖ τὸν ἀνθρωπισμὸ καὶ τὸν ἑλληνισμὸ. Βαθύτατα ἀνθρωπιστὴς στέκει ἐμπρὸς στὸν ἄνθρωπο μὲ διάθεση καθε ἄλλο εἰρωνική».

Εἰρωνιστὴ τὸν βρῖσκουν ἄλλοι. Τέλος, οἱ περισσότεροὶ τὸν δέχονται καὶ τὸν ἐξυμνοῦν. Μ’ αὐτὸ βλέπουμε πὼς ἡ ποίηση τοῦ Καβάφη εἶναι τόσο πολυεδρική, ποὺ ὁ καθένας τὴν παρουσιάζει μὲ γνώμονα τὴ δικιά του βιοθεωρία καὶ τὸ αἰσθητικὸ του πιστεύω. Γεννᾶται ὅμως τὸ ἐρώτημα: Τόσο ἀντιφατικὸς εἶναι ὁ Καβάφης; Ἀδίσταχτα λέω ναὶ γιὰτὶ πιστεύω πὼς ἡ ἀντίφραση εἶναι ὁ κυριότερος μοχλὸς τῆς ζωῆς καὶ τῆς Τέχνης. Ὅταν βέβαια ἡ ἀντίφραση ἔχει συνέπεια ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Καβάφη. Πρέπει ὅμως νὰ πῶ καὶ τοῦτο: ‘Ο Καβάφης δὲν ἀναλύεται, ἀλλὰ «νοιώθεται». Κι’ ὅποιος ἔχει τὸ χάρισμα νὰ νοιώθῃ τὸν μοναδικὸ κ’ ἀνεπανάληπτο Καβάφη δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ χαίρεται μιὰ πρωτότυπη, γνήσια καὶ γεμάτη λυρισμὸ ποίηση πλημμυρισμένη ἀπὸ ξαφνιάσματα, μαγεία καὶ ὄγνη. Τὸ γεγονός καὶ μόνον ὅτι καταπιείστηκαν τόσο πολλοὶ καὶ κορυφαῖοι μάλιστα τῆς ἑλληνικῆς διάνοησης — περασμένης καὶ σύγχρονης γενιᾶς — μαρτυροῦν τὴν ἐξαιρετικὴ δύναμη τῆς ποιήσεώς του καὶ τὴ μαγανεία ποὺ ἐξάσκησε κ’ ἐξάσκει ἀπάνω μας. Κι’ ἂς διαμαρτύρεται ὁ Κ. Χατζίνης γιὰ τὸν τόσο θόρυβο γιὰ τὸν Καβάφη κ’ ἂς ἀπορεῖ πὼς ἄρεσε κ’ ἐκτιμήθηκε ἀπὸ τοὺς ξένους διανοητὲς τὸ ποιητικὸ του ἔργο, ἀφοῦ τὸ μυστικὸ τῆς Καβαφικῆς ποιήσεως βρῖσκεται στὴν ἰδιοτυπία τῆς γλώσσας του, ποὺ δὲ μπορεῖ ν’ ἀποδοθῇ σὲ ξένη γλώσσα. Ἄν ὁ κ. Χατζίνης μάθαινε νὰ μὴ κἀνὴ διαχωρισμὸ μορφῆς καὶ περιεχομένου (τεράστιο κατὰ τὴν ταπεινὴ μας γνώμη λάθος γιὰ ἕνα κριτικὸ τῆς ἀξίας τοῦ Χατζίνη) ἀσφαλῶς δὲ θὰ ἐξέφραζε τὴν πιὸ πάνω ἀπορία, μὰ θὰ πρόσθετε καὶ τὰ δικὰ του ἐγκώμια στὰ τόσα πολλὰ ἐγκώμια τῶν ἄλλων.

Ὅταν μοῦ γίνηκε ἡ τιμητικὴ πρόταση ἀπὸ τ’ ἀγαπητὰ μέλη τοῦ Δ. Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας καὶ νὰ μιλήσω γιὰ τὸν ποιητὴ τῶν Βαρθάρων, ὁμολογῶ διὰ τὴν ἀποδέχτηκα μὲ πολὺ ἐνθουσιασμὸ, ἀλλὰ χωρὶς περισσήμην. Ὁ ἐνθουσιασμὸς, ὅσο μεγάλος κ’ ἂν εἶναι, δὲν εἶναι ἀρκετὸ γιὰ ν’ ἀποτολήμῃ ἕνας ν’ ἀνάλυση τὸ ἔργο τοῦ Καβάφη, ἀφοῦ πρὶν λίγο μάλιστα ἰσχυρίστηκα ὅτι ὁ Καβάφης δὲν ἀναλύεται, ἀλλὰ «νοιώθεται». Ἐξ ἄλλου, ὅπως ξέρουμε ὅλοι δὲν εἶναι εὐκόλη ἡ ἐκπόρθηση τῶν Ἰδεῶν ἢ πόλι, καὶ μάλιστα ὡς ξέρουμε πὼς ἡ πόλι αὐτὴ εἶναι Καβαφικὴ.

«Ὁ πόνος», λέει ὁ Ὅσκαρ Οὐάιλντ στὸ Ντὲ Προφόντις, «εἶναι μιὰ πολὺ μεγάλη στιγμή». Στιγμὴ, ποὺ πολλὲς φορὲς, ἔχει τὴ διάκριση τοῦ ἀπειροῦ χρόνου. Ἀπὸ μιὰ τέτοια ἀπειρὴ στιγμή πρέπει νὰ πῆγασε ἡ ποίηση τοῦ Καβάφη. Ὁ μεγάλος αὐτὸς ἀνυπεράσπιστος γνώριζε ὅτι ἦταν ὀριστικά κ’ ἀμετάκλητα καταδικασμένος στὴ συνείδηση τῶν συνανθρώπων του.

* Δόθηκε σὲ συγκέντρωση τῆς «Ἑταιρείας Κυπρίων Λογοτεχνῶν» στὶς 26 Μαΐου 1963.

Οδισιαστικά δηλαδή ήταν νεκρός.

Κι' είναι ή καρδιά μου — σάν νεκρός — θαμμένη.

Ήξερε πώς ή κοινωνική λογοκρισία δὲ θὰ συγχωροῦσε ποτὲ τὴν διαστροφή του. Κάθε στιγμή, κάθε λεπτό ἔπρεπε νὰ φεύγει, νὰ κρύβεται, νὰ κύπτει μὲ ταπεινώση τὸ κεφάλι κάτω. Σ' ἔλη τὴ ζωὴ του φοβότανε τὸ σκάνδαλο, φοβότανε τὴν καταδίκη, φοβότανε... μὰ καλλίτερα ἄς συνηθοῦμε τὸ συγγλονιστικὸ δράμα τοῦ καθηγητῆ ἐκείνου στὸ «Σύγχυση Συναισθημάτων» τοῦ Στέφαν Τσβάιχ.

«... Ἐνας ἄλλος τὸν κοροϊδεύει καὶ τοῦ πετάει ἓνα αἰσχρὸ χαρακτηρισμὸ πρόστυχο μὲ τὴν ἀπόλυτη κυριολεξία του, κι' ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἀκόμα χειρότερο, στηλίτευσαν τὸ πάθος του μπροστὰ στοὺς ἄλλους μαθητές.

»Ἀπὸ ὅλους ἀνεξάρητα ἐκείνη τὴν ἡμέρα δέχεται ἀπάνταστους ἐξευτελισμοὺς καὶ ταπεινώσεις κι' ὅλοι τὸν διώχνουν ἀπὸ τὶς χαρούμενες παρτές τους σάν χολεριασμένο. Ἡ ζωὴ του στὸ σχολεῖο εἶναι ἓνα καθημερινὸ μαρτύριο καὶ τὸ παιδί μὲ τὸ πρῶμο στίγμα βλέπει τὶς νύχτες του νὰ ταράζονται ἀπ' τὴν ἀηδία ποὺ νοιώθει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του.

Τὴν ἴδια ἀηδία γιὰ τὸν ἑαυτὸ του πρέπει ν'αἰσθάνη ἀπὸ πολὺ μικρὸς κι' ὁ Καβάφης. Ἐκλαψε, σπάραξε, ὀρκίστηκε.

Ὅμνυει κάθε τόσο ν' ἀρχίσει πῶς καλὴ ζωὴ.
 Ἄλλ' ὅταν ἔλθ' ἡ νύχτα μὲ τὶς δικές της συμβουλές,
 μὲ τοὺς συμβιβασμοὺς της, καὶ τὶς ὑποσχέσεις της
 ἄλλ' ὅταν ἔλθ' ἡ νύχτα μὲ τὴ δική της δύναμη
 τοῦ σώματος ποὺ θέλει καὶ ζητεῖ, στὴν ἴδια
 μοιραία χαρὰ, χαμένος, ξαναπαιίνει.

Ἐνας παιδεμός. Μιὰ τρομαχτικὴ πάλη, ἓνας ἀνισος ἀγώνας ἐχτυλίσσεται μπροστὰ στὰ μάτια μας διαβάζοντας τὸ βαθύτατα ψυχολογημένο αὐτὸ ποίημα Ὅμνυει. Μιὰ θανάσιμη πάλη ποὺ μᾶς προκαλεῖ φρίκη κι' ἀγανάκτηση ἐναντία στὶς μυστικὲς κι' ἀνεξιχνίαστες ἐπιταγὲς τῆς φύσης.

Ἐχει πλήρη συνείδηση τῆς πτώσης του. Σὲ τί ὅμως ὠφελεῖ ὁ ἀγώνας ἀφοῦ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπερασπιστεῖ;

Ὅμως ἡ πτώσις μας εἶναι βεβαία. Ἐπάνω,
 στὰ τεῖχη, ἄρχισεν ἤδη ὁ θρῆνος.
 Τῶν ἡμερῶν μας ἀναμνήσεις κλαῖν κι' αἰσθήματα.
 Πικρὰ γιὰ μᾶς ὁ Πρίαμος κι' ἡ Ἐκάβη κλαίνει.

Τὸ στίγμα ποὺ φέρει μέσα του εἶναι πῶς δυνατὸ ἀπὸ τὴ βούλησή του. Ἡ ζωὴ του εἶναι συνωρασμένη μὲ τὸ βίτσιο του. Μοῖρα τραγικὴ, διὸ φορὲς τραγικὴ γιὰ τὸ πάθος του αὐτὸ θὰ τὸν καταδιώκει καὶ πέρα ἀπὸ τὸν τάφο. (Ἐρόμε μὲ τί σαδισμό οἱ διάφοροι βιογράφοι του — καλῆς καὶ κακῆς πίστεως — ἐντρούφησαν στὴν ἰδιαιτέρη ζωὴ του, ποὺ εἶναι ἰσοῦ κι' ἀπαραβίαστη γιὰ κάθε ἄνθρωπο. Τίποτα δὲν τοῦ σεβάστηκαν. Ἀποκορυφωγράφησαν καὶ τὶς πῶ ἀνομολόγητες βραχυγραφημένες σημειώσεις του). Συνεπῶς, αὐτὸς ὁ μεγάλος ἐνήδονος, ἔπρεπε νὰ ἐκλέξει μεταξὺ ζωῆς καὶ θανάτου ἂν ἤθελε νὰ σώσει ἑγκαιρὰ τὴν ἠθικὴ του θανάτωσιν.

Σὲ μερικοὺς ἀνθρώπους ἔρχεται μιὰ μέρα
 ποὺ πρέπει τὸ μεγάλο Ναὶ ἢ τὸ μεγάλο τὸ Ὅχι
 νὰ ποῦνε. Φανεράνεται ἀμέσως ὅποιος τῶς
 ἔτοιμο μέσα του τὸ Ναὶ, καὶ λέγοντάς το πέρα

πηγαίνει στὴν τιμὴ καὶ στὴν πεποίθησή του.
 Ὁ ἀρνηθεὶς δὲν μετανοῖνει. Ἄν ρωτιοῦνταν πάλι,
 ὄχι θὰ ξανάλεγε. Κι' ὅμως τὸν καταβάλλει
 ἐκεῖνο τ' ὄχι — τὸ σωστὸ — εἰς ὅλην τὴν ζωὴ του.

Διερωτῶμαι (ἄνκαι πολὺ παρακινδυνευμένο κι' ὅμως πειστικώτερον ἀπὸ τὴν ἐξήγησιν ποὺ δίνει ὁ Τσίρκας) τί ἄλλο ἀπὸ τὴν αὐτοκτονία μπόρῳσε νάταν γιὰ τὸν Καβάφιν ἢ ἀναφορὰ του στὴ Δαντικὴ εῆση.

Μὰ ὁ Καβάφης ἔχει καὶ μιὰν ἄλλη συνείδηση. Τὴ συνείδηση τῆς Τέχνης του. Πιστεύει στὴν ποιητικὴ του ἀποστολή.

Πρόσωπα τῆς ἀγάπης ὅπως τάθελεν
ἢ ποιήσῃς μου... μὲς τὲς νύχτες τῆς νεότητός μου,
μέσα στὶς νύχτες μου, κρυφά, συναντημένα.

Τὰ χρόνια τῆς νεότητός μου, ὁ ἡδονικός μου βίος —
τὰς βλέπω τώρα καθαρά τὸ νόημά των.

Τί μεταμέλειες περιττές, τί μάταιες.
Ἄλλὰ δὲν ἔβλεπα τὸ νόημα τότε.

Μέσα στὸν ἔκλυτο τῆς νεότητός μου βίος
μορφώνονταν βουλὲς τῆς ποιήσεώς μου,
σχεδιάζονταν τῆς τέχνης μου ἡ περιοχὴ.

Ἡ ζωὴ ἢ ζοῆ του περιδινεῖται γύρω ἀπὸ τοὺς δυὸ πόλους: τὴν ἡδονὴ καὶ τὴν ποίηση. Ἡ διπλὴ αὐτὴ ζωὴ γίνεται τὸ μεγάλο πάθος τῆς ζωῆς του. Γίνεται αὐτοσκοπός, βίωμα — ἀπαραιτήτο στοιχεῖο τῆς ποίησης. Αὐτὰ τὰ δυὸ ἀναταράζουν τοὺς πρὸ βαθιοὺς χώρους τῆς ποιητικῆς του ψυχῆς. Εἶναι διχασμένος, ἔχει διπλὴ προσωπικότητα. Τὸ ἓνα ὑπάρχει μέσα στὸ ἄλλο. Ἡ ἡδονὴ θὰ κεντρίζει τὴ φαντασίαν του.

Πλὴν τοῦ τεχνίτου πῶς ἐκέρδισε ἡ ζωὴ.
Αὔριο, μεθαύριο, ἢ μετὰ χρόνια θὰ γραφοῦν
οἱ στίχ' οἱ δυνατοὶ πού ἐδῶ ἦταν ἡ ἀρχὴ των.

Ἡ ἡδονὴ δὲν εἶναι ὁ σκοπὸς ἀλλὰ τὸ μέσον. Ὅχι ἀπλῶς ἡδονὴ, ἀλλὰ ἡ ἔκνομη ἡδονῆς, ὑποπτη πού νὰ τοῦ φέρει φόβο καὶ νὰ τὸν κάνει νὰ αἰσθάνεται ἀπογυμνωμένος μέσα στὸ δρόμο. Καμὰ προσπάθεια γιὰ ἐξύμνηση τῆς διεστραμμένης ἡδονῆς, καμὰ προσπάθεια νὰ ἐξάψει ἢ νὰ ἐρεθίσει τὴν ἡδονικὴ ἐστία. Δὲ μεταδίνει τὴν ἐρωτικὴ συγκίνηση, μὰ τὴν ταραχὴ, τὸ δράμα.

Πλὴν τοῦ τεχνίτη πῶς ἐκέρδισε ἡ ζωὴ.

Μιὰ ἐμπειρία ἀκριβοπληρωμένη:

Προσπάθησε νὰ τὰ φυλάξεις, ποιητὴ,
ὅσο κι' ἂν εἶναι λίγα αὐτὰ πού σταματιοῦνται
τοῦ ἐρωτισμοῦ σου τὰ ὄραματα.

Τώρα πὰ δὲν ἔχει νὰ φοβηθεῖ:

Πρόσωπα τῆς ἀγάπης, ὅπως τάθελεν
ἢ ποιήσῃς μου... μὲς στὲς νύχτες τῆς νεότητός μου.

Καὶ μὲ τὴ δύναμη τῆς ποιήσεώς του τὸν ἡδονισμό τὸν ἐξιδανικεύει, τὸν ἐξαυλώνει ὥσπου φτάνει στὴν ἀφαίρεση:

Χωρὶς κανένα φόβο, γιατί ὅταν θέλω
καὶ θάχω θέληση, δυναμωμένος.

Ἡ Περίδης ἀμφισβητεῖ τὴν εὐλικρίνεια τοῦ ποιητῆ. «Ὁ Καβάφης», λέει, «θέλει νὰ μᾶς πείσει ὅτι ὁ διεστραμμένος ἐρωτᾶς του ταυτίζεται μὲ τὴν καλλιτεχνικὴ του ὑπόσταση, ὅτι χωρὶς αὐτὸν ἢ ποιήσῃ του δὲν θὰ εἶχε πρωτοτυπία. Ἐν τούτοις οἱ ἀπολάυσεις, πρὸς τίς ὁποῖες μᾶς βεβαιώνει ὅτι ἄφησε τὸν ἑαυτό του νὰ πάει ἀνεμπόδιστα ἦταν:

μισοπραγματικὲς
μισογυρνάμενες μὲς τὸ μυαλό του.

Εἶμαι τῆς γνώμης ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν εἶχε καμὰ πρόθεση στὸ ποίημα Ἐπῆγε νὰ κάνει ἐπίδειξη τῆς ἡδονικῆς του ἐμπειρίας. Ὁ ἡδονισμὸς του ἐδῶ ἀπελευθερώθηκε ἀπὸ τὸ σάρκικο περιβλήμα του. Ἐγινε ποιητικὸς μῦθος. Ἐχει ἐξαντικειμενοποιηθεῖ. Εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του. Εἶναι τὸ προμήνυμα τῆς λύτρωσης. Καὶ εὐλικρίνεια ἔχει τὸ Ἐπῆγα καὶ συνέπεια. Ἡ ἴδια συνέπεια πού χαρᾶχτηραίνει ὀλόκληρο τὸ Καβαφικό ἔργο.

Στάθην, ἴσως, περισσότερο στὸν ἐρωτισμὸ τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ ποιητῆ γιὰ πιστεῖω ὅτι σ' αὐτὸν — τὸν ἐρωτισμὸ — βραβεύεται τὸ κλειδί τῆς ποιήσεώς του. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού

θά κατανοήσουμε ότι ο ήδονισμός και η ποίηση ήταν τα οργανικά στοιχεία που συνέθεταν τον άνθρωπο Καβάφη, τότε μπορούμε να χαρούμε την ποίησή του σ' όλη την έκταση και το βάθος.

Βέβαια, φτάσαμε σ' αυτό το συμπέρασμα γιατί παραδεχθήκαμε τη σεξουαλική διαστροφή του. Μά, κι' αν δεν την παραδεχτούμε πρέπει ν' αναζητήσουμε ένα άλλο παρεμφερές ψυχικό τραύμα της παιδικής του ηλικίας, που άφησε — το ξέρουμε από τη ψυχανάλυση — άπάνω στην ύπαρξή του ένα συναίσθημα οξυύτατου και βασανιστικού άγχους. Ίσως ένα πλέγμα ένοχής.

Και τώρα άς περάσουμε σε μιá άλλη για τόν Καβάφη άναγκαιότητα, που κι' αυτή πηγάζει από την ιδιότητα ψυχοστασία του. Έννοώ την ποσοδότησή του. Ο βιολογικός και ποιητικός Καβάφης έπρεπε ν' αναζητήσει άλλους χώρους, άλλους χρόνους. Ένα τέτοιο κλίμα που νά μπορεί νά ζήσει. Οι οργανισμοί ζούν και αναπτύσσονται μέσα στο περιβάλλον εκείνο που εύνοει την ανάπτυξή τους. Ο Καβάφης έπρεπε ν' ανακαλύψει, νά δημιουργήσει το δικό του κοινωνικό και ψυχολογικό περιβάλλον. Το ποιητικό του δαιμόνιο το κατορθώσε. Ο Καβάφης γεννήθηκε στην Άλεξάνδρεια. Η σύγχρονή του Άλεξάνδρεια είναι το φριχτό απομεινάρι μιάς άλλης Άλεξάνδρειας δοξασμένης, των Λαγιδών. Το πνευματικό και πολιτιστικό κέντρο των Έλληνιστικών χρόνων. Απόβλητος από την «ήθικη» κοινωνία φτάνει τη δική του πόλη, τους δικούς του πολίτες.

Λέγεται πώς κάποτε ο Παλαμάς χαρακτήρισε την ποίησή του σαν ρεπορτάζ από τους αιώνες. Ο Παλαμάς είπε μιá μεγάλη αλήθεια με την έξις διαφορά: «η ποίηση του Καβάφης δεν είναι ρεπορτάζ, μά το ξανάπλασμα, το ζωντανά μιáς μεγάλης ιστορικής περιόδου. Πισσοστράτησε θαρραλέα σε μιá παρελθοντική έποχή για νά την ζωντανέψει και νά την χαρίσει άναστημένη στους αιώνες. Η στεγνή κι' αντικειμενική Τοστορία είναι άνεπαρκής νά μιά κάνει νά συλλάβουμε το νόημα της έποχής πλήρως. Με την Καβαφική ποίηση ζει μέσα μας και ζούμε μέσα της. Με τά ποιητικά του όράματα άνάστησε τη ζωή της, το πνεύμα της, την ψυχή της. Μά προπαντός μιά έδωσε την αισθητική έκφρασή της. Οι Έλληνιστικοί χρόνοι έγιναν βιώμα του, εισχώρησαν βαθειά μέσα στο γαίμα του, χτύπαγαν ένα με τους παλμούς της καρδιάς του.

Παγανιστής, ειδολάτρης — πώς νά συμβιβαστεί η διαστροφή του με τη χριστιανωσύνη; — αισθαντικός και παθολογικά ώραιοπαθής, νάρκισσος, δεν έχει θέση στη σύγχρονη έποχή του. Μά η τέχνη του ξέρει νά δημιουργεί χώρους, χρόνους. Είναι ποιητής με την πραγματική, την πρωταρχική σημασία της λέξης. Και το τεράστιο αυτό ποιητικό επίτευγμα, μοναδικό στην παγκόσμια λογοτεχνία, το κατορθώνει με την μεγαλοφυά σύλληψη της γλώσσας του. Έφτιαξε «μιá γλώσσα μέσα στη γλώσσα». Μιá γλώσσα που νά καλύπτει τη μακράνωση γλώσσα του έλλητισμού. Την έπεξέτεινε, την πλάτυνε, της έδωσε δική του μορφή και περιεχόμενο. Έργάστηκε με ύπομονη και πίστη πλαστοουργού. Μόνο μιá τέτοια γλώσσα θά μπορούσε νά εκφράσει τη μυστική συνομιλία του έσώτατου κόσμου. Μονάχα αυτή η γλώσσα θά μπορούσε νά γίνει ό φροέας των συναισθημάτων και συγκινήσεών του. Γι' αυτό δεν έπρεπε νά ήταν άμιγής, άλλα ένα κράμα, ένα συνονθύλευμα άρχαϊκής, έλλητιστικής, πολιτικής, καθαρευουσιάνικης και δημοτικής. Μιá γλώσσα που νά ήχει παράξενα, σά νάρχεται από κόσμους μακρινούς και μυστικούς, κι' όμως τόσο οικείους. Μιá γλώσσα έπιγραμματική, συμπυκνωμένη, όπως συμπυκνωμένα είναι και τά νοήματα και οι συγκινήσεις του. Όλα έχουνε το πίκνωμα του άτόμου. Γλώσσα Ξηρή, άύχμηρη, (μήπως κι' εικαστικές τέχνες σήμερα δεν χρησιμοποιούνε ανάλογα ύλικά;)

Διαβάστε τά Τέχνη, τά Βήματα: οι λέξεις, οι φθόγγοι, τά νοήματα είναι συγκινημένα, παλλόμενα. Τίποτα δε βρίσκεται σε ίσοροπία. Ένας κραδασμός παράξενος μεταδίνεται σ' όλο μας το σώμα. Μιá απειλή, ένας φόβος άδιόρατος είναι διάχυτος γύρω μας, μέσα στην άτμοσφαιρά.

Σπάρταξε σ' όλη του τη ζωή ο άνθρωπος, σπάρταξε σ' όλη του τη ζωή ό τεχνίτης για νά φτιάξει την περίτεχνη ποιητική του. Σκέψη, αναζήτηση, δοκιμή και πάλι δοκιμή. Καμιά όμως έγκεφαλικότητα, καμιά ψυχρή κατασκευή. Τίποτα τό φτιαχτό και ψεύτικο. Μιá θαυμαστή ειλκιδίνεια κι' ένότητα χαρακτηρίζει όλο τό έργο. Διαποτισμένο με άρώματα δυνατά σέ ζαλλίζει, σέ σαγηνεύει. Σέ άνεβάζει στους ούρανοους ή σέ συντρίβει. Κρατάει την ύπαρξή σου σε μιá συναγερευτική ένταση που σε σπάει και σε παραλύει. Σέ κάνει χίλιες φορές ν' αναρωτιέσαι για τόν έαυτό σου και τους συνανθρώπους σου. Για τή μοίρα σου και την τύχη σου που ένδίδει,... γιατί νά μην ακούσεις κρότον κτιστών ή ήχον. Κι' αυτή η μονοτονία, που καταντά τό αύριο πιά σαν αύριο νά μη μοιάζει. Κι' οι Βάρβαροι γιατί νά μην έρχονται;

Οι άνθρωποι αυτοί ήσαν μιá κάποια λύσις

Μά ξεχνάς ποιός είσαι; Τώρα τή μοίρα σου θά λογαριάσεις; Τή μοίρα μας έμεις τή φτιάχνουμε (άθεϊστικός ύπαρξισμός).

Κι' όταν φτάς ή μεγάλη ώρα

Σάν ἔξαφνα ὦρα μεσάνυχτ' ἀκουσθεῖ
 ἀόρατος θίασος νὰ περνᾷ

.....
 κι' ἀποχαίρετά την, τὴν Ἀλεξάνδρεια πὺ χάνεις.

Καὶ τὴν ἀποχαίρετρες, ποιητὴ, σὰν ἔτοιμος ἀπὸ καιρὸ, σὰ θαρραλέος, ἀφοῦ πολέμησες μὲ τοὺς Λεωνίδες στὶς Θερμοπύλες κι' ἤπιες μὲ βασιλιάδες, φιλοσόφους καὶ ποιητές, καὶ συνναστράφηκες εὐειδεῖς νέους τῶν 24 καὶ 25 χρόνων, χωρὶς φόβους καὶ προλήψεις. Ἐν μέρει χριστιανικὸς κι' ἐν μέρει χριστιανίζων, δυναμωμένος ἀπὸ θεωρία καὶ μελέτη — ἐπικουρίος. Κι' ἀφοῦ περιπλανήθηκες σ' ἐμπορεῖα Φοινικικὰ κι' ἀπόκτησες τὶς καλὲς πραγμάτειες — σεντέφια καὶ κοράλλια, κεχριμπάρια κι' ἔβενους, καὶ ἡθονικὰ μυρωδικὰ κάθε λογῆς... Ἔτσι σοφὸς πὺ ἐγίνες, μὲ τόση πείρα

ἤδη θὰ τὸ κατάλαβες ἢ ἴθακες τί σημαίνουν.

Δὲν δεσμεύθηκες, ποιητὴ. Τελείως ἀφέθηκες κι' ἐπήγες. Μὲ τὸ θάνατό σου ὅμως χάσαμε τὸ πιδό τιμο — τὴ μορφή σου — πὺ ἦτανε μιὰ ἀπολλώνεια ὀπτασία. Δὲ σ' ἐπαίρουμε γιὰτὶ ξέρουμε πὺ εἶσαι Ἀλεξάνδρεις — τί θέρμην ἔχει. Ἐπὶ ἔξω ιδεώδης ἐν τῇ λύπῃ σου. Μὰ προτοῦ φύγεις ἀπὸ τὸ μεγάλο Τίποτα στὸ μεγάλο Τίποτα δὲ μᾶς εἶπες ἀνὸ Αἰμιλιανὸς Μονῆ ἔκανε ποτὲ τὴν πανοπλία γιὰ ν' ἀντικρύξει ἔτσι τοὺς κακοὺς χωρὶς νὰ ἔχει φόβον ἢ ἀδυναμίαν.

Κι' ἐσύνθεσες ἰάμβους ὀρθοτάτους. Κι' ὑπῆρξες πολίτου ἐντίμου υἱός.

Κι' ὅταν ἢ μελαγχολία ἢ τὸ γήρασμα θὰ γίνει πληγὴ ἀπὸ φορικτὸ μαχαίρι θὰ προστρέχουμε εἰς σὲ στὴν τέχνη τῆς ποιήσεώς σου.

ΤΑΣΟΣ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ

ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ;

Ἡ σκουριὰ στὸ σίδερο
 πολλαπλασίασε τὶς ἀποχρώσεις.
 Τὸ κενὸ σὰν κόπηκε τὸ δένδρο
 βύθισε στὴν ψυχὴ μας μιὰν ἀσχήμια.
 Τοῦτο τ' αὐλάκι,
 στὸ βράχο τῆς σπηλιάς,
 μάτωσε τὰ χέρια
 τοῦ προϊστορικοῦ ἀνθρώπου.
 Τὸ τρυγόνι στὸ δάσος,
 ἤθελε νὰ τελειώσῃ τὸ τραγούδι του
 πρὶν πεθάνει.
 Τὴν αὐγὴ μιὰ στάλα
 ἔδωσε τὴν παρθενιά της
 σὲ μιὰ ἀχτίδα.
 Ἐκαὶ φωνάζει ἢ τρεμουλιαστὴ φωνὴ τοῦ Χοροῦ,
 ταξιδεμένη στ' ἄπειρο
 γιὰ τόσα χρόνια.
 Γκρεμίστηκε τὸ θέατρο
 κι' ἐμεῖς πασπατεύουμε φωνὲς
 πάνω στὶς πέτρες.
 Ἀπ' τὸ δάπεδο τοῦ παλατιοῦ
 θὰ πάρουμε ψηφιδωτὸ
 νὰ κεντήσουμε Φῶς στὶς καρδιές μας.

Ν. ΜΟΡΑΛΗΣ

Κ Α Θ Ε Μ Η Ν Α

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΟΙ ΕΠΙΤΟΜΕΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Για να γράψης μιὰ «σύντομη» επιτομή ιστορίας για ένα νησί με 8 χιλ. χρόνια ζωή, γεμάτη επικίνδυνους σταθμούς, με δλόκληρους αιώνες άνεξερεύνητους (ή άκόμα γεμάτους μύθο) πρέπει βασικάς και άπαρακλίτως να σπούδασες ειδικά την ιστορική έπιστήμη και ν' άσχολήθηκες με την ιστορία γενικά και νάχης έρευνες ειδικές πάνω στο θέμα σου. Άλλοιάτικα θά προχειρογράψης, ώς νάγραφες μιὰ καμπάνα στο πόδι για μιὰ έφημερίδα έπαρχιακής πόλης. Και ό κίνδυνος είναι μεγάλος. Με την πλατειά κυκλοφορία τέτοιων επιτομών (λίγες σελίδες, μικρό τίμημα) δημιουργείς λανθασμένες άπόψεις στον πολύ κόσμο, τον Ξένο, για τον τόπο. Και ειδικώς στην περίπτωση τή δική μας, τής Κύπρου, με τή φοβερή ιδιαιτερία της μέσα στον κυκεώνα των τωρινών πολιτικών συμφερόντων όλων των δυνάμεων στη Μέση Άνατολή αυτό έχει και ξεχωριστή σημασία.

Δέν είμαι ειδικός για να κρίνω (και επικρίνω ή επαινέσω) ένα ιστορικό βιβλίο. Θάταν καλό (και άπορώ γιατί δέν έγινε ώς τή σήμερα) ένας άπό τους ειδικά άσχολούμενους με την ιστορία τής Κύπρου νάπαιρνε στά σοβαρά τού βιβλίο τού κ. Άχιλλέα Αιμιλιανίδη "Histoire de Chypre" Paris, 1962 και να τού εξέταζε χωρίς πάθος ή προκατάληψη, άλλα με σύνεση και μέτρο. Προσωπικά άντιλήφθηκα άπό τή βιβλιογραφία σοβαρώτατες παραλείψεις πού άσφαλώς έπιβαρύνουν την ποιότητα τού βιβλίου. Έξάλλου αυτό δυνατόν να δηλώνει και σοβαρά λάθη, παρανοήσεις κλπ., άφου τά κυριότερα κείμενα για την Κύπρο δέν τά εκτίμησε ό συγγραφέας ώστε να τά περιλάβη στη σύντομή του βιβλιογραφία. (Και σύντομη βιβλιογραφία σημαίνει τά κυριώτερα σοβαρά κ' έπιστημονικώτερα ειδικά συγγράμματα, ή τελευταία λέξη τής έπιστήμης). Σημειώνω π.χ. πώς λείπουν όνόματα (και τά άντίστοιχα συγγράμματα, πολλά) βασικών έρευνητών τής Κυπριακής Ιστορίας, ένώ αναγράφονται παλαιότερα με πολλές έλλείψεις φυσικές βέβαια, άφου προηγήθηκαν των ειδικών έρευνών: Πορφ. Δίκαιος, Κ. Σπυριδάκις, Β. Καραγιώργης, Γεώργ. Σωτηρίου, Stewart, Schaeffer (έκτος άπό τά πρώτα του έργα) Masson κλπ. όπως και οι όγκώδεις τόμοι τής Σουηδικής Άρχαιολογικής Άποστολής, των Κυπριακών Σπουδών, τού βιβλίο Cambridge Ancient History, ό Όδηγός τού Κυπριακού

Μουσείου κλπ.

Όμολογώ πώς μετά τή διαπίστωσή μου αυτή, μίλησα με διάφορους ειδικούς εκφράζοντας τις άπορίες μου. Άπό τις άκαδημαϊκές αυτές συζητήσεις άντιλήφθηκα μιὰ σειρά σοβαρές παραλείψεις ή κακές εκτιμήσεις. Με όλο τού σεβασμό και προς τά δυο μέρη τις αναφέρω: Δέν αναγράφονται λεπτομερώς οι βασικές των αρχαίων κυπριακών πόλεων, πράγμα πού έχει μεγάλη σημασία και άπό έθνικής άπόψεως, (ένώ αραδιάζονται χρονολογικά όλοι οι Φράγχοι βασιλιάδες). Η αρχαία περίοδος άρχίζει άπό τού 6 χιλιάδες π.Χ. όπως άποδείχθηκε με την εξέταση τού άνθρακος —14) και όχι άπό τού 4 χιλιάδες π.Χ. Όρισμένα όνόματα και χρονολογίες είναι λανθασμένες (ό βασιλιάς τού Κοουρίου Στάσανδρος γράφεται Στασίος, ή Κωνσταντία άποδίδεται στ' όνομα τού αυτοκράτορα Κωνσταντίνου, ένώ είναι άπό τ' όνομα τού γιου τού Κωνσταντίου, ή μετοικεσία των Κυπρίων έγινε τού τέλος τού 7ου αιώνα και αναγράφεται πώς έγινε τόν 9ον και 8ον αιώνα).

Βασικό και νομίζω μ' επιπτώσεις είναι ή δυσαναλογία των κεφαλαίων πού λίγα για την αρχαία περίοδο (πού μās συμφέρει για την έθνική και πολιτική σημασία της) και πολλά για την φραγκοκρατία, ένετοκρατία, τουρκοκρατία. Οι χριστιανικοί και βυζαντινοί χρόνοι έχουν άρκετά λάθη.

Κι' άκόμα κάτι άλλο: ή τέχνη κ' ό πολιτισμός τής Κύπρου (κ' όχι ή ξηρά εξίστορηση) γιατί να μη προσεχτούν ιδιαίτερος; Αυτά ίσως νάχουν περισσότερη σημασία άπό τά άλλα γεγονότα (χωρίς ν' άρνιόμαστε τή σημασία των τελευταίων αυτών άφου τής ιστορίας ένα μεγάλο κομμάτι είναι τά «γεγονότα»).

Άσφαλώς δέν ύπάρχει περίπτωση «άλανθάστου»: μιὰ κακή παραδοχή, ένα λάθος στο δοκίμιο, μιὰ κακή εκτίμηση. «Ό άναμάτητος τόν λίθον πρώτος βαλέτω». Άλλά άλλο αυτό κ' άλλο να προστρέχης σε παλιές, ξεπερασμένες πηγές και ν' άποφεύγης τις σύγχρονες, την τελευταία λέξη. Σ' αυτό βοίσκεται ή διαφορά μας (και πρέπει να προσεχτή αυτό προς άποφυγή παρεξηγήσεων).

Συχνά-πυκνά άκούμε να ζητούν διάφοροι λόγο κ' εϋθύνες. Πολύ σωστά. Αυτός ό λόγος και οι εϋθύνες ιδιαίτερος πρέπει να ζητηθούν άτ' αυτούς πού δημιουργούν τού σχετικό σάλο. Προπαντός σε ζητήματα καθαρώς έθνικά, πού ένέχουν και πολιτικές επιπτώσεις, είναι άποχρέωση των ειδικών και των δυναμένων να ζητούν λόγο κ' εϋθύνες, άφου πρώτα έμβέσουν σαφώς την άποψη τους, δείξουν τά λάθη και

έπισημάνουν τούς κινδύνους. Καί άπορώ γιατί οί «γνωρίζοντες» τά πράγματα δέ μιλούν διάθεση προκλήσεως γιά τοποθέτηση τών πραγμάτων στή θέση τους έχει τά σημείωμά μου αυτό. Ήξάλλου πρέπει νά υποδειχθοῦν τά λάθη ὡστε ἄν τυχόν βγῆ μιά ἄλλη ἔκδοσι νάνα διορθωμένη» γιά τό γενικό καλό. Όρίστε, κύριοι εἰδικοί.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΣΧΟΛΙΑ ΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ

ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΕ, ΚΑΛΕΣΤΕ ΤΟΝ ΚΑΚΟΓΙΑΝΝΗ

Νά ἐνταθῆ ἡ προβολή μας στό ἐξωτερικό. Εἶναι ἀνάγκη ἔθνική καί ἀνάγκη οἰκονομική. Οἱ πολλοί τών ξένων λαῶν — κι' ὄχι οἱ «μουσειακοί» εἰδικοί τους, πού ἐνδιαφέρονται μόνο γιά τήν ἐπιστήμη τίς πλεονότητες γι' αὐτό καθίστανται ἄδικες). Τέτοιες ἰδέες κυριαρχικές εἶναι οἱ νευραλγικές ἀντιλήψεις γιά τίς μειονότητες, γιά τίς προχτεσινές στρατιωτικές καταλήψεις, γιά τούς ἐθνικούς ἔξω ἀπό τά κρατικά ὅρια χώρους κλπ.

Ἀπ' τήν ἄλλη μεριά εἴμαστε ἕνα μικρό νησί γεωργικό. Μονάχοι μας δέ μποροῦμε νά ζήσουμε. Τά δάναει καί οἱ δωρεές δέ μᾶς σώζου· μᾶς δεσμεύουν. Νά ξελασπώσουμε δέ μπορεῖ νά γίνη λόγος, ἀφοῦ καί μεγαλύτερες χώρες μάταια πασχίζουν γιά ξελάσπωμα. Μᾶς μένει νά λιγοστεύουμε τά βάρη μας, νά κερδίσομε λίγη ἀξιοπρέπεια μέ δικό μας ἴδρωτα, νά «ἀξιοποιήσομε» κάτι πού σήμερα «περνᾷ» κι' ἀνήκει κέρδος, τούς τουριστικούς μας δηλαδή χώρους. Ἐχτιμοῦμε τή σχετική προσπάθεια τών εἰδικῶν τμημάτων (ἀρχαιολογικό τμήμα, τμήμα τουρισμοῦ κλπ.). Εἰδικῶς ἐχτιμοῦμε τή δράση τών κυπριακῶν τουριστικῶν γραφείων, πού ἐπέδειξαν τελευταίως μιά πραγματικά σωτήρια γιά τήν ἀγορά μας δραστηριότητα. Αὐτά ὅμως εἶναι ἀρεκέτα; Μπορεῖ πρὸς τό παρόν. Στό μέλλον; Μήπως ἀπό ἔλλειψη νέας δραστηριότητος παρατηρηθῆ κάμψη στό ρεῦμα τουριστῶν.

Τό ὅτι προτείνουμε δέν εἶναι μονάχα ἰδέα δική μας. Τό συζητήσαμε μέ πολλούς πού εἶχαν γνώμη στά ζητήματα αὐτά καί πού πονοῦνε τόν τόπο τους (Φρ. Βράχα καί ἄλλοι). Ἐμεῖς ἀπλῶς τό μεταφέρουμε στίς στήλες τοῦ περιοδικοῦ, γιατί ἀνήκει ὡς ἐκτέλεση στόν καθαρῶς καλλιτεχνικό τομέα, ἔστω κι' ἄν ἕνας ἀπό τούς στόχους του εἶναι ὁ κατατοπιστικός κι' ὁ τουριστικός:

Ὁ Μιχάλης Κακογιάννης εἶναι γέννημα καί θρέμμα αὐτοῦ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ πού λέγεται Κύπρος. Τό ἔργο του ἐχτιμήθηκε πλα-

τύτατα γιά τήν καλλιτεχνική του ἀξία. Ὁ θόρυβος πού δημιούργησε στόν ἔξω κόσμο ὡς πέρα στήν Ἀμερική ὑπῆρξε εὐεργετικώτατος γιά τήν Ἑλλάδα: ἔγινε αἰτία ν' ἀνακαλυφθῆ ἀπό τά πλατεῖα στομάχια ὁ γεωγραφικός χώρος πού λέγεται Ἑλλάδα. Ἀσφαλῶς μερικές ἄλλες ταινίες, κάποιες μεταφράσεις ἔργων νεοελλήνων, ἡ δράση ὁμογενῶν ἐμπορικῶν παραγόντων βοήθησαν καί τονώσανε τὸ ρεῦμα πρὸς τὸν ἑλληνικό χώρο. Ἀπὸ τήν ὅλη αὐτή κίνηση τὸ κέρδος τῆς Ἑλλάδος, τουριστικό—οἰκονομικό—πολιτιστικό θάναι μεγάλο καί θ' ἀξάνη χρόνο μέ τό χρόνο ἄν δέν ἀφήσομε τὸ ρεῦμα αὐτό νά κοπῆ.

Γιατί λοιπὸν νά μὴ καλέσομε τὸν Κακογιάννη νά δουλέψῃ στήν Κύπρο γιά τήν Κύπρο; Καί ὑποχρέωσή του εἶναι καί ὑποχρέωσή μας. Νά τοῦ δώσομε ἐλευθερία νά δράσῃ, νά φτιάξῃ ἕνα ἢ δέν ἔξω πόσα ἔργα μέ καλλιτεχνικό στόχο. Ὅχι μόνο ντοκιμαντάρ. Ἔργα μέ ἀξιώσεις, πλήρη, συγκροτημένα, ἑλληνικά, δικὰ μας. Ὁ κινηματογράφος εἶναι τὸ πῶ ἀποτελεσματικό σήμερα μέσον προβολῆς στίς πλατεῖες μάξες. Κανένας, κι' ὁ πῶ μορφωμένος καί δύσκολος, δέν μπορεῖ νά ἀντισταθῆ στήν ἐπίδρασή του. Γιατί νάχομε μιά τέτοια δύναμη στό χέρι μας καί νά τήν ἀφήνομε ἀνεκμετάλλετη;

Μακαριώτατε, Καλέστε τὸν Μιχάλη Κακογιάννη. Δόστε σ' αὐτό τά μέσα νά μᾶς προβάλλῃ. Θάναι αὐτὸ ἔθνικό, ἔθνικώτατο ἔργο, κοντὰ στά τόσα ἄλλα σας ἔθνικά ἔργα.

ΚΑΒΑΦΗΣ ΚΑΙ ΚΥΠΡΟΣ

Οἱ ἐπέτειοι ἔχουν κι' ἕνα ἄλλο καλό, ἐχτός ἀπὸ τήν ἀπλή ὑπενθύμηση προσώπων καί ἔργου: μέ τήν ἀνακίνηση ἀποκαλύπτονται πολλές φρεές ἔγγραφα, ἀνέκδοτα, ἀναμνήσεις κλπ. πού πλουτίζουν τὸ ὅλο θέμα ἢ δίνουν εὐκαιρίες νά προσεχτῆ κι' ἕνας ἄλλος τομέας ἔρευνας καί μελέτης σχετικά μέ τό ἔργο καί τὸ συγγραφέα.

Γιορτάζοντα ἐφέτος τὰ ἑκατὸν χρόνια ἀπὸ τή γέννηση τοῦ ποιητῆ Κ. Καβάφη καί τὰ τριάντα χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του. Δέν ἔξω ἀκόμα τί θά προσθήσῃ ὁ γιορτασμός αὐτός στήν ὅλη μελέτη τοῦ θέματος Καβάφη (πὸ μελετήθηκε κι' ὅλας ἔξαντλητικά). Ἐπάρχει ὅμως μιά πλευρά: ἡ σχέση τοῦ Καβάφη μέ τούς Κύπριους διανοούμενους καί φιλότεχνους τῆς Αἰθίοπτος. Εἶναι γνωστὸ ὅς ὅλους ἡ φοβερὴ ἀντίθεση τοῦ Γλαύκου Ἀλιθέρση καί τοῦ Χριστοφίδη, Κυπρίων τῆς Αἰγύπτου, ὅπως καί ἡ στενὴ προσήλωσι τοῦ ἄλλου Κύπριου Γιάννου Πιερίδη. Ἀπὸ τίς τότε δυνατές ἀντιθέσεις καί προσηλώσεις γραφτήκανε τὰ πρῶτα μελετήματα γιά τὸ ἔργο τοῦ Καβάφη.

Τελευταίως ὁ Μελεῆς Ζαχαριάδης, πὸν γνώρισε τὸν ποιητῆ μέ ἄλλους Κυπρίους, μᾶς διηγήθηκε δυὸ ἀνέκδοτα, ἀπὸ τὰ ὅποια τὸ ἕνα ἔχει ἄμεση σχέση μέ τήν Κύπρο. Τὸ παραθέτω:

«Ήταν απύθμενος όκεανός ιστορικών γνώσεων. Ήξερε άρκετά κομμάτια του Μαχαίρα και του Βουστρώνιου έκ στήθους. Ήξετίμα περισσότερο τόν Βουστρώνιο, πού ήταν πύ μορφωμένος. Θεωρούσε ως τή μεγαλύτερη καταστροφή του Έλληνισμού τόν άδόκητο θάνατο του ΄ουλμανού του Παραβάτου, πού άν και ήταν Ρωμαίος τόν θεωρούσε Έλληνα στή ψυχή και στό πνεύμα. Άν ζούσε αυτός, ό ένδοξός μας βυζαντινισμός θά ήταν καθ' όλοκληρίαν ελληνικός. Μπορεί νά μή χιζόταν ή Άγία Σοφία αλλά θά διατηρούνταν άλόβητα τά μνημεία τής άρχαίας λατείας».

Δέ νομίζω πώς φιλολογικά θά ήταν άδικος κόπος άν ένας από τούς Κύπριους, πού ασχολούνται με τήν έρευνα και μελέτη τής νεοελληνικής λογοτεχνίας, εξέταζε τις άπόψεις τών Κυπρίων μελετητών κ' άν στάθμιζε τή σημασία τους στήν προβολή του καθαφικού έργου.

ΤΑ ΕΙΚΟΣΙΠΕΝΤΑΧΡΟΝΑ ΤΟΥ «ΜΟΥΣΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΜΟΤΣΑΡΤ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ»

Τά τελευταία χρόνια άρχισε πολύ όρθά κ' έδω στήν Κύπρο κατά σοβαρό τρόπο και σκόπιμα νά γιορτάζονται κάποια εκατόχρονα, είκοσιπεντάχρονα κλπ. διαφόρων σχολείων και πνευματικών ή καλλιτεχνικών όργανισμών και ιδρυμάτων. Μπορεί από πρώτη ματιά ν' αντιλαμβάνεται ή νά δέχεται ένας πώς τó κίνητρο τών τέτοιων έορτασμών είναι καθαρώς μιά έπίδειξη ή μιά ευκαιρία προβολής του άλφα ή βήτα. Δέν αντίλέγο. Άλλά τί μ' αυτό; Πάντοτε σέ όποιοδήποτε γιορτασμό κάποιος ή κάποιου, χωρίς νά τó επιδιώκουν άν, θά προβληθούν, είτε γιατί όπηρεξαν πρωτεργάτες και ιδρυτές, είτε γιατί μελετήσαν (κουραστήκανε οι άνθρωποι) και εκθέτουν στους άκουατές τά του βίου, τών επιδιώξεων και έπιτευγμάτων του ιδρύματος ή σωματείου. Τό σημαντικό στους γιορτασμούς αυτούς είναι οι άναμετρήσεις, άνακατατάξεις, ή χωρίς νά τó θέλης αυτοκριτική. Με τόν τρόπο αυτό βρίσκεις ως πού έφτασες, τί δυνατότητες υπάρχουν, ποιές προσαρμογές όφείλεις νά κάμης, γιατί τις άπαιτεί ή σύγχρονή σου άποψη ζωής, ποιους νέους στόχους πρέπει νά καθορίσης κ' από πού νά ζητήσης βοήθεια και συνδρομή.

Μ' ένα τέτοιο πνεύμα άντικρίσαμε όλοι τήν είκοσιπενταετηρίδα από τής ιδρύσέας του του «Μουσικού Συλλόγου Μότσαρτ Λευκωσίας». Ή έρασιτεχνική βάση του δέν μās τόν ύποτιμά. Άλεξαντίας τόν καθιστά άξιώτερο στόν έπαινό μας, γιατί ως τή στιγμή δέν βλέπουμε γύρω μας όμοιον όργανισμό πάνω σέ επαγγελματική βάση. Δυστυχώς άκόμα — κ' ίσως θ' άργήσωμε πάρα πολύ — ό έρασιτεχνισμός βασιλεύει σέ κάθε πνευματική και καλλιτεχνική μας εκδήλωση. Δέν ύποτιμά κανείς τόν έρασιτεχνισμό. Άλλά δέ μπορεί αυτός νά κρατά διαρκώς όλο τó βάρος.

Ευχόμαστε στό «Μουσικό Σύλλογο Μότσαρτ Λευκωσίας» συνεχή ύποστήριξη και καλύτερες μέρες.

Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΚΑΙ Η ΚΡΙΤΙΚΗ

Μου κάνει ξεχωριστή έντύπωση ή δοκιμογραφική και κριτική (όλων τών βαθμών) τάση τών θεσσαλονικιωτών συναδέλφων. Είδικά περιοδικά σάν τó «Κριτική» (πού σταμάτησε τήν εκδόσή του) και τó «Διάλογος» άσχολούνται με τó κριτικό αντίκρουσμα τής νεοελληνικής και Ξένης λογοτεχνικής δημιουργίας με πραγματικό έρευνητικό πάθος, άνεξαρκήτως ποιές βάσεις ή κριτήρια θέτει ό καθένας στά γραφόμενά του. Άλλά και τ' άλλα περιοδικά σάν τή «Νέα Πορεία» και «Διαγώνιος» διαθέτουν άρκετές σελίδες τους στό δοκίμιο, τή μελέτη και τήν κριτική. Δέν είμαι σέ θέση νά δώσω τήν εξέγηση. Άπλως διαπιστώνω.

Νομίζω πώς ή βόρεια μας πρωτεύουσα έχει άρκετά νά προσφέρει σάν νεοελληνική πνευματική κίνηση. Ένας άέρας άδέσμευτος από κάτι φοβερά παλιά μας άμαρτήματα πνέει και δίνει έλευθερία στή σκέψη, διευκολύνει τή διεύδυση, δημιουργεί έδαφος πρόσφορο για κάποιες λεπτολόγες αλλά νευραλγικές και καιρίες παρατηρήσεις. Όμολογώ πώς πάντοτε κάτι με ξαφνιάζει εδχάριστα στά κείμενα τών θεσσαλονικιωτών, μου προβάλλει προβλήματα, με γεμίζει έρωτηματικά πού ζητούν ίκανοποιητική άπάντηση.

Θάταν άπολύτως άσκοπο ν' άναφερθώ σέ όνόματα και θέματα. Θά μπορούσε τότε κάποιος καλοθηλητής (κ' υπάρχουν δυστυχώς πολλοί τέτοιοι πού καρδοκοούν) νά θεωρήσει τις άναφορές μου σάν εκδηλώσεις για προβολή του άλφα ή βήτα. Ήξάλλου είναι γνωστά όλα σέ όσους άσχολούνται με τά γραμματα. Προθέσή μου είναι ή επισήμανση. Αιτή τήν επισήμανση (άνεξαρκήτως άν τήν έκαμε κ' άλλος — είναι τόσο όφθαλμοφανής ή κίνηση, πού θάταν άφέλεια νά ζητήσω πρωτεία) προσφέρω στους άναγνώστες του περιοδικού μας από στοιχειώδη ύποχρέωση ή, άν θέλετε, σά δήλωση και από μās μιάς παραδοχής.

«ΝΕΑ ΕΠΟΧΗ», ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΚΑΙ Ο.Θ.Α.Κ.

Ή «Νέα Έποχή» στό τεύχος της άρ. 52 σελ. 25 (Α.Π.) γράφει άνάμεσα σέ άλλα και τά εξής:

«...Άκριβώς τά ίδια πράματα θά θέλαμε νά τονίσουμε και τώρα πού πραγματοποιείται ή ιδέα. Και τó κάνουμε αυτό γιατί διαγράφεται από τώρα ένας κίνδυνος: Νά παρεξηγηθεί ό ρόλος του κοινοτικού θεάτρου και νά πάρει δρόμους άλλους από αυτούς πού πρέπει νά πάρει. Αιτή τουλάχιστον τήν έντύπωση μās δίνει κάτι πού γράφει ό κ. Κύπρος Χρυσάνθης σ' ένα σημείωμά του πού άσχολείται μ' αυτό τó ζήτημα: «Ο ΘΘΑΚ π.χ., γράφει άνάμεσα σέ

«... αλλά ο κ. Κ. Χρυσάνθης, και με τις λίγες επιχορηγήσεις (μικρές γι' αυτούς, ικανοποιητικές αν όχι μεγάλες για μιάς) τί παρούσε στις μεγάλες εθνικές γιορτές; "Η με την ευκαιρία κάποιων πνευματικών εκδηλώσεων; 28 'Οκτωβρίου, 25 Μαρτίου, 1 'Απριλίου, Παγκόσμια Μέρα Θεάτρου, Γιορτές Παλαμά είναι σημαντικές ευκαιρίες που το παρόν του 'Οργανισμού αυτού θα δικαιολογούσε τις επιχορηγήσεις...»

(«Πνευματική Κύπρος» άρ. 32, σελ. 302).
 «Ακριβώς εδώ βρίσκεται ένας μεγάλος κίνδυνος. "Αν από τώρα άρχισαμε να προβάλλουμε την απαίτηση για να δίνει το υπό ίδρυση κοινοτικό θέατρο ειδικές επετειακές παραστάσεις για κάθε εθνική ή άλλη γιορτή, μπορεί να φαντασθεί κανείς τί απατηθείς θα προβληθούν αύριο, όταν θα στηθεί ο διοικητικός μηχανισμός. "Αλλά σε τέτα περίπτωση, τί θα μένει στο θέατρο, από άποψη χρόνου και γενικότητας, για να άφιερωθεί στην προγραμματισμένη και συστηματική εργασία για τη δημιουργία ενός αληθινού θεάτρου;

Δέν αποκλείουμε βέβαια τη συμμετοχή του θεάτρου σε μιά εθνική ή άλλη σημαντική πνευματική εκδήλωση, άλλ' αυτό υπό τον όρο ότι οι ανάγκες και οι δυνατότητές του, θα τό επιτρέπουν (χωρίς ή συμμετοχή να άποβαίνει σε βάρος του προγράμμάτος τους) και ότι στη δοσμένη περίπτωση θα προσφέρεται και τό κατάλληλο θεατρικό κείμενο.

Αυτό είναι ένα άπο τό ζητήματα που πρέπει να άπασχολήσουν τόδς καλλιτέχνες και τόδς πνευματικούς ανθρώπους του τόπου μας, για να βοηθήσουν όλοι να δοθεί μιά σωστή πορεία στό θεατρικά μας πράγματα....».

Η ά π ά ν τ η σ η : Πρώτον όφείλουμε να άπαιτούμε άπο ένα κοινοτικό θέατρο κέπετειακές παραστάσεις. Γιατί όχι; Και «έπετειακή παράσταση» άσφαλώς δέν σημαίνει μιά προχειρολογία (π.χ. για κάθε θάνατο, ή συλλαλήτήριο κλπ. ό Ρίτσος γράφει κ' ένα ποίημα κατά μίμηση των «Έστεμμένον ποιητών» της 'Αγγλίας), Μήπως άν για κάθε 25 του Μάρτη τό εφεστέραιο του κοινοτικού θεάτρου περιλαμβάνει έργο με υπόθεση παρμένη άπο τό 21 θα ζήμωνε καλλιτεχνικά ό όργανισμός; Γά καλύτερα θεατρικά έργα του σύγχρονου νεοελληνικού θεάτρου μας είναι ακριβώς τά έμπνευσμένα άπο τό 21 (ό Ρήγας του Ρώτα, ό Μακρυγιάννης του Φωτιάδη, ό Κολοκορώνης του Ρώτα κλπ.). "Υποθέσουμε όμως πως δέν υπάρχουν τά στελέχη για μιά άρτια παράσταση τέτοιων μεγάλων και πολυπόσπων έργων. Μπορεί να παχτή μονάχα μιά πράξη ή σκηνές με προλεγόμενα για την ήμέρα, τον ήρωα και τον συγγραφέα. Παντού αυτό γίνεται. Για την 28ην 'Οκτωβρίου; Δέν μπορούν τάχα δυό-τρια στελέχη του θεάτρου με μουσική μάλιστα άποκρουση να διαβάσουν τον Χαμένο 'Υπολοχαγό του 'Ελύτη; "Υπάρχουν και άλλα κείμενα: με μιά κατάλληλη εισαγωγή γιορτάζεται ή μέρα άπολύτως πνευματικά χωρίς να φεγή κ' άπο τό εθνικό της κλίμα. "Η «μέρα του θεάτρου»;

"Αν άνέβαινε στη σκηνή ένας ήθοποιός και διάβαζε τό σχετικό άνακοινωθέν, που γράφει ό Μίλλερ και σε συνήχεια παζόταν τό έργο του, θα πείραζε; Μήπως περίου στό 80χρονα του Μελά δέν άνεβάστηκε ό «Μπαμπάς έκπαιδευται» με έπιτυχία (άφου έγινε αίτία να πάρη ό ΟΘΑΚ και επιχορήγηση) ένα έργο που παρόλα τά χρόνια εξακολουθεί να στέκη; Πρόπερου δέν παχτήκε άπο θιασο έργο του Ξενοπούλου; Πέριου για τον Τσόχωρ δέν παχτήκανε άπο μη επιχορηγημένο θεατρικόν όργανισμό, τό «Θέατρο Τέχνης», τρία μονόπραχτά του;

Καλλιτεχνικό «παρόν» ή «τί παρουσίασε στις μεγάλες γιορτές» δέν σημαίνει ούτε άν άπονοείται «προχειρολογία» και «μεγάλος κίνδυνος». Καλλιτεχνικό παρόν στην 'Αθήνα είναι για τό «'Εθνικό Θέατρο» και οι φιλολογικές άπογειυματικές του. Καλλιτεχνικό παρόν ύπήρξε ή συγκέντρωση για τον Κοκτώ (έστω κ' άν αυτό ήταν κάτι τό τυχαίο) που όργάνωσε ό ΟΘΑΚ.

"Αν όμως ένα «Θέατρο» δέν συμμετέχει σε εθνικές και καλλιτεχνικές επετειακές αλλά αυτές θα τις αναλάβουν οι έρασιτέχνες νομίζω πως ή επιχορήγηση πρέπει να δοθή στους έρασιτεχνικούς όμιλους και όχι σ' αυτό. Τουλάχιστον αυτοί με τη συμμετοχή τους δείχνουν ήθος και όχι έπαγγελματικούς στόχους μόνο.

Στό κάτω-κάτω μιά καλλιτεχνική έπιτροπή (που πρέπει αυτή να φέρη εύθύνη για τό δραματολόγιο) θα σκεφτή σε ποιές γιορτές θα συμμετάσχη ό όργανισμός και με ποιά μορφή (έργο, σκηνές, φιλολογικές άπογειυματικές κλπ.).

K. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

ΓΙΑ ΤΟ ΙΔΑΝΤΡΟΝ ΤΟΥ Β. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ

'Αγ. σύνταξη,

Στό τεύχος 27 της «Πνευματικής Κύπρου» ό κ. Μενέλαος Χριστοδούλου γράφει πως ακάτω άπο την λέξη Ίδαντρον κρύβεται ή λέξη άναδεντράδα.

Δέν είμαι καθόλου ειδικός για να συζητήσω τοιούτου είδους θέματα, μα νομίζω πως κάτω άπο την λέξη Ίδαντρον κρύβονται μάλλον δύο άλλες λέξεις: "Η μία είναι ό γέραντος ή τό γέραντρον που σημαίνει δέντρον πλήρης άνεπτυγμένον και γηραλέον και ή άλλη, έλα(ε)ντρος ή έλα(ε)ντρον, που σημαίνει εις μέν τό χωρίον 'Αγία Φύλαξις Λεμεσού, πολύ ζωηρόν και άκαρπον δένδρον, εις δέ τό Καλόν Χωρίον Ζωσηγής και 'Ασκήν, νεαρόν και πολύ ζωηρόν δέντρον ως και κάθε δέντρον που άναπτύσσει παραφυάδες (παρπούλια).

'Εξ όσων γνωρίζω στην Κύπρον δέν χρησιμοποείται σε κανένα χωριό ή λέξη άναδεντράδα, αλλά άντ' αυτής χρησιμοποούνται αι λέξεις: κλημαν, κληματαριά, στραταρκά και στό χωρία Μαρθάσας, ή λέξη στατός.

Διατελώ

12.6.63

A. ΠΑΝΑΡΕΤΟΣ

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΑΝΕΒΑΣΜΑ ΤΟΥ «ΦΙΛΟΚΤΗΤΗ»

Ἄγ. σύνταξη,

Διαβάζοντας για ἄλλο ζήτημα τὸ γνωστὸ εἰ-
δίο τοῦ Γιάννη Σιδέρη «Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλ-
ληνικοῦ Θεάτρου» 1794—1944, ποὺ εἶναι ἕνα εἰ-
δίο με καλὴ κατάταξη, πολλές πληροφορίες καὶ
καλὰ σχόλια, θρῆκα πῶς τὸ πρῶτο ἀνέβασμα τοῦ
«Φιλοκτῆτη» στοὺς νεοελληνικοὺς χρόνους ἔγινε
στις 16 Φεβρ. 1818 στὴν Ὁδησσὸ κατὰ μετάφρα-
ση καὶ διασκευή Ν. Πίτκολου. Ὁ «ἐκγραυκι-
σθεὶς» αὐτὸς «Φιλοκτῆτης» φαίνεται νάνα μετά-
φραση ἀπὸ ἄλλη γλῶσσα παρὰ ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ
κείμενο (σελ. 29). Δὲν ἀποκλείεται νάνα καὶ κα-
νένα ἔργο ἀγνώστου ξένου με ἔαση τὸν «Φιλοκτῆ-
τη». Ἐξώλλου τὸ «ἐκγραυκισθεὶς» δὲν σημαίνει με-
τάφραση ἀπὸ τ' ἀρχαία στὰ νέα. Ὁ ἴδιος ὁ Σι-
δέρης (σελ. 25) δέχεται πῶς ἡ μετάφραση ἔγινε
ἀπὸ κάποια γαλλικὴ διασκευή.

Φιλικά
Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Γ. Πάγκαλου: Πάρεργα, Ἀθήνα, 1963.
— Γ. Σκουρογιάννη: Ὑλικά κατεδαφίσεως,
Ἀθήνα, 1963.

«Πάρεργα» τὰ ὀνομάζει τὰ διηγήματά
του (γιατὶ πρόκειται γὰρ πραγματικὰ διηγήμα-
τα) ὁ κ. Γ. Πάγκαλος, καθηγητῆς στὴν
Ἀνωτάτη Ὑγιονομικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν. Ὑ-
ποσημαίνει «Τοῖα καὶ ἄνθρωποι» γιὰ νὰ δη-
λώσῃ πὸς δ,τι περιλαμβάνεται στὸ βιβλίο του
αὐτὸ εἶναι προσωπικὲς του ἀναμνήσεις.

Σπάνια διάβασα με τὴσ συγκίνηση ἕνα βι-
βλίο ὅπως διάβασα τὸ «Πάρεργα». Δὲν εἶναι μόν-
ο πῶς με τραβῶσε σὲ πολλὰ σημεῖα τὸ «ια-
τρικὸ θέμα (ὅπου αὐτὸ ὑπῆρχε, καὶ ὑπάρχει
στὰ πλεῖστα). Εἶναι καταπληκτικὰ μεταδόση
στὸν ἀναγνώστη ἡ καλωσύνη, ἡ ἀγάπη πρὸς
τὸν συνάνθρωπο, ἡ «ἀνθρωπιὰ» γενικῶς, ποὺ
δεσπάζει στὸ ὅλο ἔργο. Κι' ὅλα εἶναι τυλιγμένα
μέσα στὸ μανδύα τῆς ἀνάμνησης, με ἀφανισμέ-
να ὅλα τὰ περιττά, κείνα τὰ περιττά ποὺ ἡ
πρόσφατη περὶ ζωῆς τὰ δίνει πῶ φανταχτερά
κι' ἔντονα· μόνο τὸ κύριο, τὸ βασικὸ, αὐτὸ τὸ
λιτὸ κεντρικὸ, ποὺ κρατᾶ τὸ βάρος, ὑπερέχει.
Μ' ἄλλα λόγια ὁ κ. Πάγκαλος ἔφτιασε στὴν ἀν-
θρωπίνως δυνατὴ λιτότητα, με στρωτὴ φράση,
σαφεὶς καὶ εἰλικρινεῖς ἀπόψεις, με γυμνὸ ἀλλὰ
κλασσικὰ συγκατατημένο αἰσθημα. Ὁ τύπος τῆς
ἀδελφῆς, ἰδίως τῆς ἐπισκέπτριας ἀδελφῆς στίς
ἀγροτικὲς περιοχές, με τὴν ἀνάλυση τοῦ χαρα-
χτήρα τῆς καὶ τὴν ἀνέγερση τῶν ἐλατηρίων τῆς
γιὰ τὴν ἔνθερμη προσήλωσή τῆς στὸ ἐπάγγελ-
μα αὐτὸ, ἡ προσπάθεια γιὰ τομὴ χαραχτήρων
σάν τοῦ Καζαντζάκη καὶ τοῦ Σέμελβαίς, ἡ ἔκ-
θεση καὶ ἡ δικαιολογία τῶν πράξεων μερικῶν
ἀνθρώπων με μιὰ κατανοητικότητα ἀπὸ μέρους
τοῦ συγγραφέα, ναά! τὰ θέματα τοῦ βιβλίου

«Πάρεργα».

Θᾶταν προτιμότερο νᾶχαμε τέτοια βιβλία με
περιεχόμενο καὶ λιτὴ ἔκφραση παρὰ ἐκείνα τὰ
φοβερά φιλολογικὰ πὸς μάταια προσπάθειες νὰ
βεῖς λίγο ἄλλα τὴς ἀτελείωτες ἀράδες τους.

*

Εἶναι φανερὸ πῶς ὁ Γιῶργος Σκου-
ρογιάννης με τὴν ποιητικὴ του συλλογὴ
«Ὑλικά κατεδαφίσεως» (1963) κά-
μνει ποίηση, ἀνεξαρτήτως ἐξόφθαλμων πολλῆς
φορὲς ἐπιδράσεων (ὅπως π.χ. ἀπὸ τὸν Καβά-
φη στὸ πρῶτο μέρος τῆς συλλογῆς του). Ἡ
συλλογὴ του διακρίνεται σὲ τρεῖς μέρη:
α) «Ὑλικά κατεδαφίσεως», ὅπου περιλαμβάνε-
ται τὸ ψυχικὸ δρᾶμα τῆς μονότονης ἐπανάλη-
ψης, τῆς πίκρας, τῆς ἐνοχῆς, τῆς δίχως λόγο
καταδίκης (καὶ μάλιστα ἐρήμην), τῶν ἀπαγο-
τεύσεων ἀπὸ χαμένα ὄνειρα καὶ ἐλπίδες.
β) «Ὁδὸς ἀνοίξεως», ὅπου ζῆ ἡ ἀνάμνηση τῶν
προηγούμενων χρόνων τῆς παιδικῆς κι' ἐφηβι-
κῆς ἡλικίας, καὶ γ) «Γαλάζιο κύκλω» τὰ ἐρω-
τικά. Τυχαίῳ δὲν εἶναι οἱ τίτλοι μιᾶς συλλο-
γῆς κι' ἄς τοὺς βάξει ὁ συγγραφέας, χωρὶς πολ-
λὴν ὑπολογισμό. Κάτι δηλώνουν, κι' ἴσως πολὺ
βαθύ. Οἱ τίτλοι ποὺ ἀνάφερα δηλώνουν πολ-
λά καὶ στὸν ἀπλὸ ἀναγνώστη. Τεχνικὰ ὁ Σκου-
ρογιάννης χρησιμοποιεῖ στρωτὴ γλῶσσα (με
διανθισμὸς ἀπὸ «ὄρους» π.χ. ἐκποιώντας τὴν
εἰσέπραξα..., κατεδικάσθημεν ἐρήμην κλπ., ποὺ
μῆχανε στὴν καθημερινὴ μας κουβέντα), μι-
κροστίχα σύνολα (σὲ μερικὰ τοῦ τρίτου κύ-
κλου ὑπάρχει ἡ διάθεση τῆς «εἰκόνας» ὅπως
στὰ χάϊ-καί) καὶ λίγα ἐπιθέτα (στὸ πρῶτο
μέρος πολὺ καλοὺς συνδυασμοὺς σάν: μονόχρω-
μων ἡμερῶν, αὐτεξούσια μέρα, εὐρύχωρο ὄνει-
ρο, κλπ.). Τὰ ἐρωτικὰ του (τρίτο μέρος) ἔ-
χουν ἀρκετὰ εὐρήματα.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΡΑΔΙΟΦΩΝΟ

Αἰσχύλου: Προμηθεὺς Δεσμώτης, ραδιο-
σκην. Π. Ἰωαννίδη.

Κι' ἄλλη φορὰ τῶχα ἐπισημαίνει πῶς ἡ ἀρ-
χαία τραγωδία, ὅπου ὁ λόγος, τοῦλάχιστο γιὰ
σήμερα, ὑπερέχει τῶν ἄλλων στοιχείων καὶ κυ-
ριαρχεῖ, ἀποτελεῖ θαυμάσιο κείμενο γιὰ ραδιο-
φωνικὲς ἐκπομπές. Ἀσφαλῶς τὸ εἶδος αὐτὸ,
ποὺ ἔχει φυσικὸ περιβάλλον του τὸ ὑπαίθρο
καὶ τὸ ἀρχαῖο θέατρο, χάνει ἀρκετὰ, ἀφοῦ χά-
νει καὶ στὸ κλειστὸ θέατρο με τὸ κουτί—ση-
νή. Ἡ μορφωτικὴ του ὅμως ἀξία δὲ ζημιώ-
ναι ἴσως ἀξάνει, γιατί γίνεται κτήμα (ἔστο
καὶ μ' ἐλαττωματικὴ μορφή) σὲ πολὺ κόσμο,
ἔστω ἐπιβλῆματα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἐπιβάλ-
λεται ἡ μετάδοση ἀρχαίων τραγωδιῶν ἀπὸ τὸ
ΡΙΚ.

Δὲ νομίζω ὅμως πῶς θὰ προχειρολογεῖ
ὅταν μεταδίδομε τέτοια ἔργα. Ὁ σεβασμὸς
πρὸς αὐτὰ πρέπει να μᾶς ἐπιβάλλη «δέος στὸ
ὅλο ἀντίκρουσμά τους». Καὶ δέος δὲ σημαίνει ἀ-
ποθάρρυνση καί... ἔγκατάλειψη. Σημαίνει πολ-

λή προσοχή, επιμέλεια, πάθος, μακρά μαθητεία. Ἄν μιὰ τραγωδία παρουσιάζει μεγάλες δυσκολίες, πὺ ἀναπόφευχτα θ' ἀποτύχει, εἶναι προτιμότερο τὴν ἀντικαταστήσει μὲ μιὰ ἄλλη. Ἄφου κ' οἱ διασκευῆς (ὑπὸ τῆ μορφῆ ἀπλῶς μερικῶν περικοτῶν ἀπὸ τὰ χορικά, ὅπου μάλιστα γίνεται ἀράδιασμα πόλεων, ὀνομάτων οἰκογενειακῶν κλπ.) πολλὲς φορὲς δὲ σὲ βοηθοῦν γιὰ μιὰ ὑποφερτὴ ραδιοσκοηθεσία, γιὰτὶ νὰ ἐπιμένῃς σὲ βάρος τῆς ἴδιας τραγωδίας;

Ἐ «Προμηθεὺς Δεσμώτης» τοῦ Αἰσχύλου εἶναι μιὰ δύσκολη σὲ ὅλα τραγωδία. Ὁ πολὺ μεγάλος λόγος, ἀπόλυτα ποιητικὸς, ἢ πολὺ λίγη θεατρικὴ πλοκή, τὸ πολὺ λυρικό στοιχείο τῶν χορικῶν, ὁ ἴδιος ὁ χαρακτήρας τοῦ Προμηθεῖα, καθιστοῦν τὸ ἔργο δύσκολο στὴν ὀμοιανδῆποτε ἐρμηνεῖα κ' ἀπὸ εἰδικούς ἀκόμα πὺ χρόνια ἀσχολοῦνται μὲ τὸ εἶδος αὐτοῦ τοῦ θεάτρου. Θεωρῶ κατ' ἀρχὰς παρακινδυνευμένο τόλμημα ν' ἀσχοληθῆ ὁ ραδιοσκοηθεσίας τοῦ ΡΙΚ μὲ τέτοιο ἔργο. Ἄλλα ἀφου τὸ τόλμησε ἔπρεπε νὰ δώσῃ προσοχή σὲ μερικὰ στοιχειώδη. Πρῶτον ὁ χορὸς (οἱ τρεῖς κοπέλλες) ἦταν ἀσυντόνιστες κατὰ τὴν ὀμαδικὴ ἀπαγγελία. Δεύτερον ὑπῆρχε καταληκτικὴ ἀνισότηθα στὴν ἐρμηνεῖα τῶν ἠθοποιῶν. Τρίτον ἦταν λανθασμένη ἢ ἐρμηνεῖα τοῦ Προμηθεῖα (Ζεμπύλας) πὺ ἔδινε τὴν ἐντύπωση μὲ τὸ συνεχὲς θυμῶδες ἦφος τὸν πῶς «μᾶλλονε διαρκῶς μὲ τὸν ἑαυτοῦ του». Τέταρτον ὁ τόνος φωνῆς τοῦ Ὀκεανοῦ καὶ τοῦ Προμηθεῖα τὴν στιγμὴ μιᾶς συζήτησης ἀνάμεσά τους ἦταν ὁ ἴδιος (δὲν διέφερε μῆτε ἢ χροιά τῆς φωνῆς σὲ ἦφος πὺ κρατήθηκε) πὺ δὲν ξεχώριζες ποῖος μιὰ τῶρα καὶ ποῖος ὕστερα. Μονάχα ἢ Ἰώ (Ξένια Ἀρτεμίου) ἦταν μέσα σὲ πνεῦμα καὶ τὴν τραγικότητα τῆς τραγωδίας καὶ τοῦ ῥόλου τῆς.

Παρ' ὅλ' αὐτὰ δὲν παύω νὰ συμφωνῶ πῶς ἢ ἀρχαία τραγωδία πρέπει νὰ κατέχη σημαντικὴ θέση σὲ πρόγραμμα τοῦ ΡΙΚ. Ἄλλα νὰ τὴν κοιτάζου ὅσοι θ' ἀσχοληθοῦν μ' αὐτὴ πραγματικὰ μὲ «ἀέρος». Ἡ προτίμηση καὶ ἢ ἐμπιστοσύνη σὲ ἄστρο τοῦ ἄλλα ἢ βῆτα ἠθοποιῶ δὲν πρέπει νὰ παρασύρῃ. Κι' ἔνα ἄλλο: γιὰτὶ νὰ μὴ ἐπιζητῆται καὶ ἢ γνώμη εἰδικῶν φιλολόγων;

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ 1963

Ἐ κ. Γ. Μαρκίθης μᾶς παρακάλεσε νὰ δημοσιεύσουμε τὴν ἐξῆς διάρθρωση σὲ ποιημάτων τοῦ «Κύπριοι Ἐθνομάρτυρες»: «Ἡ νύχτα—λήθης σύμβολο γιὰ σᾶς θὰ μείνει ξένη». (Καὶ νὰ μὴ διαβάσῃς ὡς εἶχε: «Ἡ νύχτα—λύπης σύμβολο γιὰ σᾶς θὰ μείνει ξένη»).

ΘΕΑΤΡΟ ΕΡΑΣΙΤΕΧΝΩΝ

Κ. Χρυσάνθη: Τὸ κρησφύγετο, «Ἀχιλλεύς» Καίμακλιού, σκην. Ἄ. Ταλαντίνη.

Τὸ «Κρησφύγετο» τὸ τρίπρακτο αὐτὸ ἔργο τοῦ κ. Κ. Χρυσάνθη τὸ εἶδαμε τελευταίως νὰ ἀνεβάξεται ἀπὸ τὸν «Ἀχιλλεῖα» Καίμακλιού, μέσα σὲ πλαίσια τῆς Παγκυπρίου Ἐορτῆς Νεότητος πὺ ὀργάνωσε ἐφέτος τὸ Ἐθνικὸ Συμβούλιο Νεολαίας Κύπρου.

Τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὸν πρόσφατο Κυπριακὸ Ἄγωνα καὶ εἰδικότερα ἀπὸ τὴν ζωὴ τῶν ἀνταρτῶν. Ὅπως ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει εἶναι ἔνα κρῆμα ἀληθινῶν ἱστοριῶν τῶν κρησφυγέτων μας, τὲς ὀποῖες ἔνωσε καὶ δημοσιοποίησε ἔτσι ἔνα «θεωρητικὸ» ὑποθετικὸ κρησφύγετο. Διότι μὲσα σὲ ἔργο διακρίνεται ἢ σύγκρουση τοῦ ἀπλοῦ εἰρημικοῦ ἀνθρώπου μὲ τὲς φυσικὲς του ἀδυναμίες μὲ τὸν ὑπεράνθρωπο ἀγωνιστὴ πὺ συνυπάρχουν σὲ ἴδιο ἄτομο. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Ἄγωνιστῆ ἔρχεται σταδιακὰ βοηθημένη ἀπὸ τὲς συνθήκες καὶ ἀφίνει τὸν θεατὴ ἀβάστα νὰ τὴν νοιώσῃ.

Οἱ χαρακτήρες τοῦ ἔργου διαγράφονται ἀπλᾶ καὶ ἀληθινὰ, ὀπως φυσικὴ εἶναι καὶ ἢ ὀλη ἐξέλιξη τοῦ δράματος. Κι' εἶναι ἀκριβῶς αὐτὴ ἢ ἀπλότητα πὺ ξεπερνᾷ τὴν ἀπόσταση τοῦ ἦρωα καὶ τοῦ θεατῆ καὶ τὸς ἀμίγει μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα συγνηθῆς.

Ἡ προσπάθεια τοῦ «Ἀχιλλεῖα» νὰ ἀνεβάσῃ ἀπὸ σκηνῆς αὐτὸ τὸ ἔργο ἦταν ἀρκετὰ καλὴ.

Τὸ ἀπλό, ἀλλὰ πραγματικὰ ὀμορφο καὶ ἀληθινὸ σκηνικὸ, ἢ ἄνεση τῶν ἠθοποιῶν μᾶς ἔδωσαν μιὰ καλὴ ἐρασιτεχνικὴ παράσταση. Κατάρθωσαν νὰ ἐρμηνεύσουν τὰ βασικότερα χαρακτηριστικὰ τοῦ δράματος, τὴν ἔνταση τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τῶν ἀνταρτῶν πὺ ἀναγκάζονταν νὰ μείνουν κλεισμένοι ζωντανὸι μέσα σὲ τὸ τάφο τοῦ κρησφυγέτου, τὴν πάλῃ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἀγωνιστῆ σ' ἔνα σιωπηλὸ ἀλλὰ ἔντονο ἄγωνα, τὴν γαλήνη πὺ σκορπᾷ ἢ πίστη καὶ ἢ χάρη τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ ἱερέως, ὁ ὀποῖος ζεῖ τὸ δράμα τῶν ἄλλων ἔχει ὀμως καθοδηγητὴ του τὴν πίστη του πὺ τὸν βοηθᾷ νὰ τὸς λυτρώσῃ ἀπὸ τὲς βασανιστικὲς τὸς τύψεις ὀταν ἀναγκάζονται νὰ σκοτώσουν ἔνα ἀνυπάκουο συναγωνιστὴ τους.

Προτὺ τελειώσω νομίζω ἀπαραίτητη μιὰ συμπλήρωση. Τέτοιες ἐκδηλώσεις ἐκ μέρους νέων εἶναι συγνηθῆς, ἀξίεπαινες. Δείχνουν πῶς ὑπάρχει ὀλικὸ, καλὸ ὀλικὸ, πὺ μὲ μιὰ καθοδήγηση μπορεῖ νὰ προσφέρει πολλὰ. Μποροῦμε ἐμεῖς νὰ δώσουμε αὐτὴ τὴν καθοδήγηση; Ἄναμφισβήτητα νὰ, φτάνει νὰ τὸ θέλομε καὶ νὰ τὸ ὀργανώσουμε.

ΜΑΛΑΜΩ ΛΥΡΑ

**ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ
ΤΟΥ «ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΚΥΠΡΟΥ»
ΓΙΑ ΤΟ ΕΞΑΜΗΝΟ 13 ΓΕΝΑΡΗ — 30 ΙΟΥΝΙΟΥ 1963**

Τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιον τοῦ Ε.Π.Ο.Κ. στὴ συνεδρία τοῦ τῆς 23ης Γενάρη 1963 ἀποφάσισε ν' ἀποστέλλῃ στὰ μέλη τοῦ καὶ στοὺς πνευματικοὺς ὀργανισμοὺς τῆς νήσου καὶ τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου ἔκθεση γιὰ τὶς δραστηριότητές του. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐνημερώνει τὰ μέλη τοῦ καὶ τοὺς ἐνδιαφερομένους γιὰ τὰ πνευματικὰ ζητήματα καὶ δημιουργεῖ κάποια κίνηση ἰδεῶν. Ὁ γραμματέας τοῦ Ὁμίλου ἀνέλαβε τὴ σύνταξη τῆς ἔκθεσης αὐτῆς.

Στὰ πρὸ παλιὰ χρόνια ὁ γραμματέας τοῦ Ὁμίλου διατηροῦσε ξεχωριστὸ βιβλίον δραστηριοτήτων. Ἐπίσης στὸ Δελτίον τοῦ Ὁμίλου ὑπῆρχαν σελίδες ὅπου ἀναγράφονταν ἀναλυτικὰ τὸ καθεστὶ τοῦ Ὁμίλου. Ἀπὸ μιὰ δικαιολογημένη δυσκολία παραμελήθησαν οἱ δυὸ αὐτὲς ὑγιεῖς καὶ κατατοπιστικὲς συνήθειαι. Μὲ τὴν παρούσα ἔκθεση ποῦ ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχή, θὰ ἐπανέλθουμε κατὰ κάποιο τρόπο στὴν παλιὰ συνήθεια.

Τὸ νέο διοικητικὸ συμβούλιον τοῦ Ὁμίλου γιὰ τὴ διετία 1963—65 ἐξελέγη στὶς 13 Γενάρη 1963 καὶ καταρτίστηκε σὲ σῶμα ὡς ἑξῆς: Κωνσταντῖνος Σπυριδάκις, πρόεδρος, Θεόκλητος Σοφοκλέους, ἀντιπρόεδρος, Κύπρος Χρυσάνθης, γ. γραμματέας Φοῖξος Βράχας, ταμίας, Καλλιόπη Καραγιώργη, Λουλοῦ Συμεωνίδου καὶ Ἀντρέας Κοῦρος, σύμβουλοι. Ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ συμβουλίου ὁ πρόεδρος, ἀντιπρόεδρος, γ. γραμματέας καὶ ταμίας θ' ἀποτελοῦν τὴν ἐκτελεστικὴν ἐπιτροπὴ καὶ τὴν κριτικὴν ἐπιτροπὴ τῆς «Φιλολογικῆς Κύπρου». Γιὰ τὶς δεξιώσεις καὶ συγκεντρώσεις θὰ εἶναι ὑπεύθυνοι οἱ κες Καλλιόπη Καραγιώργη, Λουλοῦ Συμεωνίδου καὶ ὁ κ. Φ. Βράχας, καὶ γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ Ὁμίλου πρὸς ἄλλα ἀδελφὰ πνευματικὰ σωματεία οἱ κ.κ. Κ. Χρυσάνθης, Φ. Βράχας, Ἀ. Κοῦρος καὶ ἡ κα Λουλοῦ Συμεωνίδου. Χρέη βοηθῶν γραμματέα καὶ ταμία θὰ ἐκτελοῦν ἡ κα Θάλεια Ἀσπρῆ καὶ ὁ κ. Φοῖβος Νικολαΐδης, ὑπάλληλοι τῆς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Κύπρου.

Ἐλὼν ἀνάγκη νὰ δηλωθῇ πῶς πρῶτος ὁ Ὁμιλος ἴδρυσεν Πινακοθήκην μὲ ἔργα Κυπρίων. Ἡ ἴδρυση τῆς πινακοθήκης αὐτῆς δὲν ἐπεβάλλετο μόνο γιὰ λόγους καθαρῶ καλλιτεχνικοῦς, ἀλλὰ καὶ γιὰ λόγους ὑποστηρίξεως τῶν καλλιτεχνῶν. Στόχος ὑπῆρξε ἡ ἀγορὰ ἀντιπροσωπευτικῶν ἔργων (καὶ σ' αὐτὸ πολὺ βοήθησε ἡ γνώμη τῶν κ.κ. Ἀ. Διαμαντῆ καὶ Τηλ. Κάνθου, ποῦ ὁ δεύτερος κατέγραψε τὸ ὄμιον τῆς πινακοθήκης) (κοίτα «Δελτίον ΕΠΟΚ, περίοδος 1957—1958, Λευκωσία»). Ὁ Ὁμιλος συνεχίζοντας τὴν παράδοσίν του αὐτὴ ἐπιλότισε τὴν συλλογὴν του μὲ ἓνα πίνακα τοῦ κ. Ἐάνθου Χατζησωτηρίου, ἓνα πίνακα τοῦ κ. Βίκτωρα Ἰωαννίδη, δυὸ ἀγιογραφίες τοῦ Κύπριου ἀγιογράφου κ. Γ. Γεωργίου.

Στὸν τομέα τῆς συνεργασίας μὲ ἄλλα πνευματικὰ ἰδρύματα καὶ σωματεία (ὅπως ἔκαμε καὶ στὸ παρελθόν μὲ τὸ «Ἰνστιτοῦτο Γκαίτε» καὶ τὸ «Γαλλικὸ Μορφωτικὸ Κέντρον»), ἔχει νὰ δεῖξῃ ὁ Ὁμιλος μὰ συνεργασία μὲ τὴν «Ἐθνικὴν Ἐταιρεία Ἑλληνῶν Λογοτεχνῶν Κύπρου» σὲ καθαρῶς φιλολογικὸ θέμα καὶ μὰ συνεργασία μὲ τὸ «Ἰνστιτοῦτο Γκαίτε» μὲ ἐπίκεντρο τὴ μουσική. Στὴν πρώτη περίπτωσιν ὁ Ὁμιλος μὲ τὴν Ἐθνικὴν Ἐταιρεία συνεργαστήκανε γιὰ μιὰ βραδυὰ (26.1.63) ἀφιερωμένη στὸν «κορυφαῖο ποιητὴ τοῦ μεσοπολέμου» (ὡς χαρακτηρίζεται τελευταίως) τὸν Γιώργου Σεφέρη. Πρόεδρος τῆς βραδυᾶς ἦταν ὁ δρ Κ. Σπυριδάκις, πρόεδρος τοῦ Ὁμίλου. Μιλῆσανε ὁ κ. Ε. Λαγαῆκος (Σύμβουλος τῆς Βασιλικῆς Πρεσβείας τῆς Ἑλλάδος) μὲ θέμα «ὁ Σεφέρης καὶ ἡ σύγχρονη αἰσθητική», ὁ κ. Κύπρος Χρυσάνθης μὲ θέμα ἡ «πρῶτη παρεπιδεῖμα στὴν Κύπρον τοῦ Γ. Σεφέρη» καὶ ὁ κ. Κώστας Χατζηστεφάνου μὲ θέμα «δύο ποιήματα τοῦ Γιώργου Σεφέρη». Μέλη τοῦ Ὁμίλου ἀπαγγεῖλανε ποιήματα τοῦ τριώμου. (Οἱ ὁμιλίες αὐτὲς δημοσιεύτηκανε σὲ εἰδικὸ τεύχος ἀρ. 30 (1963) τοῦ περιοδικοῦ «Πνευματικὴ Κύπρος» κατ' εὐγενῆ παραχώρησιν). Ἐπίσης συνεργάστηκε μὲ τὸ Ἰνστιτοῦτο Γκαίτε σὲ δυὸ μουσικὲς ἐκδηλώσεις: α) στὶς 6.3.63 ὁ καθηγητὴς *Junger Uthde* μὲ θέμα «Οἱ τάσεις τῆς τελευταίας κλασσικῆς περιόδου κατὰ τὸν Μπεττόβεν καὶ Σιοῦμπερτ» καὶ ἐκτελέσεις στὸ πιάνο. Καὶ β) στὶς 23.4.63 μὲ ἐκτελεστὴ τὸν πιανίστα *M. Braunsfels* μὲ ἔργα Σιοῦμπερτ.

Στὸν τομέα τῶν φιλολογικῶν συγκεντρώσεων ὁ Ὁμιλος πραγματοποιήσε δυὸ καθιερωμένους ἐπέτειους — μιὰ γιὰ τὴν Ἐθνικὴν ἡμῶν Ἐπέτειον καὶ μιὰ γιὰ τὴν Ἄλωσιν τῆς Πόλης. Στὶς 23.3.63 ἔγινε ἡ συγκεντρώσις γιὰ τὴν Ἐθνικὴν ἡμῶν Ἐπέτειον μὲ εἰσαγωγικὴν ὁμιλίαν ἀπὸ τὸν δρα Κ. Σπυριδάκι καὶ μὲ ἀνάγνωσιν κειμένου ἀγωνιστῶν μὲ κατάλληλη εἰσαγωγὴ ἀπὸ τοὺς κα Ἀναστασία Γεωργίου, κ. Πολύκαρον Ἰερωνυμίδη καὶ κ. Νίκο Σπανό. Στὴν ἴδια συγκεντρώσιν διοργανώθηκε καὶ μιὰ μικρὴ ἐκτάσεως ἔκθεση βιβλίων σχετικῶν μὲ τὸ 21. Στὶς 29.5.63 ἔγινε ἡ συγκεντρώσις γιὰ τὴν Ἄλωσιν τῆς Πόλης μὲ εἰσαγωγικὴν ὁμιλίαν ἀπὸ τὸν δρα Κ. Σπυριδάκι καὶ κύριον ὁμιλητὴ τὸν κ. Μενέλαο Χριστοδούλου μὲ θέμα «Θῦλοι καὶ τραγῳδία γύρω ἀπὸ τὴν Ἄλωσιν τῆς

Πόλης». Ἡ δὲ ἀφοδίτη Τσαγγαρίδου καὶ ὁ κ. Κωστῆς Χατζηκωστῆς διαβάσανε ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν «Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο» τοῦ Ν. Καζαντζάκη. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς δυὸ αὐτὲς συγκεντρώσεις ὁ Ὀμιλος διοργάνωσε καὶ μὴ τρίτη μὲ τὴν εὐκαιρία ἑκατὸν χρόνων ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ ποιητῆ Κ. Καβάφη. Στὴ συγκέντρωση μίλησε ἡ Ἀνδρεανῆ Ἡλιοφώτου καὶ ἐπεδείχθησαν μερικὰ βιβλία καὶ φωτογραφίες σχετικὲς μὲ τὸν Καβάφη.

Ἀλλὰ καὶ τὰ εἴκοσι χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Κωστή Παλαμᾶ γιόρτασε ὁ Ὀμιλος ἀποστέλλοντας δυὸ ὁμιλητὲς στὸ Ραδιοφωνικὸ Ἴδρυμα Κύπρου μὲ εἰσαγωγὴ ἀπὸ τὸν κ. Κ. Χρυσάνθη, τοὺς κ. Φρῦξο Π. Βράχα μὲ θέμα «Ἡ μνήμη τοῦ Παλαμᾶ» καὶ τὴν κα Μαρία Παττίχη μὲ θέμα «Ὁ Παλαμᾶς καὶ ἡ Ἀθήνα».

Στὸν τομέα τῶν διαγωνισμῶν θ' ἀναφεροῦμε στὸν διαγωνισμὸ διηγήματος, ποὺ ἀποτελεῖ μὴ παράδοση στὴν Κύπρο. Στὸν διαγωνισμὸ αὐτὸ ὑποβλήθηκα ἕξη διηγήματα. Ἡ κριτικὴ ἐπιτροπὴ, ποὺ τὴν ἀποτελεῖ οἱ κ. Ἀνδρεανῆ Ἡλιοφώτου, κ. Κύπρος Χρυσάνθης καὶ κ. Νίκος Σπανός (εἰσηγητὴς), ἔκριναν γιὰ πρῶτο βραβεῖο τὸ διήγημα τοῦ κ. Σπύρου Παπαγεωργίου καὶ γιὰ ἔπαινο τὰ διηγήματα τῶν κ. Ἀναστ. Κουτσοῦλιδῆ καὶ Ἀνδρεᾶ Ἀντωνιάδου. Ὁ Ὀμιλος συνεχίζοντας τὴν παράδοση αὐτὴ προκήρυξε πάλιν τὸν διαγωνισμὸ διηγήματος μὲ τὴν ἴδια κριτικὴν ἐπιτροπὴ.

Δυὸ ὅμως ἐκδηλώσεις τοῦ Ὀμίλου ἐφέτος κρατᾶνε τὸ μεγαλύτερο βάρος: τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ διαλεκτικοῦ μας ποιητῆ Δημήτρη Λιπέρη καὶ ἡ ἔκδοση τῆς «Φιλολογικῆς Κύπρου» 1963. Ἡ χάλκινη προτομὴ τοῦ Δημ. Λιπέρη, καμωμένη ἀπὸ τὸν Κύπριο γλύπτη κ. Ἀνδρεᾶ Σαββίδη, τοποθετήθηκε στὸ ἄνοιγμα Χρυσολιωτίσσης — Παλλοριωτίσσης μὲς τὸν Δημοτικὸ Κήπο, γιὰ νὰ ἐνδυναμωθοῦν καὶ τμηθοῦν οἱ ἀκραεῖς αὐτὲς γειτονιὲς μὲ τὸ ἠνθιλὸ ἔθνος τοὺς φρονίμα. Τὰ ἀποκαλυπτήρια ἔγιναν ἀπὸ τὸν Μακαριώτατον Ἀρχιεπίσκοπο μ' Ἐθνάρχην καὶ κ. Μακάριο τὸν Γ' ὕστερα ἀπὸ σύντομη προσφώνηση τοῦ δρα Κ. Σπυριδάκη. Ἡ Φιλαρμονικὴ τῆς Κυπριακῆς Ἀστυνομίας παιάνισε στίς κατάλληλες στιγμὲς. Στὸ βῆθος τῆς προτομῆς καταθέσανε δάφνινα στεφάνια οἱ ἑξῆς πνευματικοὶ ὄργανοι: «Ἑλληνικὸς Πνευματικὸς Ὀμιλος Κύπρου», «Ἐταιρεία Κυπριακῶν Σπουδῶν», «Πνευματικὴ Ἀδελφότης Ἑλληνίδων Κυριῶν Λευκωσίας», «Λύκειον Ἑλληνίδων Ἀμμοχώστου», «ΟΧΕΝ Νεανίδων Λευκωσίας», «Ἐθνικὴ Ἐταιρεία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν Κύπρου», «Ἐταιρεία Κυριῶν Λογοτεχνῶν», «Πνευματικὸς Ὀμιλος ΠΟΕΔ Λεμεσοῦ», «Ἑλληνικὸς Πνευματικὸς Ὀμιλος Λεμεσοῦ». Ἡ Βασιλικὴ Πρεσβεία τῆς Ἑλλάδος τίμησε τὴ μνήμη τοῦ ποιητῆ μὲ τὴν παρουσία τοῦ πρέσβους κ. Μ. Δελιβάνη, ὁ ὁποῖος κατέθεσε στεφάνο. Ἡ δευτέρη ἐκδήλωση ἀφορᾶ τὴν γιὰ τέταρτο χρόνο ἔκδοση τῆς «Φιλολογικῆς Κύπρου» 1963, ἑνὸς ὀγκώδους τόμου μὲ ποικίλη ἔλα καὶ μὲ σκοπὸ τὴν ὑποστήριξη καὶ προβολὴ τῆς κυπριακῆς διαδόσης. Ὁ τόμος εἶναι ἀφιερωμένος στοὺς Ἱ. Κισσονέργου, τὸν πρωτοεργάτη τῆς σύγχρονης Κυπριακῆς ζωγραφικῆς, καὶ στὸν μουσοεργὸ καὶ ἰδιωτὴ τῆς Ἐθνικῆς Νεοελληνικῆς Σχολῆς Μανώλη Καλομοίρη καὶ περιέχει συνεργασίαι τῶν ἑξῆς (κατὰ τὴ σειρά τοῦ πίνακα περιεχομένων): † Ὁ Κύπριον Μακάριος, Χρ. Παπαχρυσόστομου, Λ. Συμεωνίδου, Κ. Χρυσάνθης, Γλ. Ἀλιθέρσης, Φρ. Π. Βράχας, Σπ. Παπαγεωργίου, Γ. Α. Μαρκίδης, Ἀ. Α. Γεωργιάδης—Κυπρολέων, Ν. Σπανός, Π. Δρουσιώτης, Π. Κριναῖος, Κ. Κουτσοκόμνης, Γ. Παπαχαλαράμπος, Κ. Α. Πιλαβάκης, Ἀ. Περνάρης, Κ. Κύρης, Ι. Κουτσάκος, Ν. Κληρίδης, Κ. Μόντης, Μ. Παναγιώτου, Κ. Παπαδήμας, Γ. Παπαδόπουλος, Ἀ. Κουτσοιλίδης, Δ. Χαμπουλίδης, Ἱ. Λυκούργου, Φ. Σταυρίδης, Τ. Γ. Φυλακτοῦ, Κ. Γιωργαλλίδης, Μεν. Χριστοδούλου, Εἰρ. Παναγιῆ, Καλλ. Καραγιώργη, Φρ. Μαραθεύτης, Ἀ. Εὐγενίου, Μιχ. Μιχαηλίδης, Γ. Σ. Κυριακίδης, Ν. Λαδάκη, Κ. Μιχαηλίδης, Εἰρ. Ἰωαννίδου—Ἀδαμίδη, Χρ. Κάσμος, Μαρ. Παττίχη, Κ. Σπυριδάκης, Ἀ. Ἡλιοφώτου Ἀ. Ἀντωνιάδης, Κ. Στεφάνου, Νατ. Γ. Ρωσσίδου, Ἀ. Στυλιανοῦ, Γ. Ἀβέρωφ, Ἱ. Κισσονέργου, Ἀ. Διαμαντῆς, Β. Ἰωαννίδης, Φ. Χατζησωτηρίου, Β. Γαβριηλίδου—Ζαφείρη, Ἀ. Ἀσπρόφτας, Ἀ. Σαββίδης, Ε. Χατζησωτηρίου, Χρ. Σάββας.

Ἡ «Φιλολογικὴ Κύπρος» ἐκτιμήθηκε ἀπὸ Ἑλλαδικούς καὶ Κυπρίους καὶ θεωρεῖται μὴ ὡς «ἀξιόλογη» ἔκδοση καὶ «δείκνυε τῆς πνευματικῆς ἀνάδοῦ τοῦ τόπου». Ἀναφέρω τὶς πρόσφατες ἐνθουσιώδεις ὑποδοχὲς τῆς ἔκδοσης αὐτῆς: «Ἑλληνικὸς Βορρᾶς» 3 Ὀκτ. 1962 (Στέφανος Χρυσός), «Ν. Ἐστία» 15 Ἰουλ. 1962 (Π. Γλέζ.) κλπ.

Τὸ πρόγραμμα γιὰ τὸ ἐπόμενο φθινόπωρο περιλαμβάνει ποικίλες δραστηριότητες σὲ ὅλους τοὺς πνευματικὸς τομεῖς. Τὸ διοικητικὸ συμβούλιο ἔλπει νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ σχέδιά του, βοηθώντας ἔτσι τὴν πνευματικὴ κίνηση τοῦ τόπου μας. Ἡ συνεργασία μὲ συγγενικὰ πνευματικὰ ἰδρύματα τῆς πρωτεύουσας καὶ τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων καὶ ἐπιθυμητὴ εἶναι (ὑπάρχει εἰδικὴ πρὸς τοῦτο ἐπιτροπὴ) καὶ θὰ ἐπιδιωχθῇ.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

γ. γραμματέας.

ΕΘΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΕΛΛΗΝΩΝ ΛΟΓΟΤΕΛΝΩΝ ΚΥΠΡΟΥ

Τὰ πεπραγμένα τοῦ Α' Ἐξαμήνου 1963

Ἀπὸ καιρὸ πολὺ ἦταν διάχυτη μέσα στοὺς λογοτεχνικοὺς κύκλους τοῦ νησιοῦ μας ἡ ἐπιθυμία γιὰ τὴ σύμπληξη μιᾶς γνήσιας λογοτεχνικῆς ὁργάνωσης, πού, ἐνῶ θὰ φρόντιζε γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ καὶ τὴν ἐν γένει πολιτιστικὴ προαγωγὴ τοῦ τόπου, θὰ ἐνδιαφερόταν συγχρόνως καὶ γιὰ τὰ ἐπαγγελματικὰ ζητήματα τῶν λογοτεχνῶν μας καὶ τὴν προβολὴ τῆς Κυπριακῆς λογοτεχνίας ἔξω ἀπ' τὰ Κυπριακὰ ὄρια. Καὶ λέγοντας «γνήσιας», ἐννοῶ πὺν νὰ περιλαμβανῆ σιὸς κόλπου τῆς ἀναγνωρισμένου μονάχα λογοτέχνης ὑπὸ τὴν καθαυτὸ σημασία κι ὄχι κάθε εἶδους πνευματικοὺς ἀνθρώπους.

Τὴν ἐπιθυμία αὐτὴ τὴν εἶχα διακρίνει ἀπὸ συνουμλίες μου μὲ συναδέλφους, πὺν μάλιστα μὲ παρακάλεσαν ν' ἀναλάβω τὴν πρωτοβουλία γιὰ τὴν πρώτη συγκέντρωση τῶν λογοτεχνῶν, πράμα πὺν τὸκανα μ' εὐχαρίστηση, καλῶντας τους μ' ἐπιστολὴ μου τῆς 11ης Νοεμβρίου 1962.

Προκαταβολικὰ ὀφείλω νὰ πῶ πῶς, δὲν βρισκόμαστε σὲ ἀντιδικία μὲ καμιά ἄλλη ὁργάνωση. ἄλλὰ εἶχαμε νοιώσει τὴν ὑποχρέωση ἐνὸς αὐστηροῦ καθορισμοῦ τῶν πλαισίων, μέσα στὰ ὅποια θὰ ἄπρεπε νὰ δρᾷ ἡ δικιά μας καὶ τὰ ὅποια θὰ ὄφειλαν νῶπαν ἀκραιφῶς ἐθνικὰ, χωρὶς κανένα ἀπολύτως συμβιβασμό, γιὰτὶ αὐτὸ ἀπαυτοῦσαν οἱ ἀνάγκες τοῦ τόπου μας. Σὰν ἀπόδειξη δὲ τῆς ἀνυπαρξίας ἀντιδικίας ἀναφέρω πῶς ἡ Ἐθνικὴ Ἐταιρία δέχεται γιὰ μέλη τῆς λογοτέχνης πὺν ἀνήκουν σὲ ἄλλες ὁργανώσεις ἀν πληροῦν τοὺς ὄρους τοῦ καταστατικοῦ καὶ σὲ μερικοὺς μάλιστα ὑπόδειξα μ' ἐπιστολὴ πῶς, τὸ λογοτεχνικό τους ἔργο τοὺς δίνει τὸ δικαίωμα νὰ γίνουν μέλη τῆς Ἐταιρίας μας ἀν τὸ θελήσουν.

Στις 25 Νοεμβρίου μᾶς φιλοξένησε τὸ Ἐμπορικὸ Λύκειο Λευκωσίας γιὰ τὴν ἰδρυτικὴ μᾶς συνέλευση, στὴν ὅποια ἐγκρίθηκαν οἱ κανονισμοὶ κι' ἔγιναν οἱ ἀρχαιρεσίες. Μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου ἀναδείχτηκαν οἱ κ.κ. Φοῖξος Βράχας, Ἀντρέας Κούρος, Σπύρος Παπαγεωργίου, Σάνθος Λυσιώτης, Δημήτρης Χαμπουλίδης, Σοφοκλῆς Λαζάρου κι ὁ ὑποφαινόμενος. Δωπέρα ὀφείλω νὰ πῶ πῶς ὁ κ. Κύπρος Χρυσάνθης εἶχε ὑποδειχθῆ γιὰ μέλος τοῦ Συμβουλίου κι' ὑποστηρικθῆ ἀπ' τὴν ὀλομέλεια, ἄλλὰ παρακάλεσε ἐπιμονα νὰ μὴ περιληφθῆ στὸ Συμβούλιο, γιὰτὶ κατεῖχε τὴ θέση τοῦ Γραμματέως σ' ἄλλα πνευματικὰ σωματεία, κι' ἡ παράκλησή του ἔγινε δεκτὴ.

Στις 16 Δεκεμβρίου τὸ Συμβούλιο καταρτίσθηκε σὲ σῶμα ὡς ἀκολούθως: Α. Περνάρης, πρόεδρος, Φο. Βράχας, ἀντιπρόεδρος, Σπ. Παπαγεωργίου, γραμματέας, Δ. Χαμπουλίδης, ταμίας καὶ Α. Κούρος, Ἐ. Λυσιώτης καὶ Σ. Λαζάρου, σύμβουλοι, ὀφείλω δὲ νὰ τονίσω πῶς ἡ συνεργασία μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ Συμβου-

λίου ὑπῆρξε ὑποδειγματικὴ.

Πρῶτο μέλημα τοῦ Συμβουλίου ἦταν ἡ σύνδεση τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρίας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν Κύπρου μὲ τὴν Ἐθνικὴ Ἐταιρεία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν τῆς Ἀθήνας γιὰ τὴν καλύτερη καὶ συστηματικώτερη ἐπιδίωξη τῶν σκοπῶν μας. Ἄλλωστε, ὁ δεσμός ὑπῆρχε ἤδη, ἀφοῦ τέσσερα μέλη μας ἦταν καὶ μέλη τῆς Ἐθνικῆς τῆς Ἀθήνας, ἐγὼ μὲν ἀπὸ τὸ 1959 τακτικὸ — πρῶτος ἀπὸ τὴν Κύπρο — καὶ λίγο ἀργότερα πάρεδρο μέλος ἡ κ. Εἰρένα Ἰωαννίδη Ἀδαμίδη καὶ τακτικὰ οἱ κ.κ. Κύπρος Χρυσάνθης καὶ Σάνθος Λυσιώτης.

Ἀφοῦ, λοιπὸν, ἦρθα προκαταρκτικὰ σὲ συνεννόηση μὲ τὸν κορυφαῖο λογοτέχνη τῆς Ἑλλάδας κι' Ἀκαδημαϊκὸ κ. Σπύρο Μυριβήλη, Πρόεδρο τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρίας τῆς Ἀθήνας, κατὰ τὴν ἐπίσκεψή μου ἐκεῖνέρα, μέσα στις διακοπὲς τῶν Χρυσουγέννων, ἀφοῦ γύρισα στὴν Κύπρο ἔθεσα μπροστὰ στὸ Συμβούλιό μου τὶς ἀπόψεις πὺν ἀνταλλάχθηκαν κι' ἐγκρίθηκε νὰ γίνουν τὰ ἀναγκαῖα διαβήματα, σύμφωνα μὲ ὅσα διαλαμβάνονταν σ' ἓνα θερμὸ χαιρετισμὸ τοῦ κ. Μυριβήλη, πὺν εἶχα κομίσει. Ἡ σύνδεση ἐπιτεύχθηκε πολὺ σύντομα καὶ σήμερα ἡ Ἐταιρία μας στὸ σύνολό της εἶναι ἐντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρίας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν τῆς Ἀθήνας μὲ δικαίωμα νὰ παρακάθετα ἀντιπρόσωπός μας στις συνελεύσεις της. Εὐγνωμοσύνη γιὰτὸ ὀφείλω μὲ τόσον στὸν Πρόεδρο κ. Μυριβήλη, ὅσο καὶ στοὺς Ἀντιπρόεδρους κ.κ. Πέτρο Χάση καὶ Σπύρο Παναγιωτόπουλο καὶ τὴ Γραμματέα κ. Μαρία Περικλῆ Ράλλη καὶ στὰ λοιπὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐθνικῆς τῆς Ἀθήνας.

Τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο σὲ διάφορες συνεδρίες μελέτησε βλα τὰ θέματα, πὺν ὀφείλουν ν' ἀπασχολοῦν τὴν Ἐταιρία μας, καὶ τὰ συζήτησε μὲ τὸν ἐντ. Πρόεδρο τῆς Ἑλληνικῆς Κοινοτικῆς Συνελεύσεως Δρα Κ. Σπυριδάκι. Ὄρισε δὲ δὺο ἐπιτροπές, ἀπ' τὶς ὅποιες ἡ μιά θὰ παρακολουθῆ καὶ προωθῆ τὰ ἐπαγγελματικὰ ζητήματα τῶν λογοτεχνῶν καὶ θ' ἀποτελεῖται ἀπ' τοὺς κ.κ. Κύπρο Χρυσάνθη, Δ. Χαμπουλίδη, Σπ. Παπαγεωργίου καὶ Σ. Λαζάρου' κι' ἡ ἄλλη θὰ προωθῆ τὴν ἐπαφὴ τοῦ κοινῦ μὲ τὴ λογοτεχνία, τὴ λογοτεχνικὴ ἐπιμόρφωση τῶν νέων μας δασκάλων καὶ τὴ λογοτεχνικὴ προβολὴ τοῦ Ἀγῶνα τῆς Κύπρου καθὼς καὶ κάθε ἐπαφὴ μὲ τὸ ἔξωτερικό καὶ θ' ἀποτελεῖται ἀπ' τοὺς κ.κ. Α. Περνάρη, Φ. Βράχα, Α. Κούρο καὶ Ἐ. Λυσιώτη.

Ἡ Ἰδρυτικὴ Συνέλευση τῆς 25ης Νοεμβρίου εἶχεν ἐκδηλώσει τὴν ἐπιθυμία νὰ μὴ παραλείπεται εὐκαιρία γιὰ ἔκφραση τιμῆς στοὺς παλιούς λογοτέχνης, πὺν, μέσα στις πλὸ ἀντίξοες συνθήκες, δούλεψαν σκληρὰ κι' ἐπιμονα τὴν τέχνη κι ὡς πρῶτο βῆμα ἀποφασίστηκε νὰ ὀνομα-

εσθύν Ἐπίτιμοι Πρόεδροι οἱ ποιητὲς Γεώργιος Μαρκίδης καὶ Παῦλος Βαλδασερίδης καὶ νὰ ἐργασθοῦν γιαντοῦς τιμητικὲς ἐκδηλώσεις σὲ εὐθετο χρόνο. Συνεπὲς τὸ Συμβούλιο πρὸς τὴν ἐπιθυμία τῆς Συνέλευσης, τὴν ὁποία ἐνστερνίστηκε, ἀνακήρυξε ἀκολούθως, σύμφωνα μὲ τὸ Καταστατικὸ, Ἐπιτίμιους Προέδρους γιὰ τὶς μεγάλες τοὺς ὑπηρεσίες στὴν πολιτιστικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ τῆς Κύπρου τὸν Πρόεδρο τῆς Ἑλληνικῆς Κοινοτικῆς Συνελεύσεως Δρα Κ. Σπυριδάκι, πὸν Πρεσβευτὴ τῆς Κύπρου στὴν Ἀθήνα κ. Νίκο Κρασιδιώτη καὶ τὸ Σύμβουλο τῆς Ἑλληνικῆς Πρεσβείας στὴν Κύπρο κ. Ε. Λαγᾶκο. Ἐπίσης, ἀιοχέτισε μὲ τηλεγράφημα τὸ δόκιμο ποιητὴ τῆς Κύπρου κ. Γλαῦκο Ἀλιθέρου μὲν γύρισε στὴν πατρίδα ὕστερ' ἀπὸ πολλῶν χρόνων ἀπουσία στὴν Αἴγυπτο κ' ἐξεδήλωσε τὴν πρόθεσίν του νὰ πὸν τιμήσει σὲ γιορταστικὴ συγκέντρωση. Τέλος, ἀποφάσισε νὰ τιμήσει τὸν μεγάλο μεταφραστὴ ἀρχαίων τραγωδιῶν μ. Νίκο Ἀντωνιάδη.

Ἐλπίζουμε, κατὰ τὸ φθινόπωρο νᾶχομε τὴν εὐκαιρία νὰ δεξιωθοῦμε καὶ νὰ φιλοξενήσομε τὸ Προεδρεῖο τῆς Ἑθνικῆς Ἐταιρίας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν τῆς Ἀθήνας, πού γιὰ τὸν ἐρχομὸ τους στὸ νησί μας κάναμε ἤδη τὶς δέουσες ἐνέργειες κ' ἔχομε πάρεϊ σαφεῖς ὑποσχέσεις.

Μὲ ἰδιαίτερη εὐχαρίστηση ἀναφέρω τὴν ἐπιτυχία πούχαν οἱ λογοτεχνικὲς μας συγκεντρώσεις καὶ συνεσιώσεις. Ἡ πρώτη ἔγινε ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν Ἑλληνικὸ Πνευματικὸ Ὅμιλο Κύπρου γιὰ πὸν ποιητὴ Σεφέρη, προέδρευσε σ' αὐτὴν ὁ Δρ Κ. Σπυριδάκις, μίλησαν οἱ κ.κ. Ε. Λαγᾶκος, Κ. Χρυσάνθης καὶ Κ. Χατζηστεφάνου κὶ ἀπάγγειλαν ποιήματα τοῦ Σεφέρη ἠ δ. Ἀφροδίτη Τσαγγαρίδου κὶ ὁ κ. Κώστας Χατζηκωστῆς.

Ἡ δευτέρη ἔγινε στὶς 20 Μαρτίου γιὰ νὰ τιμηθοῦν οἱ ἐπέτειοι τῆς Ἑθνικῆς Παλιγγενεσίας καὶ τῆς ἔναρξης τοῦ Κυπριακοῦ Ἀγώνα καθὼς κὶ ὁ ἐθνικὸς μας ποιητὴς Κωστῆς Παλαμᾶς μὲ εὐκαιρία τὴ συμπλήρωση εἰκοσι χρόνων ἀπ' τὸ θάνατό του. Σ' αὐτὴ μίλησαν ὁ ὑποφαινόμενος γιὰ τὶς ἐθνικὲς γιορτὲς κὶ ὁ κ. Φ. Βράχας γιὰ τὸν Παλαμᾶ, κ' ἠ δ. Τσαγγαρίδου ἀπάγγειλε τὸ ποίημά μου «Στὸν Παλαμᾶ».

Ἡ τρίτη συνεσιώσή μας ἔγινε στὶς 29 Ἀπριλίου, γιὰ νὰ τιμηθῇ ὁ Ἴων Δραγοῦμης. Σ' αὐτὴ μίλησαν ὁ κ. Σοφοκλῆς Λαζάρου γιὰ τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο τοῦ Δραγοῦμη, ὁ κ. Κ. Γιαλλουρίδης γιὰ τὴν ἐθνολατρεία του κὶ ὁ κ. Ε. Λαγᾶκος ἀνάλυσε σελίδες ἀπ' τὸ ἔργο τοῦ συγγραφέα.

Μεγάλης σημασίας θεωροῦμε τὸ φιλολογικὸ μνημόσυνο πούκανε ἡ Ἑθνικὴ Ἐταιρία στὴ Λύση στὶς 31 Μαΐου γιὰ τὸν ἡρωομάρτυρα

τῆς Κύπρου Γρηγόρη Αὔξεντιου. Σ' αὐτὸ ἔκανε προσφώνηση ὁ Πρόεδρος τῆς Ε.Κ.Σ.Κ. Δρ Κ. Σπυριδάκις, χαιρετισμὸ στὸν ἥρωα ὁ Δρ Α. Κούρος καὶ μίλησε ὁ ὑποφαινόμενος μὲ θέμα «Ὁ Θούλος τοῦ Αὔξεντιου». Ὁ κ. Φοῖξος Βράχας πρόσφερε μὲ κατάλληλη προσφώνηση στοὺς γονεῖς καὶ στὴ σύζυγο τοῦ Αὔξεντιου τὴν ἔκδοση «Ὠδὲς καὶ Μπαλάντες στὸ Γρηγόρη Αὔξεντιου» πούκανε ἡ Ἐταιρία μας, μὲ ἐπιλογὴ τοῦ κ. Κύπρου Χρυσάνθη καὶ δικιά μου. Γιὰ τὴν ἔκδοση αὐτὴ χρωστάμε χάρι στὸν ἐλεγκτὸ διανοοῦμενο τῆς Κερύνειας καὶ δικηγόρο κ. Γεώργιο Ρωσσίδη, πού τὴν ἐπιχορήγησε μὲ £20 καὶ στὴν «Πνευματικὴ Κύπρο», πού πρόσφερε δωρεὰν τὴ σελίδωση. Τέτοιες γιορταστικὲς συγκεντρώσεις καὶ τάτοιες ἐκδόσεις ἡ Ἑθνικὴ Ἐταιρία ἔχει τὴν πρόθεση νὰ συνεχίσει καὶ στὸ μέλλον. Τὸ φιλολογικὸ μνημόσυνο τοῦ Αὔξεντιου τίμησαν, ἐκτὸς ἀπ' τὸν ἔντιμο Πρόεδρο τῆς Ε.Κ.Σ.Κ., ὁ Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Τριμιθοῦντος κ. Γεώργιος Παυλίδης, ὁ ἔντ. Σύμβουλος τῆς Ἑλληνικῆς Πρεσβείας κ. Ε. Λαγᾶκος, ὁ Γραμματεὺς τῆς Πρεσβείας κ. Δούντας, ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἱπουργείου Ἐξωτερικῶν κ. Κώστας Ἀσιώτης, ὁ Βοηθὸς Ἐπαρχος Ἀμμοχώστου, Βουλευτὴς, ὁ Ἐπιθεωρητὴς Μέσης Παιδείας κ. Ν. Ζιούτας, Διευθυντὲς καὶ Καθηγητὲς Μέσης Παιδείας, Διευθυντὲς καὶ διδάσκαλοι ὄλων τῶν σχολείων τῆς περιοχῆς καὶ πλείστοι ἄλλοι. Πρὶν ἀπ' τὸ Μνημόσυνο, ὁ Δρ Α. Κούρος κατάρθεσε στὸ μνημεῖο τοῦ Αὔξεντιου στέφανο δάφνης ἐκ μέρους τῆς Ἑθνικῆς Ἐταιρίας.

Ἡ Ἐταιρία μας, ἐκτὸς τῶν συγκεντρώσεων πού ὠργάνωσε ἡ ἴδια, ἀντιπροσωπεύθηκε ἐπίσης στὴν Ἑορτὴ τῶν Γραμμάτων τῆς Π.Ο.Ε.Δ., ἐπὶ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀνδριάντα τοῦ ποιητῆ Λιπέρτη, στὴν ὑποδοχὴ τῆς Συγκλήτου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καθὼς καὶ τῆς Συγκλήτου τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ἀπ' τὴν Ε.Κ.Σ.Κ. καὶ σὲ κάθε ἄλλη ἐθνικὴ ἐκδήλωση μὲ τὴν παρουσία τῶν μελῶν της καὶ μὲ τηλεγραφήματα.

Ὁ ἐκδότης τῆς Θεσσαλονίκης κ. Γεώργιος Μπίμπης ζήτησε ἀπ' τὴν Ἑθνικὴ Ἐταιρία νὰ φροντίσει τὴν ἀποστολὴ διηγημάτων Κυπρίων συγγραφέων γιὰ μιὰ Ἀνθολογία, πού πρόκειται νὰ ἐκδώσει καὶ πρόθυμα τὸν ἐξυπηρετήσαμε.

Πρὶν κλείσω τὴ σύντομη αὐτὴ ἔκθεση θᾶθελα νὰ εὐχαριστήσω τὴν Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία γιὰ τὴ φιλοξενία πού παρέχει στὶς συγκεντρώσεις μας καθὼς καὶ τοὺς πολυπληθεῖς φίλους τῆς Ἑθνικῆς Ἐταιρίας πού τιμοῦν τακτικὰ αὐτὲς πὶς συγκεντρώσεις.

Α. ΠΕΡΝΑΡΗΣ

ΔΗΜΗΤΡΗ ΓΙΑΚΟΥ

Ο ΔΡΟΜΟΣ
ΤΗΣ ΧΑΡΑΥΓΗΣ

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

«ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ»

ΛΕΥΚΩΣΙΑ

1963

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΓΙΑΚΟΥ

I. ΑΦΗΓΗΣΗ

1. Στην καινούργια μας γειτονιά, διηγήματα, 1944 (Πρόλογος Γ. Βαλέτα), εξαντλημένο.
2. Κάτω από τὸ βλέμμα τοῦ Θεοῦ, μυθιστόρημα, 1950, εξαντλημένο.
3. Ὁ πρῶτος νεκρὸς κι ἄλλα διηγήματα, 1953, εξαντλημένο.
4. Ὁ δρόμος τῆς Χαραυγῆς κι ἄλλα διηγήματα, 1963.

II. ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

1. Τὸ ἔργο τοῦ Πέτρου Χάρη, 1950.
2. I.M. Παναγιωτόπουλος, ὁ ποιητής, ὁ πεζογράφος, ὁ κριτικός, 1951.
3. Βικέλας, Λυκούδης, Παναγέλης, Καμπούρογλου κ. ἄ. (21ος τόμος Βασικῆς Βιβλιοθήκης Ἰεσοῦ, 1953, μετὰ τὴ συνεργασία τοῦ κ. Ἀγγέλου Φουριώτη).
4. Λυρικοὶ τῆς Ροῦμελης, 1958.
5. Ἀσκήσεις Λόγου, 1962.

III. ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Δέκα ἄνθρωποι, βιογραφικὰ ἀφηγήματα, 1956.
2. Πεντάτομη «Ἀνθολογία Ἑλληνικοῦ Παιδικοῦ Διηγήματος», 1956-1961, μετὰ τὴ συνεργασία τοῦ κ. Ἀλκη Κ. Τροπαιάτη.
3. Ἐθνικοὶ εὐεργέτες, βιογραφικὰ ἀφηγήματα, 1959.
4. Τὰ σήμαντρα τῆς Ἁγία - Σοφιάς, ἱστορικὰ ἀφηγήματα, 1960.
5. Στὴ χώρα τοῦ Μύθου, ἀφηγήματα ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ Μυθολογία, 1961.
6. Παραμῦθια τῆς Κύπρου, βασισμένα σὲ στοιχεῖα τοῦ κ. Ν. Κληρίδη, 1961.
7. Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας, μυθιστόρημα, 1961.
8. Οἱ Μεγάλοι τῆς Ἀνθρωπότητος, Ἀνθολόγησι καὶ ἀφηγηματικὲς βιογραφίες, μετὰ τὴ συνεργασία τοῦ κ. Ἀλκη Κ. Τροπαιάτη, 1962.

ΓΙΑ ΝΑ ΤΥΠΩΘΟΥΝ ΑΡΓΟΤΕΡΑ

1. Κοσμὰ τοῦ Ἱερομονάχου ἐνθύμησις, βιογραφικὸ μυθιστόρημα.
2. Πρίγκιπας Μίσκιν, μυθιστόρημα.

ΕΝΑ ΡΑΒΔΙ ΑΠΟ ΤΗ ΜΠΟΥΧΑΡΑ

ΕΝΑ ΡΑΒΔΙ ΑΠΟ ΤΗ ΜΠΟΥΧΑΡΑ

Πολύ τὸ συζητούσαν, αὐτὸν τὸν καιρὸ, στὸ Βυζάντιο. Οἱ σοφοὶ τῆς Αὐλῆς, οἱ θεολόγοι, ὁ κάτω κόσμος, οἱ ἔμποροι... Κ' εἶχαν πολλὴ θέρμη καὶ πολὺ πάθος οἱ συζητήσεις τους· ἐτσιδὰ νὰ τις ἀκουγες, θὰ καταλάβαινες πὼς τὸ θέμα δὲν τοὺς τράβαε μόνο, τοὺς ἔκαιγε, τοὺς ζεμάταε.

Αὐτοὶ ποὺ τραγόντουσαν ἄλλοτε γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀγγέλων, αὐτοὶ ποὺ παιδεύονταν γιὰ νὰ βροῦν ἂν ὁ Κύριος εἶταν ἄνθρωπος ἢ θεός, σκοτωνόντουσαν τώρα γιὰ τὸ μυστικὸ τοῦ μεταξοσκούληκα. Περονούσε κρίσιμες ἄρες ἢ Αὐτοκρατορία κ' ἔπρεπε τοῦτο τὸ μυστικὸ νὰ βρεθεῖ. Θὰ ξεδίπλωνε τὸ ἐμπόριο, δὲ θὰ μαράζωνε. Κι ὁ κοσμάκης θὰ σήκωνε λίγο κεφάλι, θ' ἀνάσαινε.

Κεφαλὴ γιὰ τὸ ψάξιμο εἶχαν τὸν ἴδιο τὸν αὐτοκράτορα. Αὐτὸς εἶχε προστάξει τὴν ἀνακάλυψη. Κ' οἱ σοφοί, μπροστάρηδες πάντα στὸ μεγαλεῖο του, βάλθηκαν νὰ ψάχνουν. Δὲν εἶταν μέρα ποὺ νὰ μὴν προστάζαν τοὺς βιβλιοθηκάρχους νὰ ξεσκονίσουν τοὺς τριανταεφτά τόμους τοῦ Πλίνιου καὶ νὰ τοὺς ἀπλώσουν ἐκεῖ, μπροστὰ στὰ γραφεῖα τους, γιὰ νὰ ξεφυτρώσουν ἀπάνω τους μὲ τ' ἀνήμπορο φῶς τῶν τετράσφωφον λυχνარიῶν. Μὰ δὲν τῶβρισκαν, οἱ καημένοι, τὸ μυστικὸ.

—Δὲ φαίνεται νὰ κρύβεται στὰ βιβλία, μουρμούρισε κάποιος. Φαίνεται πὼς κρύβεται στὴ ζωή...

—Τολμᾶς, ὀλιγόπιστε; χύμηξαν νὰ τὸν καταπιοῦν.

Καὶ ἔνασκύψανε στὰ βιβλία.

Ὁ ἐπικεφαλῆς τους καθηγητῆς, ὁ γερο-Ἰσίδωρος ἀπ' τὴν Προῦσα, πάσκιζε νὰ κρατήσει τὴν ψυχραιμία καὶ τὴ σοφία του. Ὅμως νευρίαζε, νευρίαζε πάρα πολὺ. Καὶ τάβαζε μὲ τοὺς βοηθοὺς του.

—Εἶπα νὰ μοῦ φέρετε τὸν πρεσβύτερο Πλίνιο, φώναζε. Καὶ σεῖς μοῦ κουβαλήσατε τὸν νεότερο. Ἐπιτέλους, πότε θὰ μάθετε νὰ τοὺς ξεχωρίζετε; Σᾶς τὸ εἶπα τόσες φορές: Ὁ πρεσβύτερος...

Κι ὅταν ὁ βιβλιοθηκᾶριος κουβαλοῦσε τὸν πρεσβύτερο Πλίνιο καὶ τοῦ τὸν ἀπῆθωνε στὸ γραφεῖο του, ὁ σοφὸς ὁ Ἰσίδωρος ἀπ' τὴν Προῦσα, ἔσκυβε διψαλέος ἀπάνω του, γιὰ νὰ ρουφήξει τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως. Ὅμως, στράφι πήγαιναν τὰ ξενύχτια. Οἱ σοφίες οἱ ἀτελεῦτητες τοῦ λατίνου σοφοῦ δὲν τὸν ἱκανοποιούσαν καθόλου. Παραμυθᾶκια ἀράδιαζε, ὁ εὐλογημένος, παραμυθᾶκια: Τὸ μετᾶξι λέει, ἔβγαينه ἀπ' τὸ χνούδι κάποιων φυτῶν. Οἱ Κινέζοι οἱ ἴδιοι, οἱ Σ ἤ ρ ε ς, ἐκεῖ μακριὰ στὴν πατρίδα τους, τὸ ζυμώνανε, λέει, μὲ νερὸ καὶ τοῦ ἔκαναν εἰδικὴ ἐπεξεργασία... Ἄν εἶταν ποτὲ δυνατό...

—Γιὰ φέρε μου τὸν Ἀριστοτέλη! πρόσταζε τὸ βοηθὸ του, τὸ ἄλλο πρωί.

Ὁ Ἕλληνας σοφὸς κάτι τοῦ ἔλεγε, μὰ καὶ τοῦτο εἶταν ἀπροσδιόριστο καὶ συγκεκριμένο. Στὴν Κῶ, ἔλεγε, στ' ἄμορφο τοῦτο ἑλληνικὸ νησί, ἤξερε ὁ κόσμος, ἀπὸ πολὺ παλιότερα, ἓνα εἶδος ἀγριοσκούληκο, ποὺ περιδιάβαζε στὶς βελανιδιές καὶ στὰ κυπαρίσσια καὶ ἔξερναε κατιτὶ σὰν κλωστή. Τὴν κλωστή τούτη τὴν ὑφαίναν, λέει, οἱ Κῶοι κ' ἔφτιαχναν κάτι περιεργὰ ὑφάσματα, ἀνάλαφρα σὰν τὸ πού-

πουλο και διάφανα σαν τὸ τούλι. «Ἵφασμένον ἀέρα τῆς Κῶ», ἔτσι τᾶλεγαν αὐτὰ τὰ ὑφάσματα, ὁ Ἀριστοτέλης μάλιστα τὰ καρδίει· κ' ἔγραφε πὼς ὁ κόσμος τὰ φορεῖ γιὰ νὰ ξεσκεπάσει — κι ὄχι γιὰ νὰ σκεπάσει τὴ γύμνια του... Ἡ Παμφίλη...

—Κι ὁ Πausανίας; Τί λέει ὁ Πausανίας; ἀναρωτιότανε ὁ καθηγητής.

Ἐπιβιβασμένος τοῦ κουβαλοῦσε τὸν Πausανία: «Ἐλλάδος περιήγησις», βιβλία δέκα...

Ἐσκυβε πάνω τους ὁ Ἰσίδωρος, τὰ ρουφοῦσε μὲ κοιμένην ἀνάσα, μὰ τί τ' ὄφελος; Ὁ κοσμογυρισμένος σοφὸς κάτι ἔλεγε γιὰ σηροτροφία, κάτι καὶ γιὰ μεταξοσκύληκα. Μὰ δὲν ἔλεγε κι αὐτὸς πῶς, δὲ μιλοῦσε γιὰ τὸν τρόπο πὸν γίνονταν ὅλα αὐτά. Κι ὁ αὐτοκράτορας αὐτὸ ἴσα ἴσα ζητοῦσε: Πῶς βγαίνει ὁ μεταξοσκύληκας, πῶς τυλίγει ὄμορφα-ὄμορφα τὸ κουκούλι του καὶ πῶς ὕστερα τὸ ξετυλίγουν οἱ ἄνθρωποι, γιὰ νὰ φτιάξουνε τὰ μεταξωτά...

* * *

Κατὰ τὰ ξημερώματα, σκουντούφλης καὶ νυσταγμένος, ἔκλεινε ὁ Ἰσίδωρος τὰ «βιβλία δέκα» τοῦ Μικρασιάτη σοφοῦ; ἔσβηνε τρέμοντας τὸ λυχνάρι καὶ χάνονταν στὴν κάμαρά του, ξάπλωνε στὸ κρεβάτι του.

Μὰ δὲν τοῦ ἔμπαινε ὕπνος. Ἡ ἀγωνία κ' ἡ πίκρα δὲν τὸν ἀφηναν καθόλου νὰ ἡσυχάσει — καὶ δὲν ἔκλεινε μάτι. Κάθε τρεῖς καὶ λίγο πεταγόταν ἀνήσυχος ἀπ' τὸ στρώμα του.

Κι ὁ αὐτοκράτορας; ἀναρωτιότανε μοναχὸς του. Τί θᾶλεγε τώρα στὸν αὐτοκράτορα; Μήπως δίκιο δὲ θᾶχε, ἂν τὸν πρόσταζε νὰ κάψει πὰ ὅλες του τίς βιβλιοθήκες, νὰ μὴ λείει πῶς εἶναι σοφός, ἀφοῦ αὐτὸ, τὸ πῶς ἀπλὸ πράμα τοῦ κόσμου, ἔνα σκυληκάκι ἐκεῖ ἄσημο, δὲν ἤξερε μήτε πῶς γίνεται, μήτε καὶ ποῦ θὰ μπορούσανε νὰ τὸ βροῦν.

«Καὶ ξέρεις ἐσὺ τί τὸ χρειάζουμαι. Ξέρεις τί πλοῦτο θὰ φέρει στὴ χώρα μας τὸ ταπεινὸ αὐτὸ πλάσμα τῆς γῆς, τὸ ἄσημο σκυληκάκι...».

«Τὸ ξέρω, τὸ ξέρω!» θ' ἀπαντοῦσε ὁ γέρος. Μὰ τί θὲς νὰ σοῦ κάνω κ' ἐγώ, ἄρχοντα; Εἶδες τὰ κόπια μου, εἶδες τὰ χρόνια πὸν ἔχασα κυνηγώντας το μὲς τὰ βιβλία. Στὰ πνεμόνια μου δὲ κυλάει πὰ αἷμα, ἔστω καὶ γέρικο, μὰ σκόνη. Καὶ στὸ μυαλό μου δὲ βλασταίνουν ἰδέες, μπουσουλάνε κάτι μικρά, κάτι σιχαμερὰ σκυληκάκια... Ἐλέησόν με, Ἀφέντη! Δὲ μπορῶ πια ἄλλο νὰ ψάξω, δὲ ν' ἔχω τίποτ' ἄλλο νὰ ψάξω! Καὶ παραδίνω τ' ἄρματα — τῶν βιβλίων καὶ τὰ δικὰ μου...».

«Κι ὅμως, μοῦ εἶχες ὑποσχεθεῖ...».

«Τὸ ξέρω, τὸ ξέρω! Παραπίστεψα στὶς δυνάμεις μου καὶ δὲν εἶδα ὡς ποῦ φτάνουν τὰ σύνορα τῆς ἀνθρώπινης σοφίας... Τώρα πιά, σφάξε με, σύντριψε με! Στὸ Βόσπορο ρίξε με, σὰν ἄχρηστο σάκο...».

Ἔτσι θὰ τοῦ μιλοῦσε. Καὶ στὴ σκέψη μονάχα τῆς συντριβῆς του, ἔτοιμος εἶταν νὰ κλάψει.

Ὁ αὐτοκράτορας θὰ τὸν κοίταζε σκεπτικὸς ὀλόγια μέσα στὰ μάτια, θὰ κουνοῦσε θλιβερὰ τὸ κεφάλι καὶ θὰ τοῦ ἀποκρινόταν μὲ στιφὸ σαρκασμὸ:

«Κ' ἔτσι, γέροντά μου τετράσοφε, μήτε τὸ δικό μου θὰ γίνει, μήτε καὶ τὸ δικό σου! Θὰ περάσει τοῦ ράσου! Θὰ μᾶς νικήσουνε καὶ τοὺς δυὸ οἱ θεολόγοι κ' οἱ κληρικοί, οἱ ἀρχηγέτες τῆς Ἐκκλησίας! Γιατὶ αὐτοὶ μόνο φωνάζουν πῶς δὲ μᾶς χρειάζονται τὰ μετάξια, αὐτοὶ μόνο λένε πῶς εἶναι ἔμπνευση τοῦ Σατανᾶ! Μὰ γὰρ σκέφτομαι τ' ἄλλο, σκέφτομαι τὴ Ρώμη. Οὐμάσαι, γέρο μου, τί ἔγινε κεῖ;»

«Θυμάμαι, Αὔγουστε, θὰ τ' ἀποκρινόταν. Ἦρθε καιρὸς πὺν ἕνα μόνο κιλό μετὰξι πληρώθηκε μ' ἕνα ὀλάκερο κιλό χρυσάφι! Καὶ τὸ χρυσάφι τῆς αὐτοκρατορίας ἄρχισε ν' ἀδειάζει σιγὰ σιγὰ, νὰ φευγατίζεται ἀπ' τὴ Δύση καὶ νὰ κατρακυλάει, σὰν κίτρινος ποταμὸς, σιτὴν Ἀνατολή...»

«Κ' ἐγὼ αὐτὸ δὲν τὸ θέλω, θὰ συνέχιζε ὁ αὐτοκράτορας. Ἐγὼ ζητῶ νὰ γλιτώσω τὸ χρῆμα μας, νὰ μπλοκάρω τὸν πολὺτιμο θησαυρὸ μας, νὰ σταματήσω πιά αὐτὸ τὸ φευγιό... Σάμπως δὲν τὸ ξέρω, Ἰσίδωρε, πόσο ρέβει ὁ κόσμος, τί μᾶς ἔχουν στοιχίσει οἱ πόλεμοι, ἡ τετράχρονη πανούκλα τοῦ 542, οἱ τρομεροὶ σεισμοὶ τῆς Ἀντιόχειας; Ἦ μήπως θαρροεῖς πὺς ξεχνῶ τί χρῆμα ξοδέψαμε — χαλάλι της! — γιὰ νὰ χτίσουμε τὴν Ἀγία-Σοφία, καὶ νὰ στρώσουμε τὰ Νομοθετήματα τοῦ Τριβωνιανοῦ;»

«Ὁ κόσμος, ἀφέντη, οἱ ἔμποροι κ' ἡ φτωχολογία...» θὰ τολμοῦσε τότε νὰ τοῦ θυμίσει ὁ γερο-σοφός.

«Γιὰ λέγε, λοιπόν, τί σταμάτησες;»

«Θέλω νὰ πῶ, ἄρχοντα, δυσκολεύονται λίγο, ὑποφέρουνε ὅλοι τους...»

«Τὸ ξέρω, τὸ ξέρω! Καὶ χαίρουναι πὺν μοῦ τὸ εἶπες καὶ σύ, χωρὶς νὰ τὸ ἰδεῖς στὰ βιβλία σου. Ἀφοῦ δὲ μοῦ βρῆκες τὸ χρυσοφόρο σκουλήκι, μοῦ βρίσκεις τουλάχιστον τὸ σαράκι πὺν τρώει καὶ τὴ δική μου καρδιά. Ἀμ' δὲν τὸ ξέρεις, γεράκο μου, πὺς κ' ἐγὼ πονῶ γιὰ τοὺς φόρους πὺν βάζω — καὶ μὲ κρῦα πάντα καρδιά προστάζω κατάσχεση στίς περιουσίες τῶν αἰρετικῶν; Νὰ γιατί, γέρο μου, ζήτησα τὴ βοήθεια σου. Τοῦ μεταξοσκουλήγκα ὁ σπόρος κρῦβει χρυσάφι. Κι αὐτὸ τὸ χρυσάφι σοῦ ζήτησα νὰ μοῦ βρεῖς! Ἐσὺ ὅμως...»

Εἶδε πὺς ὁ αὐτοκράτορας θύμωσε.

«Κάψτα, λοιπόν, τὰ βιβλία σου, γέροντα, σκίστα ψιλὰ ψιλὰ κομματάκια καὶ τρέξε πέταξ' τα στὰ νερά τοῦ Βοσπόρου... Ἀφοῦ δὲ σοῦ λένε αὐτὸ πὺν ζητᾶς, τί μᾶς χρειάζονται πιά; Τί σοῦ χρειάζονται; Καὶ σὺ ἄχρηστος τώρα μᾶς εἶσαι, καλὰ τόπες: Θὰ προστάξω νὰ πνίξουν καὶ σένα μαζί τους!»

Θὰ τὸ δεχότανε, θὰ παραδεχόταν τὴν τιμωρία του, μὰ καὶ τὴν ἄξιζε! Ὅμως, θὰ πρόσθετε, δὲ θᾶταν καλύτερο νὰ πρόσταζε ὁ αὐτοκράτορας νὰ μὴν τὰ ξαναφορέσει ὁ κόσμος, νὰ τὰ καταφρονέσει;

«Γιατί; Γιὰ νὰ τὰ φοράνε κρυφά; Δὲν τὸ νιώθει, λοιπόν, ἡ δόξα ἡ κᾶρα σου, πὺς οἱ ἄνθρωποι κάνουν πάντα ἐκεῖνο μόνο πὺν τοὺς ἀπαγορεύουν;»

«Νὰ προστάξεις τὸν Πατριάρχη νὰ τοὺς ἀφορίζει!»

«Γιατί; Γιὰ νὰ τοῦ ἀπαντήσουν ἀμέσως πὺς πρέπει πρῶτα πρῶτα ν' ἀφορίσει τὸν ἑαυτὸ του;»

«Τὸν ἑαυτὸ του;»

«Ἀμή, ποιόν; Ἐμένα; Αὐτοὶ δὲν ἔμπασαν, ἀκόμα καὶ μέσα στίς ἐκκλησιᾶς μας, τὰ ὀλομέταξα, γιὰ νὰ θαμπώνεται ὁ κόσμος καὶ νὰ κερδίζουν λαμπρότητα οἱ λειτουργίες τους; Λοιπόν, μεταξωτὰ ζητῶ ἀπὸ λόγου σου, γέροντα! Μεταξωτὰ δικὰ μας — κ' ὄχι ξένα, πὺν μήτε νὰ τ' ἀπαγορέψω μπορῶ, μήτε καὶ νὰ τὰ φυλακίσω! Σάμπως μπορῶ νὰ γυρίσω πίσω αὐτὸ πὺν φτάνει ἀπ' τὴν Ἀνατολή; Μπορῶ νὰ κοντράρω τὴ δύναμη τοῦ Καιροῦ; Θᾶταν σὰ νᾶθελαι νὰ μείνει ἀσάλευτο τὸ ρέμα τοῦ Βόσπορου... Ἀχ, γέρο μου, γέρο μου! Θὰ τὸ βρῶ σίγουρα αὐτὸ πὺν ζητῶ, θὰ τὸ βρῶ σύντομα ἀποκίει πὺν δὲν τὸ προσμένω!»

* * *

Ἦ Ονειρο εἶταν; Ἦ μήπως ἔγιναν ὅλα στίς ἀλήθεια;

Βρισκότανε στὸ κρεβάτι του καὶ ροδοχάραζε ἔξω, στήν Προποντίδα. Τὸ γλυκὸ ἀνοιξιὰτικο φῶς ξετρύπωνε ἀκόμα δειλὰ μὲς ἀπ' τίς χαραμᾶδες τοῦ παράθυ-

ρου, σκορπιζόταν στην κάμαρα άγανό κ' έμοιαζε σά να βιάζεται να τοῦ πεί Καλημέρα!

Λοιπόν, τί γινόταν; Ξυπητός εΐτανε ἢ κοιμόταν;

Αὐτό άναρωτιότανε τωραδά κι ὁ Ίσιδωρος. Θυμάται πού ξενυχτώντας άπάνου στόν Παυσανία κι άποκατωμένος πιά με ὅσα νόμιζε πώς τοῦ εΐπε ὁ άυτοκράτορας, τόν εΐχε πάρει λίγο στό τέλος, τά εΐχε καταφέρει να κοιμηθεΐ. Μά φαίνεται πώς λαγοκοιμότανε μόνο, γιατί με τόν πρώτο κιάλας τὸ χτύπο, τινάχτηκε μονομιᾶς. Κάτι άκουγε άπό πέρα, μακριά. Μά τί εΐταν οἱ παράξενοι άυτοὶ ἤχοι, δέν τ΄ξερε: 'Αλήθεια ἢ ὄνειρο;

—Καμπάνες θάναι, μουρμούρισε.

Καὶ τέντωσε ἔξω τ' αὐτί. 'Αλήθεια, καμπάνες χτυπούσαν άπό παντοῦ. Όλες οἱ καμπάνες στή βασιλεύουσα λές κ' εΐχαν βαλθεΐ να χτυποῦν άσταμάτητα. Οἱ ἤχοι πλημμύριζαν μ' άντιβούσιματα τήν άγουροξυπημένη πόλη, δρασκελίζαν τά μέγαρα και τοὺς δρόμους κ' ἔφταναν ἴσαμε δᾶ, πανηγυρικοί. Σά νάταν μεγάλη γιορτή, σά νάτανε πανηγύρι, ξεφάντωμα.

—Μά τ' εἶν' τοῦτο, τί γίνεται; ψιθύρισε παραξενεμένος ὁ γέρος.

Καθώς γαλάζωνε ἔξω τὸ φῶς και τρύπωνε τώρα πηχτότερο μέσα στην κάμαρα, σά ν' άκούγονταν άπέξω φωνές, φωνές άπό κόσμο πολύν, άπό μπουλούκια άμέτρητα, πού εΐχανε ξεχυθεΐ στοὺς δρόμους και πανηγύριζαν ἔξαλλα, γλετοκοπούσαν.

Σηκώθηκε γρήγορα άπό τὸ κρεβάτι, πλύθηκε ὅπως-ὅπως, σκουπίστηκε βιαστικά κ' ἔριξε πάνω του τὸ πιὸ πρόχειρο ντύμα πού βρῆκε. Ὅστερα, ζύγωσε πρὸς τήν πόρτα. Βιαζόταν να βγει ἔξω, για να βεβαιωθεΐ επιτέλους τί εΐταν άυτά ὅλα τά παρδαλά π' άκουγε: 'Αλήθεια ἢ ὄνειρο;

Μά πριν ν' άνοίξει, άκούστηκαν χτύποι στην πόρτα του. Πάγωσε. Ἐφιάλτης θάναι, μουρμούρισε. Ἐτσι άπανωτά πού με χτύπησαν, ἢ ἔκπληξη πάνου στην ἔκπληξη...

Τά βήματά του κοκάλωσαν, καρφώθηκαν στό ἴδιο σημεῖο. Δέν ἔλεγε να κουνηθεΐ, δέν ἔλεγε να μιλήσει. Ὅσπου, ἄχ Θε μου, πού θά πήγαινε επιτέλους αὐτὸ τὸ κακό; Οἱ χτύποι ξανακουστήκαν στην πόρτα. Ἐπρεπε να μιλήσει, ἔπρεπε κάτι να πεί. Ἄλλιῶς θάλιωνε, θά διαλυόταν.

—Ποῖς εἶναι; ρώτησε στό τέλος, δίνοντας ὁ ἴδιος ψεύτικο θάρρος στόν ἑαυτό του.

Ἡ φωνή του ὡστόσο ἔτρεμε.

—Στρατιῶτες τοῦ άυτοκράτορα! εΐπαν άπέξω, πέντε μαζί φωνές.

«Νῦν άπολούεις...» τραύλισε άπό μέσα ὁ γέρος.

Ὅστε, λοιπόν, τά χτεσινοβραδινά ὅλα δέν εΐτανε ὄνειρο, εΐταν ἀλήθεια! Εΐχε στ' ἀλήθεια άνταμῶσει τόν άυτοκράτορα κ' εΐχε στ' ἀλήθεια άποφασίσει εκείνος να τόνε ξεπαστρέψει, να τόν τιμωρήσει με θάνατο, γιατί δέ μπόρεσε να...

«Κύριε τῶν Δυνάμεων!» σκέφτηκε ὁ γέρος. «Μοῦ ἀξίζει!»

Και μαζεύοντας ὅτι τοῦ εΐχε άπομείνει άπό τή γερασμένη άξιοπρέπεία του, στηλώθηκε στά πόδια ὀρθός, σήκωσε ψηλά τὸ κεφάλι και βάλθηκε ν' άντικρίσει περήφανος τὸ μοιραῖο.

—Κοπιάστε! φάναξε τότε στοὺς στρατιῶτες. Και τοὺς άνοιξε διάπλατα, μ' ὀλόισιο τὸ κορμί του, τήν πόρτα.

Ἐκεῖνοι καλημέρισαν βιαστικά και ὁ επικεφαλής τους ὀφφικιοῦχος τοῦ εΐπε μ' ἑπίσημο ὕφος, σάν τάχα να διάβαζε κάποιο βιβλίο, πώς ὁ άυτοκράτορας τόν ζητοῦσε γρήγορα στό Παλάτι.

—Πολὺ χαίρομαι, άφέντη, τοῦ εΐπε στό τέλος.

—Χαίρεσαι, παιδί μου; Γιατί;

—Πού σέ βρίσκουμε ἔτομον! Τ΄ξερες;

—Ναί, τ΄ξερα, γιέ μου, τὸ πρόσμενα...

—Καλύτερα ἔτσι, γέρο - σοφέ μου. Δὲ θὰ χασομερήσουμε ὡς νὰ ντυθεῖς. Γιατὶ ὁ Αὐγουστος βιάζεται...

—Βιάζεται; Ξανάπε καὶ ὁ Ἰσίδωρος. Καὶ κούνησε ἀργὰ τὸ χιονάτο κεφάλι. Ἄμ' ἔχει δικιο, παιδί μου, ὁ Ἄναξ... Δὲν εἶναι ν' ἀργοῦμε σὲ τέτοιες δουλειές...

Προχώρησε πρὸς τὸ μέρος τους. Καὶ πρότεινε θαρρετὰ καὶ τὰ δυὸ του τὰ χέρια μπροστὰ τους.

—Γιατί; τὸν ρώτησε μ' ἀπορία ὁ ἀξιωματοῦχος τοῦ αὐτοκράτορα.

—Γιὰ νὰ τὰ στολίσετε μὲ τὶς χειροπέδες σας... Δὲ φοβάστε τάχα νὰ μὴ δρα-
πετέψω;

—Κέφι πὺν τῶχεις, γέρο μου, τόσο πρωί, τοῦ εἶπε ὁ νέος. Σὲ θαυμάζω!

Καὶ ψευτογέλασε.

—Δὲ θέλω νὰ μοῦ γίνεῖ ἐξαίρεση! Νὰ κάμετε σωστὴ τὴ δουλειά σας!

—Σωστὴ καὶ ὀλόσωστὴ! Γιὰ χειροπέδες ὅμως, δὲν ἔχουμε ἐντολή...

—Εὐχαριστῶ, εὐχαριστῶ! φώναξε ὁ γέρος. Κ' ἔδειξε τὸ χαμόγελό του μ' ἱκανοποίηση. Ὁ,τι καὶ νὰ πείς, εἶναι καὶ αὐτὸ μιὰ διάκριση... Ἀληθινὰ μὲ τιμᾶ ἢ ἐμπιστοσύνη σας...

Καὶ βγήκαν ἔξω, στὸ δρόμο. Πήχτρα ὁ κόσμος, φώναζε ἀκόμα. Καὶ τραγουδοῦσε, καὶ χόρευε, καὶ γλεντοῦσε. Κ' οἱ καμπάνες νὰ χτυποῦν ἀσταματήτα, νὰ χτυπάνε γοργὰ καὶ χαρμόσυνα. Ἡ βοὴ τους νὰ πέφτει στὴν Πόλη πηχτή, νὰ μπουκῶνεῖ τοῦ κόσμου τ' αὐτιά, τὴν ἀνάσα...

Περπατώντας ἀνάμεσα στοὺς φρουρούς του, ἤθελε νὰ τοὺς ρωτήσει: «Πρὸς τί ὄλο τοῦτο τὸ πανηγύρι;» Μὰ ντρεπότανε, δίσταζε.

Ὡσπου διάβηκαν τὴν Ἁγία-Σοφία, προσπέρασαν τ' ἀστραφτερὰ μάρμαρα τοῦ Ἰππόδρομου καὶ ἀφήνοντας πίσω τους δάσος ἀπὸ μικρότερα οἰκοδομήματα μ' αὐλὲς καὶ κήπους σπαρμένους μὲ συντριβάνια, ἀνεβήκαν τὶς σκάλες τοῦ Ἱεροῦ Παλατιοῦ.

* * *

Μεγαλόπρεπος τὸν πρόσμενε μέσα στὸ βᾶθος ὁ αὐτοκράτορας. Ἔλαμπε ὀλάκερος πάνου στὸ θρόνο του. Καὶ γύρω του εἶταν σημαῖες καὶ λάβαρα, στολὲς πὺν ἀστράφτανε κάτου ἀπὸ τὰ φῶτα τῶν πολυελαίων, ὀφρικοῦχοι, φρουροί, συμβουλάτορες.

Ὁ γέρο - σοφὸς μπῆκε μέσα στὸ δῶμα σκουντούφλης. Ἔκαμε μιὰ σαστισμένην ὑπόκλιση, μουρμούρισε κάτι κ' ἔριξε τὴ ματιά του ὀλόισια πάνου στὰ μάτια τοῦ αὐτοκράτορα. Τὸν κοίταξε καὶ κείνος μ' ἕνα βλέμμα βαθὺ καὶ περίεργο.

—Ζύγωσε, ζύγωσε, γέρο - Ἰσίδωρε, ἄκουσε ξαφνικὰ νὰ τοῦ λέει ὁ αὐτοκράτορας.

Τὰ σάστισε πὺν πολὺ, τὰ πόδια του εἶχαν κολλήσει στὸ πάτωμα. Ὡστόσο, κατὰφερε καὶ πῆρε δυὸ τρία βήματα, ὑποκλίθηκε πάλι. «Στὶς προσταγές σου!» πῆγε νὰ πεῖ, μὰ ἡ μιλιὰ του δὲ βγήκε ἀπὸ τὸ στόμα του.

—Εἶμαι σίγουρος, τοῦ εἶπε γρήγορα ὁ αὐτοκράτορας, πὸς τίποτ' ἀπ' ὅσα σ' ἀνάθεσα δὲν κατὰφες... Ἡ γελίμαι;

—Ὁ Αὐγουστος ποτὲ δὲ γελίεται! κατόρθωσε ν' ἀρθρώσει ὁ γέρο - σοφὸς ἀπ' τὴν Πρόσα. Κ' εἶταν ὀλάκερος ἕνα πένθος.

—Καλά, καλά, τὸν παρηγόρησε κείνος. Μὴ στενοχωριέσαι. Ἔδωσες μιὰ μάχη, τὴν ἔχασες. Οὔτε ὁ πρώτος, οὔτε ὁ στερνός. Ἔ, κάτι ξέρω κ' ἐγὼ ἀπὸ τὰ βιβλία. Μοιάζουνε κάποτε μὲ τοὺς πὺν σκάρτους μου στρατηγούς. Μὴν τὰ παραπολυεμπιστεύεσαι, γέροντα... Μᾶς γελάνε!

Ὁ γέρος κάτι πῆγε νὰ πεῖ, μὰ ὁ αὐτοκράτορας τὸν ἀντίσκοψε.

—Καλά, καλά, φώναξε. Θὰ τὰ ξαναποῦμε!

Καὶ χαμηλώνοντας τὴ φωνή:

—Ἐλα τώρα νὰ σοῦ γνωρίσω τὸν πάτερ Ἀνθέμιο καὶ τὸν πάτερ Νεκτάριο, τοὺς συνεργάτες σου!

—Τὸν πα... Τοὺς συν...

Μὰ τ' εἶταν αὐτό, σήμερα; Δὲν τότε σκότωναν καλύτερα, μὴν ὦρα πιὸ μπρός, παρὰ νὰ τὸν βασανίζουσε ἔτσι;

—Μὴ φοβάσαι, Ἰσίδωρε, ξανάκουσε τ' αὐτοκράτορα τὴ φωνή, μὴν παραξε-νεύεσαι τόσο. Οὔτε ὄνειρο βλέπεις, οὔτε κακὸν ἐφιάλη! Δυὸ καλόγεροι μόνο σὲ χαιρετοῦν, δυὸ συνεργάτες σου!

—Δυὸ καλόγεροι μόνο, δυὸ συνεργάτες μου; Ξανάπε κι ὁ γέροντας, ἀπορώντας. Καὶ τότε μονάχα πρόσεξε πὼς δίπλα στὸν αὐτοκράτορα ἔστεκαν σ' ἀλήθεια δυὸ ἀνήμποροι, μαραμμένοι καλόγεροι, κατάκοποι, ὅπως ἔδειχναν, κι ὄχι τόσο λουσατοὶ καὶ παστρικοί, ὅσο θὰ ταίριαζε σ' ἀνθρώπους π' ἀνεβαίνουνε στὰ Παλάτια. Ἐμοιάζαν κ' οἱ δυὸ τους σὰν ἐρημίτες, σὰ στρατοκόποι πὸν ξεκίνησαν ἀπὸ κάπου μακριὰ καὶ περπάτησαν μερόνυχτα μέσα στὴ σκόνῃ, γιὰ ν' ἀνεβοῦνε μόνο ἐδῶ καὶ νὰ τὸν χαιρετήσουν.

—Ἡ τιμὴ μου μεγάλη, ἔξυσε μες ἀπ' τὰ δόντια του ὁ Ἰσίδωρος. Καὶ σὲ λίγο: Ὅμως, Αὐγουστε, συχώρεσέ με, δὲν κατάλαβα τίποτ' ἀκόμα...

—Θὰ καταλάβεις, γέροντα, θὰ καταλάβεις! Μόνο, πρόσμενε λίγο, ν' ἀνοίξουν τὸ στόμα τους οἱ χρυσοφόροι τοῦτοι καλόγεροι. Μὴ βιάζεσαι...

Καὶ γυρνώντας σὲ κείνους, τοὺς πρόσταξε: Μπορεῖτε ν' ἀρχίσετε!

Ὁ ἕνας ἀπ' τοὺς δυὸ καλόγερους τότε, ὁ πιὸ γερασμένος, πρόβαλε τὸ φιλόλιγγο τὸ ραβδί του μπροστά, πῆρε δυὸ τρία βήματα κατὰ τὴ μεριὰ τ' αὐτοκράτορα καὶ μ' ἀογὴ, κουρασμένη φωνὴ εἶπε:

—Συχωρέστε μας ὄλοι σας, Αὐγουστε, κι ὁ Μεγαλοδύναμος ἄς σᾶς ἀνταμείψει... Τ' εἴμαστε μεῖς οἱ φτωχοί, γιὰ ν' ἀξιωθοῦμε ὅλες αὐτὲς τίς τιμές; Ἡ μεγαλοσύνη σου μόνο καὶ ἡ δύναμη τοῦ Θεοῦ... Δυὸ ἀγράμματοι καλόγεροι εἴμαστε, δυὸ νυχτοπερπατητάδες σκουληκιότροφοι, πὸν ἡ μεγαλοφυχία σου βάλθηκε ν' ἀνεβάσει σὲ χρυσοφόρους Μήδους καὶ τοὺς ἔταξε κιόλας συνεργάτες τοῦ πάνσοφου αὐτοῦ Γέροντος, τοῦ ἔρακουστοῦ Ἰσίδωρου ἀπ' τὴν Προῦσα. Δὲν ἐρχόμαστε, μάγοι, ἀπ' τὴν Περσία, οὔτε φακίρηδες θαυματοποιοὶ ἀπ' τὴν Ἰννα. Ἀκόμα καὶ τὸ χρυσάφι πὸν λὲς πῶς οὔτε κουβαλήσαμε, δὲν εἶναι χρυσάφι, ραβδί εἶναι σκέτο, σκουληκιασμένο ραβδί, ταπεινὸ κι ἄσημο, κουρασμένο κι ἀνήμπορο σὰν τὰ κορμιά μας... Γυρίστε κοιτάξτε το — καὶ θὰ καταλάβετε!

—Νὰ τὸ δοῦμε, νὰ τὸ δοῦμε! φώναξαν οἱ παλατιανοί. Ποιὸς ξέρει; Μπορεῖ νᾶναι καὶ μαγεμένο.

Ὁ λιγνὸς γέρονς τ' ἀνέμισε τότε ψηλά, σὰν κοντάρι, τ' ἀνάγειρε ὕστερα δίπλα, σὰ νὰ ζύγιζε τίς ἀκρες του στὸν ἀγέρα, καὶ τὸ ζύγωσε κολλητὰ στὰ κατάπληκτα μάτια τῶν ἀδελικῶν.

Ὁ Ἰσίδωρος γύρισε κι αὐτὸς νὰ τὸ δεῖ. Εἶταν ἕνα ροζιάρικο, παμπάλαιο ραβδί, καμπουριασμένο λίγο ἀπὸ τὸ χρόνο, ἀπ' τὴν πορεία κι ἀπὸ τὴν κούραση.

—Τὸ βλέπετε; Ξανάπε σὲ λίγο ὁ γέρονς. Ἀπ' τὴ Μπουχάρα τὸ κουβαλάμε, ἀπ' τὸ κινέζικο τὸ Χὸ-τάν. Ἰδρωσε καὶ ξενύχτησε καὶ τοῦτο μαζί μας, γέμισε δρόμους καὶ σκόνες, προσπέρασε παρδαλὲς πολιτεῖες μ' ἀκόμα πιὸ παρδαλοὺς ἀνθρώπους, πὸν μῆτε βιβλία τοὺς λένε, μῆτε καὶ τ' ὄνειρο κανενὸς τοὺς ἔχει φτάσει ποτέ. Ἀπ' τὴ Μπουχάρα τὸ κουβαλάμε, ἀπ' τὸ κινέζικο τὸ Χὸ-τάν... Εἶναι μὴ πολιτεία ἀπέραντη, πὸν ἀναδεύει τὸν πληθυσμὸ τῆς στὸν ἀφαλὸ σχεδὸν τῆς Ἀσίας. Θὰ μοῦ πείξ ὁμως, τώρα, ἐσύ: Πὼς βρεθήκατε οἱ δυὸ σας σὲ κείνα τ' ἀνατολίτικα ξωτικά; Πὼς ξετροπώσατε, ξεφτισμένες φργοῦρες κι ἀπίθανες, μέσα στὰ πλούτη ἐκεῖνα καὶ στὰ παζάρια; Ὁ Θεὸς μόνο τὸ ξέρει — καὶ ἡ ἀρρώστια μου, πὸν εἰδὸ-

κησε νὰ μοῦ στείλει ὁ Κύριος κάποια βραδιά καλοκαιρινή, ἐκεῖ μακριὰ στὴ Μπούχαρα... Τὴ θυμάμαι καὶ τρέμω. Ἐσύ, Αὔγουστε, ἔχεις χτυπηθεῖ γερὰ στὸ ἀμόνι τῆς μάχης, ἔχεις ἀντιχρίσει μ' ὀλάνοιχτα μάτια τὸ Θάνατο, εἴτε Πέρση τὸν λένε, εἴτε Γότθο καὶ Βάνδαλο... Θὰ τὸ νιώσεις λοιπὸν πιὸ βαθιὰ τὸ κατὸ τοῦτο ρώτημα πού σοῦ κάνω: Δὲ σοῦχει τύχει ποτὲ νὰ φτάσεις ὡς τὴν ἀκραία κορφή τοῦ γκρεμοῦ, νὰ πῆς μέσα σου: «Νά, τωραδὰ ἔσθισα, μπορεῖ καὶ νάχω πεθάνει. Ἐτσιδὰ νὰ ξεστράτιζε τοῦτο τὸ βέλος, ἔτσιδὰ λίγο ν' ἀργοῦσε ὁ φύλακας ἄγγελος, μιὰ τριχίτσα μονάχα, καὶ θάμουν τώρα νεκρός, τὸ φαρμακερὸ βέλος θὰ μοῦ τρύπαι τὴν καρδιά καὶ δὲ θὰ τὴν ἄφηγε νὰ ξαναχτυπήσει. Ἐνα μόνο λεπτό, μισὸ μόνο πόντο... Ποιὸς νὰ τὸ ξέρει μάλιστα κιόλας; Μπορεῖ, κ' ἀπ' αὐτὴ τωραδὰ τὴ στιγμή, νάμαι ἕνας νεκρός. Τριγυρνᾶω σὰ ζωντανός, ξεγελιοῦνται οἱ ἄνθρωποι καὶ μοῦ κουβεντιάζουν, μπορεῖ ὅμως νάμαι καὶ πεθαμένος! Σάμπως ξέρουμε πότε ζοῦμε, σάμπως ξέρουμε πότε πεθαίνουμε;» Μῆτε κ' ἐγώ, Αὔγουστε, τὰ κατάφερα τότε νὰ ξεχωρίσω, τί ἀκριβῶς εἶτανε μέσα μου: Θάνατος ἢ ζωὴ; Βρισκόμουν ἴσα ἴσα πάνου στὰ σύνορα. Εἶμουν ὁ στρατοκόπος πού χάνεται μέσα στὴν ἐρημιὰ, πού γυρνᾶει τὴν ἀπελπισμένη ματιὰ του ἀποδῶ κι ἀποκεῖ, καὶ δὲν ξέρει πὰ καταποῦ νὰ τραβήξει... Ὁ Θεὸς μὲ σπλαχνίστηκε καὶ μοῦ ἔδωσε δίπλα μου ἐτοῦτον τὸ νέο...

Γύρισε κ' ἔδειξε τὸν ἄλλο καλόγερο, τὸ νεότερο.

Στὴν κάμαρα πλάκωσε παγωνιά. Κανένας δὲ μίλαε, μῆτε κ' ὁ αὐτοκράτορας.

—Αὐτὸς εἶταν πού μ' ἔσωσε, ξανάπε ἀγάλια ὁ γέρος. Καὶ σάλεψε λίγο, σὰ νάταν νὰ πέσει. Ὅμως, ἀφήστε με ν' ἀκουμπήσω κάπου, δώστε μου κάτι νὰ πιῶ, νὰ συνέρθω... Γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ξεψυχᾶω — καὶ δὲν τὸ ξέρω ἂν θὰ μπορέσω νὰ πάω καὶ πιὸ κάτου...

Ὁ αὐτοκράτορας πρόσταξε νὰ τὸν συνεφέρουν. Μὰ δὲν εἶχε καιρὸ νὰ προσμένει. Εἶπε τοῦ ἄλλου καλόγερου νὰ συνεχίσει.

—Ἐγώ, Αὔγουστε, εἶμαι νέος, μουρμούρισε κεῖνος δισταχτικά, καὶ τὸ σκαρὶ μου ἐμένα ἀντέχει περισσότερο. Θὰ σᾶς τὰ πῶ ὅλα, τίποτα δὲ θὰ σᾶς κρύψω, φτάνει μόνο νὰ κάμετ' ὑπομονή. Θέλετε;

—Εἶπα! Ξαναπρόσταξε τότε ὁ αὐτοκράτορας.

—Στὴν Τεχεράνη λοιπὸν εἶταν πού μᾶς πρωταντάμωσε τὸ κακό. Ἀπανωτοὶ σεισμοὶ γκρέμιζαν τὰ σπίτια τῆς, ἄνεμοι φλογεροὶ σάρωναν τὰ σπαρτά τῆς, γυναικόπαιδα, γέροι καὶ ἄντρες πηλόλαγαν στὰ λαγκάδια καὶ σὺς σπηλιές, νὰ βροῦν καταφύγιο, νὰ σώσουνε τὸ σαρκίο τους. Τὰ ζωντανὰ ὅλα κλαψούριζαν σὰ μωρὰ, ὁ οὐρανὸς εἶχε σκοτεινιάσει κ' ἀπὸ ὦρα σὲ ὦρα εἶταν σὰ νὰ προσμέναμε τὴ συντέλεια τοῦ κόσμου!

Σὰν ξεμακρῆναμε ἀποδῶ μὲ τὸν πάτερ Ἀνθέμιο, τὸ ξέραμε βέβαια πὼς γι' ἀγάπη τοῦ Κυρίου θὰ βάσαμε τὴ ζωὴ μας σὲ κίντυνο. Πασκίζοντας νὰ φωτίσουμε κ' ἄλλους τόπους, πού ζούσανε στὸ σκοτάδι τῆς ἀμάθειας καὶ τῆς ἁμαρτίας, δὲν προσμέναμε, φυσικά, τὰ καλύτερα. Μὰ τοῦτο δῶ τὸ κακό, μῆτε πού πέρασε ποτὲ ἀπ' τὸ νοῦ μας. Κ' ἔπειτα, τὸ ψέμα εἶναι σιχαμερὸ, γιατί νὰ κρυβόμαστε; Τὴ ζωὴ μας τὴ θέλαμε καὶ οἱ δυό, μᾶς ἔμεναν τόσα νὰ δοῦμε καὶ τόσα ἀκόμα νὰ κάνουμε! Τριγυρίζαμε σὰν τρελοὶ μὲς τὴν ἔρημη πόλη καὶ γὰρ δὲν ξέρω πόσες ἡμέρες — καὶ γὰρ δὲν ξέρω πόσες νυχτιές — ἀυπνοὶ, νηστικοὶ, φοβισμένοι...

—Διψᾶω, μοῦ λείει κάποτε ὁ πάτερ Ἀνθέμιος.

—Ποῦ νερό, ἄγιε; τὸν ρωτάω. Δὲν τὴν ξέρεις τάχα τὴν τρομερὴ τοῦτη ἀναβροχιά στὴν Τεχεράνη; Καὶ τὸ ξέχασες μήπως, πὼς τὰ ποτάμια τῆς εἶναι χιλιάδες μίλια μακριά;

—Διψᾶω! Ξανάπε ὁ γέροντας.

—Ἄς περπατήσουμε λοιπὸν, εἶπα τότε. Μπορεῖ κάπου νὰ βροῦμε πηγὴ...

—Ἄς περπατήσουμε...

Και περπατούσαμε, περπατούσαμε μέσα στην έρημιά. Πουθενά νερό, πουθενά φύλλο δέντρου, πουθενά ίσκιος δροσιάς ή ξεδίψασμα. Έδιψησεν ή ψυχή μου τόν Κύριον, λέγαμε τότε — μα Κύριον δε βρήκαμε πουθενά! Τό ρίξαμε στους ψαλμούς και στην προσευχή. Πολύ θέλει ο άνθρωπος για ν' αναθαροῦν; Λίγο ξάνοιγμα μόνο, μα μικρή, γαλάζια κορδέλα ουρανού. Κ' ή φωνή μας είχε πιά γίνει τώρα ή γαλάζια τούτη κορδέλα, μια κορδέλα πού έψελνε...
 "Ο ν τρόπον επιποθει ή έλαφος...

Μια φωνή εΐταν, μα κορδέλα πού θύμιζε ράσο — κ' εΐτανε γερασμένη κι ασθενική...

Ή ψυχή μου επιποθει πρὸς σέ, ο Θεός! Ήλεγα. Μα κατάβαθα τῶνωθα, πὸς αὐτὴ τὴ στιγμή τὸ Νερό μόνο εΐταν για μᾶς ο Θεός, ἡμαρτον, Θεέ μου! 'Ο γέρος ἔρεβε ἀπ' τὴ δίψα, ἔτοιμος εΐταν νὰ σωριαστῆι χάμου. Κ' ἐγὼ προσευχόμεν. Πού νὰ βρισκόταν ἐδῶ, τώρα, ἔλεγα, πὸς νᾶστελνε ο Θεός ἕναν καινούριο Μωυσῆ, νὰ χτυπήσει ἔτσι με τὸ ραβδί του τὸ στέρφο χῶμα, για ν' ἀναβρῦσει ἀποκεῖ λίγο νερό;

Αὐτὰ ἔλεγα μέσα μου — και δὲν ἔνωθα κ' ἐγὼ καθόλου καλά, δὲ μπορούσα πιά μὴτ' ἕνα βῆμα νὰ πάρω.

«'Ο Μωυσῆς μόνο», μουρμούριζα μες τὸ φρυγανισμένο μου παραμλητό.

«'Η ψυχή μου... τὰ ἐλάφια!» διπλάρωνε ο γέροντας.

Και περπατούσαμε, δυὸ μαῦρα στίγματα μέσα στὸν κάμπο — κάναμε τάχα πὸς περπατάμε, ἀφοῦ τὸ ξέραμε δὰ κ' οἱ δυὸ καθαρά, τὸ βλέπαμε μόνοι μας πὸς δὲν περπατάμε, παρ' ἀλλάζουμε βήματα στὸ ἴδιο σημεῖο, στὸ ἀνυδρο χῶμα. Τὰ πόδια μας δὲν πειθαρχοῦσαν πιά σὲ κανένα νόμο, τὰ μάτια μας ἀλλιθῶριζαν, ή ψυχή μας φτερούγιζε σὰν τὸ τρομαγμένο πουλί.

—Νερό, εἶπε ξάφνου ο γέροντας. Και σωριάστηκε στὴν ἀγκαλιά μου.

—Κουράγιο, Ἀνθέμει! φώναξα. Κι οὔτε κατάλαβ' ἄν μ' ἄκουσε, γιατί κ' ἐγὼ, μὴ νομῖσετε δὰ πὸς εἶμουν καλύτερα. Μὲ πολὺ κόπο κρατιόμεν, νὰ μὴν πέσω μαζί του.

Κοίταξα νὰ τὸν συνφέρω, πού ἔμοιαζε σὰ νεκρός. Τοῦ κούνησα λίγο τὸ χέρι, τῶσφιξα δυνατὰ μέσα στὴ φούχτα μου, τοῦ χάιδεψα τὸ μέτωπο τρυφερά.

Μια γαλήνη ἀπλώθηκε τότε στὸ πρόσωπό του, κάτι σὰ διψασμένο χαμόγελο ζωγραφίστηκε πάνου στὰ κίτρινα χεῖλη του.

—Νερό, θάρρεψα πὸς εἶπε.

Νερό, ξανάπα κ' ἐγὼ. Θὰ βροῦμε πὸς κάτω νερό, θὰ πιοῦμε, θὰ ξεδιψάσουμε... Μόνο, γέροντα, μὴν κιοτεύεις, μὴ λιγοψυχᾶς! Κι ὅλα θὰ γίνουν, μ' ἀκοῦς; 'Ο - λ α !

* * *

Ἐπαιρνε νὰ σουρουπώνει ὅταν ξανάνοιξε τὰ μάτια.

—Κουράγιο! ξανάπα, σὰ νὰ συνέχιζα τὴν ξεκινημένη κουβέντα μας. Βράδιασε πιά. Μὴ λὲς τίποτα, μὴν παραπονιέσαι, τίποτα μὴ ζητᾶς! Μείνε ἡσυχὸς ἐκεῖ, στὰ χωμάτινο τὸ γιατάκι σου, και βουβάσου! Και τὸ πρῶι πιά, βλέπουμε... 'Ο Θεός...

«'Ο Θεός», ξανάπε και κείνος. Κ' ή μιλιὰ του ἐρχόταν ἀπὸ τὸν ἄλλο τὸν κόσμο.

Ἐστερα ἔγειρε και κοιμήθηκε ἤρεμα, σὰ νυσταγμένο παιδί, πού ξάπλωσε ἀθῶα στὸ κρεβατάκι σου. Κι οὔτε πιά ξαναμίλησε, μήτε για ἐλάφια και για πηγές, μήτε και για Θεὸ ή για Μωυσῆ...

Γλυκοχάραμα εΐταν σὰν εἶπαμε πάλι νὰ ξεκινήσουμε. Δὲ μιλούσαμε, περπατούσαμε μόνο. Τί λέω; Σερνόμασταν πρέπει νὰ πῶ. Ὡσπου κάπου ἐκεῖ, σὲ μιὰν

ἄκρη, σ' ἓνα ξεχερωμένο χωράφι, ἀντικρίσαμε δυὸ πατημασιῆς ἀλόγων — ἀλόγων τάχα ἢ ἀλλουνῶν ζώων; Στὶς λακκοῦβες αὐτὲς ἀποπάνου, κιτρινίζε κατιτί, ξάνθιζε καὶ γυάλιζε, σὰν ὕγρό. Ἄπ' τῆ δίψα μου, ἔκαμα πρῶτος νὰ τρέξω, νὰ πῶ ἀχόρταγα καὶ νὰ ξεδιψάσω. Μὰ σκέφτηκα τὸ γέροντα ἀποδῶ, πὺ ἀπὸ μένα μόνο πρόσμενε σωτηρία. Καὶ τοῦ φώναξα:

— Ἐκεῖ, γέροντα, ἐκεῖ μόνο!

— Σ' εὐχαριστῶ, γιέ μου, ἀντιμίλησε ξέψυχα κείνος. Καὶ σὰν τετράποδο σύρθηκε ὡς ἐκεῖ. Ἦπια καὶ ξεδιψάσα, εἶπε σὲ λίγο. Τώρα πιά μπορῶ νὰ πεθάνω!

— Ἐσὺ ὄχι, τοῦ εἶπα. Ἐγὼ μόνο...

Καὶ γύρισα κ' εἶδα τὴ λακκουβίτσα, πὺ τὴν εἶχε ρουφήξει ὀλάκερη, σχεδὸν μαζί μὲ τὴ λάσπη, χωρὶς τίποτα ν' ἀφήσει γιὰ μένα.

— Σ' συμπαιθᾶς, τέκνο μου, ψιθύρισε ὕστερα. Εἶμαι ἓνας ἀμαρτωλός, ἓνας τιποτένιος! Συμπαιθᾶ με!

Δὲν ἀντιμίλησα. Ξαναπήραμε πάλι τὸ δρόμο. Νυχτωθήκαμε κοντὰ σ' ἓνα χωριό, ξενηστικωμένοι πάντα κι ἀμίλητοι. Δὲν ἀντέξαμε ν' ἀνεβοῦμε ὡς ἀπάνου, στὶς καλυβίτσες πὺ σκαρφάλωναν στὸ βουνό.

Καὶ τὴν ἄλλη μέρα πρῶτῃ, ξαναπήραμε δρόμο, προσπεράσαμε κάτι χωράφια, ξαλαφρώσαμε κάτι δέντρα ἀπ' τοὺς ἄγριους τοὺς καρπούς τους, ὥσπου ἀντικριστήκαμε μὲ μιὰν ἀκροποταμιὰ.

«Δόξα τῷ Θεῷ!» εἶπαμε μόνο. Καὶ πλυθήκαμε, ξεδιψάσαμε — δηλαδὴ ὁ Θεὸς μᾶς ξεδιψάσε, ὁ Θεὸς ἐδρόσισε τὴν ψυχὴ μας. Ὑστερα, ξαναπήραμε πάλι τὸ δρόμο.

Οὔτε ξέραμε καταποῦ τραβάμε, γιὰτὶ τρέχουμε... Εἶμασταν σὰ δυὸ μέρημηκοί, πὺ μπουσουλάνε ἄσκοπα στὴ φλούδα τῆς γῆς. Ἐνα μεγάλο, θεόρατο Πῶδι προβάλλει ξάφνου μπροστὰ τους, οἱ μέρημηκοὶ παρατάνε τὴ λεία τους, ζαλίζονται, τρέχουν, σβουρίζονται κεῖθε καὶ δῶθε, χάνουν τὸ μπουσούλα... Ἔτσι καὶ μεῖς: Περπατούσαμε — προχωρούσαμε, δίχως νὰ ξέρομε μήτε π ο ὕ πάμε, μήτε γ ι α τ ἰ πάμε...

— Ἐχω μιὰ σκέψη, μοῦ λέει ὁ γέρος καθὼς περπατούσαμε.

Γύρισα καὶ τὸν εἶδα προσμένοντας.

— Λέω νὰ πάρουμε δίπλα τὴν ἀκροποταμιὰ καὶ νερὸ νάχουμε καὶ δρόμο σίγουρο γιὰ τὴ θάλασσα, γιὰ τὴ λίμνη, ἄς εἶναι καὶ γι' ἄλλο, πὺ μεγάλο ποτάμι. Τί λὲς καὶ σύ;

Δὲν ἔλεγα τίποτα, τί νᾶλεγα;

— Ἐ, δὲ γίνεται, γιέ μου, ξανάπε ὁ γέρος, κάπου θὰ μᾶς βγάλει αὐτὸ τὸ ποτάμι, σὲ μιὰ πολιτεία, σ' ἀνθρώπους... Γιατὶ ὅμως, Νεκτάριε, δὲ μιλάς;

— Αὐτὸ σκεφτόμουν κ' ἐγὼ, εἶπα, γιὰ νὰ μὴν κακοκαρδίσω τὸ γέροντα. Μὰ ἡ ἀλήθεια εἶταν πὼς δὲ σκεφτόμουνα τίποτα.

— Πάμε λοιπόν; Ξανάπε ὁ γέρος.

— Πάμε...

Καὶ προχωρούσαμε ξυστὰ στὴν ὄχτια. Χωρὶς νὰ τὸ ξέρομε, πλησιάσαμε τώρα τὸ κινέζικο Τουρκεστάν, τὴ Μπουχάρα. Εἶμασταν ὅλο χαρὰ, γιὰτὶ βεῖσκαμε κάποιον σκοπὸ, κάποιαν ἄκρη. Ἡ ἀπογοήτεψη ἦρθε ὕστερα, ἦρθε στὸ τέλος. Γιατὶ, προχωρώντας - προχωρώντας στὴν ἀκροποταμιὰ, εἶδαμε στὸ τέλος πὼς τὸ ποτάμι π' ἀκολουθούσαμε, διαβαίνοντας καρπεροῦς κάμπους, ἔφτανε σὲ μιὰν ἀμμουδιά καὶ χανότανε ξαφνικὰ ἀπ' τὰ μάτια σου, σὰ νὰ χύθηκε ὁ ἄμμος καὶ τὸ κατάπε... Κοιτᾶς ἀποδῶ, κοιτᾶς ἀποκεῖ, τὸ ποτάμι δὲν προχωρεῖ πιά ἄλλο, βουλιάζει θαρρεῖς μέσα στὸν ἄμμο, σὰ ν' ἀνοίγει καταπαχτὴ καὶ νὰ τὸ ρουφάει...

— Τώρα; μουρμουρίσαμε τρομαγμένοι κ' οἱ δυὸ. Καταποῦ λὲς νὰ κάνουμε; Ποῦ νὰ πάμε;

—Δὲν εἶμαι καλά, εἶπε τότε ὁ γέρονς. Καὶ μούδειξε κεῖ, τὸ στομάχι του.

—Τί ἔχεις;

—Πονῶ φριχτά, καὶ δὲ μπορῶ πιά νὰ σύρω τὰ πόδια μου. Ἐσὺ προχώρη, Νεκτάριε, κι ἄσε μ' ἐμένα, νὰ παρατήσω τὰ κόκαλά μου σὲ τούτη τὴν ἀνυδρῆ ἀμμουδιά. Ὡς ἐδῶ ἔκαιγε τὸ καντήλι μου. Ἄρχεται ἔφεξε...

—Τί λές, γέροντα; φώναξα. Πῶς σοῦ ἤρθε ἔτσι, τόσο ξαφνικά;

—Τὸ νερό, ἀποκριθῆκε. Φαίνεται πῶς εἶταν τ' ἀλόγου. Καὶ ποῦς ξέρει μὲ τί βρώμικη λάσπη τὸ ἦπ...

Δὲν ἀποτελείωσε. Σωριάστηκε λιπόθυμος κάτω.

Τί νὰ τὸν ἔκανα; Πῶς νὰ τὸν μερεμέτιζα σὲ τούτη τὴν ἐρημιά; Δὲν ξέρω πῶς μοῦ ἤρθε κ' ἔμπηξα τίς φωνές:

«Ἄνθρωποι... Κόσμεε! Γιὰ τ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, δὲν εἶναι κανεὶς νὰ μᾶς σώσει;»

Ἡ ἐρημιά κατάπινε τὴ φωνή μου, στ' ἀναμεταξὺ νύχτωνε κιόλας, ἐγὼ ὅμως δὲν ἔλεγα νὰ σωπάσω.

Ὡσπου, μὲς ἀπ' τοὺς διπλανοὺς θάμνους, ξεπετάχτηκαν κάτι ὄντα περίεργα, δυὸ τρεῖς ἄνθρωποι ἄς τοὺς πῶ, ὁ Θεὸς μόνο ξέρει ἀπὸ ποιὸν ἄγνωστη φυλὴ τῆς Ἀσίας. Μισόγυμνοι, μὲ φτερά στὸ κεφάλι, σὰ γιὰ καπέλα, κίτρινοι καὶ χοντοί, σὰν Κινέζοι... Χειρονομοῦσαν καὶ φώναζαν, μὰ ποῦ νὰ καταλάβει κανένας τί ἔλεγαν.

Ξαφνικά φύγανε, μᾶς ἀφήσανε σύξυλους. Καὶ σὲ λίγο ξανάρθαν, κουβαλοῦσαν κατιτὶ σὰ φορεῖο. Ἐάπλωσαν ἀπάνω τὸ γέροντα, μόνοι τους, καὶ τὸν πύρανε ὡς τὴν καλύβα τους. Δὲ μιλούσαν. Αὐτὸς μόνο βόγγαε ὀλοένα καὶ τρομάξαμε νὰ τὸν συνεφέρουμε. Τότε εἶναι ποῦ νόμισε πῶς θὰ πέθαινε κι ὀλοένα μοιρομούριζε: «Νεκτάριε, ἂν εἶναι νὰ πεθάνω, προσεύχου γιὰ μένα. Πολλὲς ἁμαρτίες βαραίνουνε τὴν ψυχὴ μου, μὴν τὸ ξεχνᾶς!»

—Ὁχι, δὲ θὰ πεθάνεις! τοῦ φώναξα. Δὲ θὰ σ' ἀφήσω ἐγὼ νὰ πεθάνεις!

Μὰ κείνος, ποῦ νὰ μ' ἀκούσει. «Μήτε κ' ἐγὼ θέλω νὰ πεθάνω, μονολόγαε ξέφυχα. Εἶναι πολλὰ ἀκόμα στὸν κόσμον νὰ δῶ, πολλὰ ἀκόμα νὰ μάθω. Μὰ τώρα πεθαίνω... Τί λέω; Πέθανα! Νεκτάριε, δὲ μὲ θωρεῖς; Πέθανα, σοῦ λέω, εἶμαι ἓνας νεκρός, μὴν ξεγελιέσαι ποῦ σοῦ κουβεντιάζω καὶ μοῦ ἀπαντᾶς! Σοῦ φαίνονται ζωντανός, μπορεῖ ὅμως νάμαι καὶ πεθαμένος! Σάμπως ξέροουμε πότε ζοῦμε, σάμπως ξέροουμε πότε πεθαίνουμε;»

Παραμιλοῦσε. Τρομάξαμε, σὰς λέω, νὰ τὸν συνεφέρουμε...

* * *

Ἐδῶ παρακάτω εἶτανε ἡ Μπουχάρα, τὸ σταυροδρόμι τῶν καρabanιῶν. Ὁ Θεὸς μόνο ξέρει πῶς ἤρθαμε ὡς ἐδῶ, πῶς ριχτήκαμε καὶ μεῖς σὲ λίγο ἀνάμεσα στὸ παρδαλὸ ἐκεῖνο μελισσολοί, ποῦ ξεκινοῦσε ἀπ' τίς τέσσερις ἄκρες τῆς γῆς, γιὰ ν' ἀνταμώσει ἐδῶ καὶ νὰ πλασάρει τὴν πραγμάτεια του. Εἶχαμε καὶ μεῖς λίγους σόλιδους, τοὺς ξοδέξαμε ὅλους ὥσπου νὰ γίνει καλά ὁ γέροντας, νὰ τὸ πάρει ἀπάνω του. Καὶ μείναμε πιά δίχως τριμίσιο... Ὡσπου, νά, ξαφνικά, γνωριστήκαμε μὲ κάτι Κινέζους.

Εἶταν ἀπ' τὸ Χό-τάν. Καὶ δὲ φαίνονταν κακοὶ ἄνθρωποι. Ἄνάσαιναν πρὸς καὶ ἤρεμα, μᾶς ἔβλεπαν μὲ τ' ἀμυγδαλωτά, πανέξυπνα μάτια τους κ' ἔδειχναν τὸ ἴδιο βασανισμένοι, ὅσο κ' ἐμεῖς. Ἐνας τους εἶπε, πιότερο μὲ νοήματα, παρὰ μὲ κουβέντες: «Σὰς χρειάζομαστε. Νὰ μᾶς βοηθήατε πιστά, καὶ δὲ θᾶστε τκλάβοι, θᾶστε δικοὶ μας...»

Ἄλλος:

—Δὲν πιστεύω νὰ γελαστοῦμε πὺ σᾶς κρατήσαμε...

—Ναί, ναί, εἶπα, μὴν τὸ πιστεύετε! Τ' ἀξίζουμε.

Κι ὁ Θεὸς μάρτυρας, τίποτα κακὸ δὲν εἶχα βάλει τότε στὸ νοῦ μου. Οὔτε πιστεύω κι ὁ πάτερ Ἀνθέμιος, πὺ γύρισα καὶ τὸν εἶδα μὲ σημασία.

Αὐτοὶ εἶτανε πὺ μᾶς ἀνακάτεψαν στὴν καλλιέργεια τοῦ μεταξοσκύληκα. Τί εἶχαν νὰ φοβηθοῦν ἀπὸ μᾶς; Ἐμεῖς, βλέπεις, δὲν πηγαίναμε νὰ τοὺς πάρουμε μυστικά. Ἐμεῖς εἶμασταν στρατοκόποι κ' ἐρχόμασταν ἀπὸ τὸ Βυζάντιο, καλογέροι λογιόμασταν, ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ, ἀναγκημένοι, βασανισμένοι, ἄρρωστοι. Μπορούσανε κάτι παραπάνου νὰ μᾶς ἐμπιστευτοῦν. Ὅμως, ὄχι! Τὰ μικρά, πανέξυπνα μάτια τους τὰ νιώθαμε πάντα ἀπάνου μας, καὶ φάτσα καὶ πίσω, ἐκείδὰ κροφωμένα, στὴ ραχοκοκαλιά μας. Ὅμως, ἐμεῖς, μήτε πὺ βάλαμε ποτὲ τίποτα μὲ τὸ νοῦ μας. Ὅσπου μιὰ βραδιά, ξαγρυπνώντας, τὸ συζητήσαμε.

—Ξέρεις, μοῦ ψιθύρισε ξαφνικά ὁ γεράκος στ' αὐτί, ξέρεις πόσην ἀνάγκη ἔχουμε τοῦ μεταξοσκύληκα;

—Ἐμεῖς;

—Ὅχι, ἢ πατρίδα μας! Τὸ Βυζάντιο...

—Ξέρω...

—Ἐ, λοιπόν, τί λές;

Γύρισα κ' εἶδα τ' ἀστέρια, πὺ φωτίζανε τὸν ἀμέτρητον οὐρανό. Σώπαιναν, δὲ μοῦλεγαν τίποτα. Εἶτανε τόσο μακριά, τόσο ψηλά... Μήτε γιὰ πατρίδα μοῦ ἔλεγαν, οὔτε καὶ γιὰ μεταξοσκύληκα. Ἡ ψυχὴ μου ἄλλα ποδοῦσε. Εἶμουν νέος κ' ἡ νιότη φρούμαζε μέσα μου. Κάποιοι φαρφουρένιοι φωσφορισμοί, κάτι παρᾶξενα σχήματα εἶταν στὸν οὐρανό, ὄλο μυστήριο κι ἄμαρτία... Δὲ μίλησα.

—Λοιπόν, τί λές; Ξαναρώτησε ὁ Ἀνθέμιος.

—Τίποτα, εἶπα καὶ ξανασώπασα.

—Νὰ σκεφτεῖς μόνο τὸ κέρδος, ἐπέμεινε ὁ Ἀνθέμιος.

—Τὸ διάφορο τῆς ψυχῆς μου σκέφτομαι, πρόσθεσα. Τὸ ἄλλο πὰ πάει, τὸ παράτησα.

—Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲ μπορεῖ πάντοτε ν' ἀνεβαίνει πάνου ἀπ' ὄλα. Κάπου πρέπει νὰ ὑποτάζεται κι αὐτὴ, κάποτε...

—Ποῦ; Στὸ κορμί; πῆγα νὰ πῶ καὶ ἀνασηκώθηκα.

Ὁ γέρος σώπαινε, ἐγὼ ὅμως εἶχα τὴν ἀπόκρισή του: «Στὸ πνεῦμα τῆς Πατρίδας, ἤθελε νὰ μοῦ πει, στὸ μεγαλεῖο τοῦ αὐτοκράτορα!»

—Κι ὁ Πατριάρχης; γύρισα καὶ τοῦ φώναξα θυμωμένος.

Στὴν ἀρχὴ δὲν κατάλαβε. Μὰ σὲ λίγο, εἶπε:

—Ναί, ἔχεις δίκιο, Νεκτάριε, καὶ τὸ ξέρω! Συνεργία τοῦ Σατανᾶ λείει τὰ μεταξωτὰ ροῦχα. Καὶ φθορά, κατάρπωση τῆς ψυχῆς, τὸ κάθε τους λοῦσο. Κολάει τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴ λάσπη τῆς γῆς, τὸν ξεμακραίνει ἀπὸ τὸ φῶς τ' οὐρανοῦ, ἔτσι λείει. Μὰ δὲν ἀναρωτήθηκες τάχα ποτὲ σου, μπὰς κ' ἔχει ἄδικο ὁ Παναγιώτατος, μπὰς καὶ πλανιέται; Ὅχι βέβαια γιὰ τὸ ροῦχο, μὰ γιὰ τὸ κέρδος τῆς Πατρίδας — καὶ τὴ δόξα τοῦ αὐτοκράτορα... Δὲν εἶσαι μόνο καλόγερος, εἶσαι καὶ Βυζαντινός, Νεκτάριε! Αὐτὸ μόνο νὰ θυμηθεῖς!

—Ἄν εἶν' ἔτσι, θὰ τὸ ξανασκεφτῶ, εἶπα καὶ δὲν κοιμήθηκα ὡς τὸ πρῶτ, μὲ τὴ σκέψη του.

Τὴν ἄλλη μέρα, εἶχα πάρει κ' ἐγὼ τὴν ἀπόφασή μου. Κι ὅσο οἱ ξένοι μᾶς τ' ἀπαγόρευαν, τόσο ἐμεῖς προσπαθοῦσαμε νὰ τοὺς κλέψουμε ὄλα τὰ μυστικά τους. Χωρὶς νὰ τὸ δείχνουμε, τὰ προσέχαμε ὄλα, πῶς τῶνα καὶ πῶς τ' ἄλλο, τίς κάμπιες πὺ ροκανίζανε φύλλα μουριάς, τὰ φρύγανα πὺ πλέκανε τὰ κουκούλια, τὴν ὑγρὴ κλωστή πὺ θὰ γίνεϊ σὲ λίγο μετᾶξι. Ὅσπου, κάποτε, συνεννοηθήκαμε καθαρὰ καὶ τ' ἀποφασίσαμε.

—Νεκτάριε, μοῦ ψιθύρισε κάποια ἀλλή βραδιά, π' ἀγρυπνούσαμε ξανὰ στὴν καλύβα μας, ὁ Ἀνθέμιος. Δὲ βρίσκεις πὸς εἶναι καιρός;

—Εἶναι, ἀποκρίθηκα μόνο. Καὶ βάλθηκα ν' ἀποτελειώσω, σκάβοντας ἀπὸ μέσα, στὴν ψύχα, αὐτὸ ἔδωνά τὸ μαστούνη, πὺν εἶδατε.

Ἡ νύχτα εἶτανε φωτεινὴ, καλοκαίρι νὰ καταλάβετε. Μὲ σφιγμένη καρδιά βγήκαμε καὶ οἱ δύο στὰ κρυφὰ ἔξω, νυχοπερατήσαμε πὲς, σὰ φαντάσματα, πήραμε ἀπ' τὴν ἀποθήκη αὐτὰ πὺν χρειάζονταν, τ' αὐτὰ τοῦ μεταξοσκούληκα, λίγους σπόρους ἀπὸ μουριά, τὰ κρύψαμε γρήγορα στὸ ραβδί, τ' ἀκουμπήσαμε πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα. Καὶ βάλθηκαμε τάχα νὰ ξανακοιμηθοῦμε, σὰ νὰ μὴν εἶχε γίνει τίποτα.

Οἱ ξένοι μας κοιμόντουσαν ἤσυχτοι, βαλαντωμένοι ἀπ' τὴ δουλειὰ τῆς ἡμέρας, ἄλλοι μὲς τὶς καλύβες τους κι ἄλλοι ἀπέξω. Ποῦ νὰ τὸ φανταστοῦν τί τοὺς σκαρώσαμε, οὔτε στὸν ὕπνο τους δὲ θὰ τῶβλεπαν! Ἄν μᾶς ἐπαιρναν μυρουδιά, δὲ θὰ γυρίζαμε ποτὲ στὴν πατρίδα. Θ' ἀφήναμε κ' οἱ δύο μας τὰ κοκαλάκια μας στὸ Χὸ - τάν...

Τὴν ἄλλη μέρα, τοὺς εἶπαμε πὸς ἀπαυδήσαμε πιά στὴ δουλειὰ, ὁ γέροντας, τοὺς εἶπα, ξαναρρώσησε, λέμε νὰ πάμε κατὰ τὰ δυτικά, νὰ φτάσουμε κὰν στὴν πατρίδα μας ζωντανοί, τὴν ἀποθυμήσαμε τόσο...

—Νὰ πάτε, μᾶς ἀποκρίθηκαν.

Καὶ βάλθηκαν νὰ ψάχνουνε καὶ νὰ ξαναψάχνουν ὅλα μας τὰ πράματα, τὸν κόρφο μας, τὶς μασχάλες, τὸ στόμα μας, ὅλα! Τὰ ραβδιά μας μόνο δὲν εἶπαν νὰ ψάξουν, ἂν τᾶψαχναν, ὦ Θεέ μου, πὸς ἔτρεμε ἡ καρδιά μας, ὅταν τ' ἀρπάξαμε στὰ χέρια καὶ ξενιθήσαμε!

Δυὸ τρία βήματα κάναμε κι ἀκουστήκαν φωνές.

—Χαθήκαμε, εἶπε ὁ γέρος.

Μὰ δὲν εἶτανε τίποτα. Οἱ καλοὶ ἄνθρωποι μᾶς γέμισαν μόνο μιὰ δυὸ στάμνες νερὸ καὶ ρίξανε ρύζι βραστὸ στὰ σακούλια μας. Ὅστερα, μᾶς ἀποχαιρέτησαν σὰν παλιούς, γκαρδιακοὺς φίλους.

—Ντρέπουμε, φώναξε ὁ γέρος, σὰν ξεμακρήναμε. Αὐτοὶ μᾶς ἔδειξαν τὸ σὴν ἀγάπη — καὶ μεῖς τοὺς προδώσαμε...

—Δὲν εἶταν νὰ γίνει ἄλλιῶς, γέροντα, εἶπα. Ὁ Θεὸς εἶναι πονόψυχος — μπορεῖ νὰ μᾶς συχωρέσει. Γιὰ τὸ καλὸ τῆς πατρίδας ἐγιναν ὅλα, δὲν τῶπαμε;

Μὰ ὁ γέρος ὑπόφερε.

—Ἀμάρτησα, Θεέ μου, ἔλεγε σ' ὄλο τὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ. Καὶ σταυροκοπιότανε, σήκωνε τὰ μάτια στὸν οὐρανὸ, ζήτησε νὰ πετάξει τὸ ραβδί του στὸ δρόμο, καταραμένο καὶ δαιμονικὸ τῶλεγε. Καὶ μουρμούριζε: «Ἐλέησόν με ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρισμῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου...». Κι ὀλοένα μὲ ρώταε: «Λὲς νὰ συχωρεθοῦμε;»

—Δὲ λέω μόνο, εἶμαι καὶ σίγουρος! τοῦ ἀποκρινόμουν.

—Ναί, αὐτὸ μοῦλεγε ὀλοένα, ἀπόσωσε ὁ γέροντας, πὺν εἶχε πιά συνεφέρει κ' ἐπιβεβαίωνε τὰ λόγια τοῦ νέου, κατανεύοντας μὲ τὴν κεφαλή.

Ἔγινε σιωπὴ. Ὅλοι μὲσα στὴν κάμαρα μέναν βουβοὶ καὶ κατάπληκτοι. Κοίταζαν μόνο τοὺς καλογέροντας, ἄλλαζαν ματιὰς συναμεταξύ τους καὶ πρόσμεναν πιά τὸ τί θᾶλεγε ὁ αὐτοκράτορας.

—Κ' ἐγώ, ἄγιοι, εἶμαι σίγουρος! πετάχτηνε ξάφνου καὶ φώναξε κείνος. Τώρα πιά δὲν ἔχετε νὰ φοβηθεῖτε τίποτα! Σᾶς σκεπάζει ἡ βασιλεύουσα, μὲ τὰ σήμαντρα καὶ μὲ τὶς σημαῖες τῆς. Σᾶς σκεπάζει ὁ αὐτοκράτορας! Μόνο, νά, πιάστε νὰ συνεννοηθεῖτε μὲ τὸν Ἰσίδωρο, τί εἶναι νὰ γίνει ἀποδῶ καὶ κάτου. Γιατί, στ' ἀλήθεια, σὲ ποιὸν θὰ τὸ πεῖτε τὸ μυστικὸ, ποιὸς θὰ τὸ καταλάβει; Αὐτὸς μόνο,

ὁ γερο-Ἰσίδωρος ἀπ' τὴν Προύσα!

—'Εγώ; ἀναρωτήθηκε κείνος παραξευεμένος.

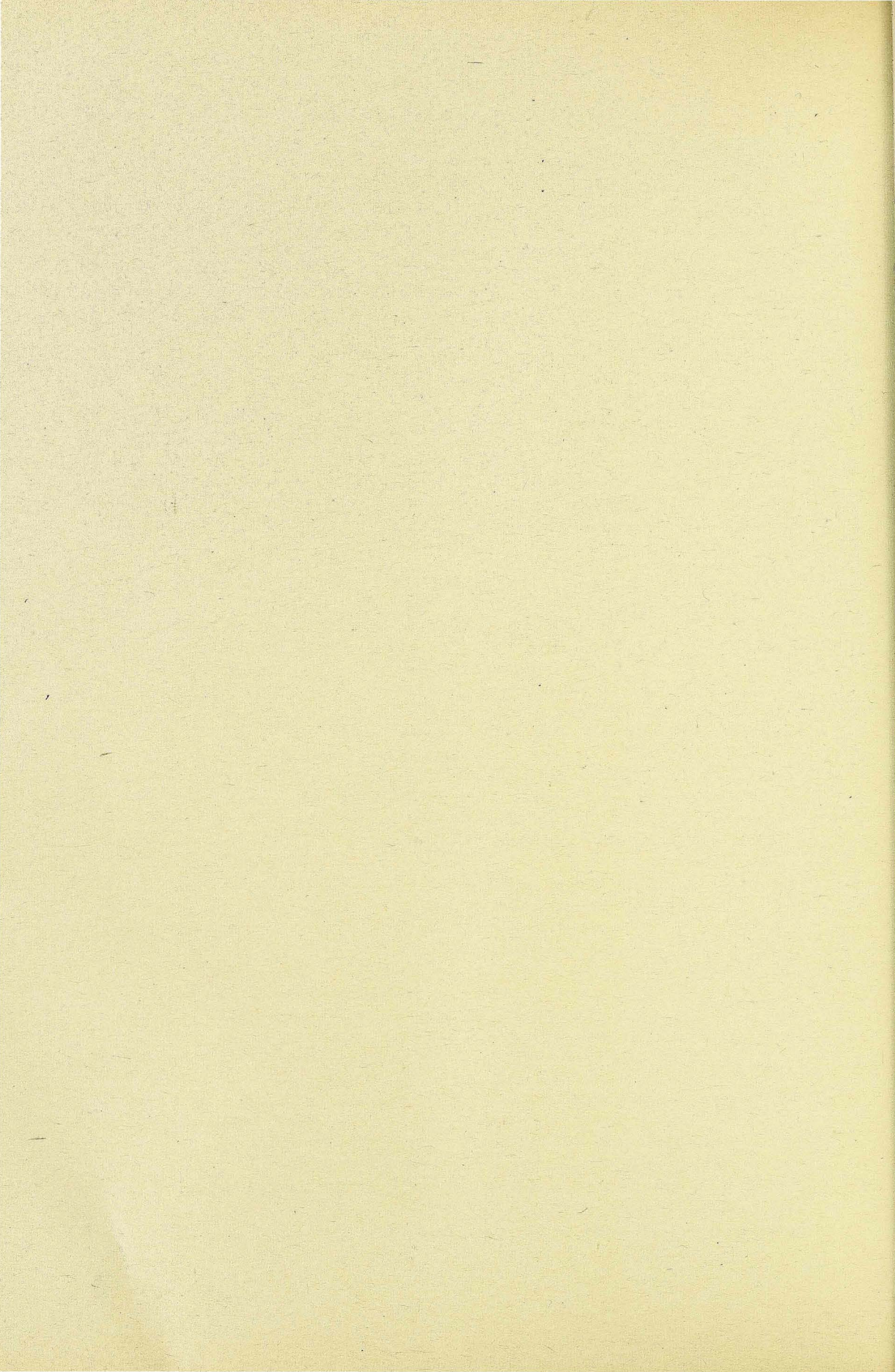
—Ναί, ναί, γέρο, ἐσύ! Ἐσύ μόνο μπορείς ν' ἀποσώσεις τὸ καλὸ πὺν ἀρχίσαν οἱ στρατοκόποι. Τὰ ἑκατομμύρια τῶν παπύρων σου δὲν ἔκρυβαν βέβαια ὅ,τι πάνσοφο χάρεσε μὲς τὸ ἀπλὸ τοῦτο ραβδί. Μὰ τί ἔχει νὰ κάμει; Στὴ ζωὴ δὲ μᾶς κυβερνάει μόνο τὸ πάθος κ' ἡ φλόγα, ἡ σπιριτάδα τοῦ νοῦ καὶ τὸ ζεστό της ψηλάφισμα... Μᾶς κυβερνάει καὶ τὸ μάρμαρο τῶν βιβλίων. Σ' αὐτὸ ἀπάνου θὰ στρώσουμε τὸ φτωχὸ κορμὶ τοῦ μεταξοσκούληκα καὶ κεῖ θὰν τὸ βάλουμε νὰ δουλέψει, ὥσπου νὰ μᾶς χαρίσει τὴν πολὺτιμὴν ὑγρὴ του κλωστή...

Ἄκουσθήκαν χειροκροτήματα. Καὶ ἦχοι καμπάνας, ἀπέξω.

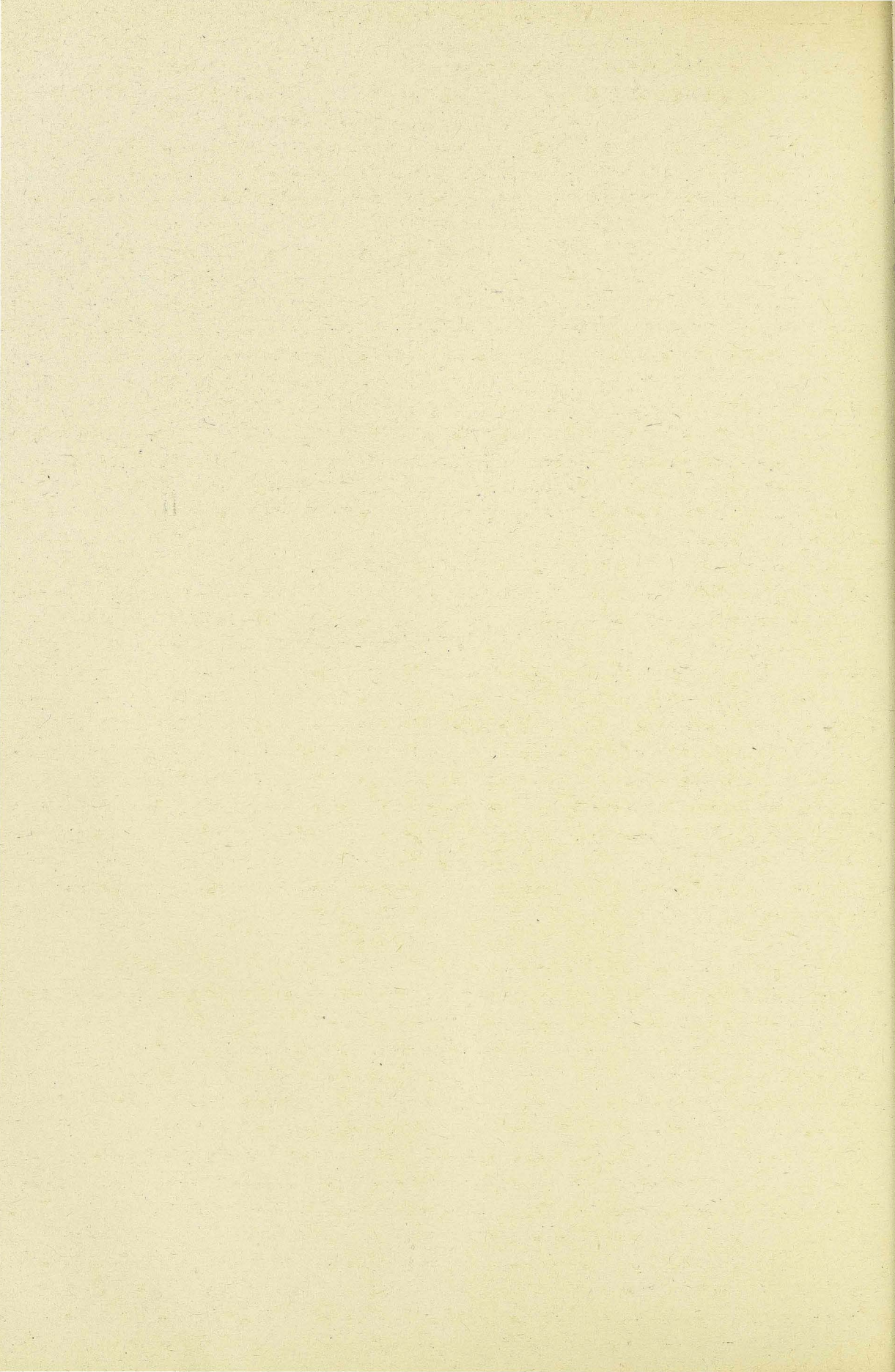
—Δοιπόν, τί λὲς τώρα, Ἰσίδωρε;

Ὁ γέρος ἀπόμεινε σκεπτικὸς.

—'Ἐχεις δίκιο, ἀφέντη! ἔκανε σὲ λίγο, ξεθαροεμένος. Σὲ τοῦτο τὸ μάρμαρο θ' ἀκουμπήσουμε, σ' αὐτὸ θ' ἀκουμπάμε πάντα, ὥσπου τὰ ραβδιὰ τῆς ζωῆς νὰ μᾶς κουβαλήσουν κι ἄλλους μεταξοσκούληκες... Ἐχεις δίκιο... Λαθεύει ποτὲ ἡ Μεγαλοσύνη σου; Καὶ τὸ ραβδί τῆς ζωῆς μᾶς χρειάζεται — καὶ τὸ μάρμαρο τῶν βιβλίων! Δίχως αὐτό, νᾶσαι σίγουρος, Αὔγουστε, πὺς καμὰ πράξη ἀνθρώπου δὲ δικαιώνεται· καὶ κανένα του ἔργο δὲν κερδίζει τὴν ἀθανασία πὺν τοῦ ταιριάζει...

ΑΡΓΥΡΙΑ ΠΡΟΔΟΣΙΑΣ

ΑΡΓΥΡΙΑ ΠΡΟΔΟΣΙΑΣ

Εΐταν ένας ανάξιος, αὐτὸ τῶβλεπε, τῶξερε. Μὰ τοῦ εἶχε πεῖ κι ὁ Μητρό-
πουλος, ὁ παλιός, ὁ πιστὸς φίλος.

—Καὶ πῶς τὰ κατάφερες ἐσύ, πῶς μπόρεσες νὰ πεῖς τὸ ναί; τόνε ρώτησε.

Δυὸ βήματ' ἀκόμα, ἴσα γιὰ νὰ πάρει ἀνάσα. Κ' ὕστερα, κοιτώντας τον
ὀλόισια μέσα στὰ μάτια:

—Δὲν τῶξερες τάχα, τοῦ εἶπε, δὲν τῶνωθες; Εἴσουν ἀγίνωτος γι' αὐτὴ
τῆ δουλειά, εἴσουν ἀνέτοιμος...

Περπατοῦσαν οἱ δυὸ τους στὴν ἀκροθαλασσιά. Ἰρίδιζαν στὸ σούρουπο τὰ
νερά, τὰ κύματα γλιστροῦσαν ἴσαμε δῶ, σωριάζονταν τὸ ἓνα ἀπάνου στὸ ἄλλο,
μακριές, φαρφουρένιες δαντέλες. Τ' ἀγέρι φουσοῦσε.

Εἶχε νιώσει κρύα, ἐδῶ, στὸ δεξιὸ μάγουλο, τὴν ἀνάλαφρη δέσμη ἀπὸ κεῖνο
τὸ μαῖστράλι. Ἡ ξένη τάχα παλάμη τὸν ἄγγιξε ἢ ὁ ἀγέρας; Εἶχε μικρῆνει καὶ
ζάρωσε. Ἔμοιαζε μὲ παιδί, ποὺ πάσκιζε νὰ προστατέψει τὸν ἑαυτό του κ' ἐτοι-
μαζόταν νὰ φωνάξει «Μή, ὄχι! Δὲ φταίω!»

—Ἐπιμέναν, μουρμούρισε σὲ λίγο, ἐπιμέναν πολύ...

Τὸ βλέμμα του εἶχε κρεμαστεῖ ἀπ' τὸ βλέμμα τοῦ φίλου, ἢ φωνὴ του θύμιζε
ἐσπερινὴν ἱκεσία: «Ἐδειχναν τόσην ἐμπιστοσύνη σὲ μένα, πίστευαν τόσο πολὺ
στὶς δυνάμεις μου...»

—Καὶ σύ; Τί πιστεύεις ἐσύ; Τί πιστεύεις;

—Τῆ στιγμὴ αὐτὴ τίποτα. Ἔνωθα μόνο πῶς ἢ ἄρνηση θὰ μὲ σύντριβε.
Κι οὔτε ἤθελα νὰ τοὺς ἀποσπᾶσω ἀπὸ τὴν πλάνη τοὺς. Μὲ κολάκευε τόσο πολὺ...
Ἔτσι, τοὺς εἶπα τὸ ναί...

Δυὸ βήματ' ἀκόμα, βαριά ἀπ' τὴν εἰρωνεία κι ἀπ' τὴν ὀργή. Καὶ ξαφνικὰ
σταματάνε κ' οἱ δυὸ, ἀντικρίζουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον σὰν ἀντίπαλοι, σὰν ἐχθροί.

Σιγαλιὰ βασιλεύει τριγύρω, ἢ μουσικὴ σάπασε, ὁ φλοῖσθος δὲ φτάνει στ'
αὐτιά τους. Ὁ κόσμος ὀλάκερος χάθηκε, τὰ χρώματα στὸν ὀρίζοντα ξέφτισαν,
τὰ ζευγάρια τῆς παραλίας σκορπίσαν, ἐρημιὰ τριγύρω καὶ χάος, ἓνα χάος ἀρίφνη-
το, ποὺ δὲν τὸ βάζεις κὰν στὸ μυαλό σου πῶς ὅπου καὶ νᾶναι, θὰ κατεβεῖ ὁ Θεὸς
καὶ θὰ τὸ προστάξει «Γεννηθῆτω στερέωμα!»

—Μὰ δὲν τὸ ξέρεις, λοιπόν, δὲν τὸ καταλαβαίνεις, πῶς αὐτὸ σου τὸ ναί
μοιάζει μ' ἀπάτη;

Ὁ Μητρόπουλος εἶταν. Ξεφύτρωνε μὲς ἀπ' τὸ χάος, ξανασύναζε τὰ νερά,
κουβαλοῦσε πάλι τὴ γῆ καὶ ξανάφτιαχνε τοὺς ἀνθρώπους, τὰ ζευγάρια, τὴ μου-
σικὴ. Ὁ κόσμος εἶχε ξαναφανεῖ, τὸ χάος ξεμάκρηνε. Μιὰ εἰκόνα βαθιὰ τριγύ-
ριζε μέσα του, ξεπηδοῦσε μπροστά του, περπατοῦσε ἀντάμα του στὴν ἀκρογιαλιά.
Εἶταν ἐκεῖ, στὰ φοιτητικὰ τους θρανία κ' οἱ δυὸ: ὀδὸς Σῶλωνος, ἀμφιθέατρον.
Φέγγιζε δίπλα τους ἡ Σοφία, γαλανομάτα, ξανθιά. Πότε δῶ κοίταζε, πότε κεῖ.
«Θὰ τὰ καταφέρω, ἔλεγε, θὰ πετύχω!» — καὶ πιπύλιζε ὀλοένα, σὰν ἀπὸ μέσα της,
τὸν ὀρισμό:

«Ἐνοχοῦς ἀπάτης εἶναι αὐτός, ποὺ θέλοντας νὰ

βλάψει τὸν ἄλλον ἢ νὰ προσπορίσει στὸν ἑαυτό του ἀσυχώρητο κέρδος, παρασταίνει ἐπίτηδες ψεύτικα πράγματα γιὰ ἀληθινά, κρύβει σκόπιμα τὴν ἀλήθεια — κ' ἔτσι καταφέρνει νὰ βλάψει τὸν ἄλλον, ἢ νὰ κερδίσει ὁ ἴδιος...»

Ἔνοχος ἀπάτης εἶταν κι ὁ Ὀδυσσεύς. Πρῶτα εἶταν ἀνάξιος, τώρα γινόταν ἀπατεώνας. Ἡ τάχα ἐπειδὴ εἶταν ἀνάξιος, γινότανε τώρα κι ἀπατεώνας;

Εἶχαν πάει καὶ τὸν βρήκανε στὸ γραφεῖο του, — ἀσκούμενος εἶταν σὲ μεγάλο γραφεῖο. Ἄνοιξαν, τοῦ εἶπανε τί ζητοῦν: Κάποια Σχολή, «Μέγα Φροντιστήριον Νομικῶν Σπουδῶν» εἶχαν ιδρύσει, καὶ ζητούσαν προσωπικό, εἰδικούς ἐπιστήμονες, πού θὰ παρασκεύαζαν, λέει, ὡς καὶ τοὺς τριτοετείς ἀκόμα, στὶς τμηματικὲς ἐξετάσεις τους.

—Μὰ πῶς μπορῶ ν' ἀναλάβω; τοὺς πρωτοεῖπε. Εἶμαι τόσο ἀνέτοιμος...

Τὸν σταμάτησαν. Τὸν ξέραν καλά, ἔτσι τοῦ εἶπαν. Πρὶν ξεκινήσουν νὰ τὰ ποῦνε, φρόντισαν κ' ἔμαθαν, ρώτησαν. Στὴν Πολιτικὴ Δικονομία, κανένας δὲν τοῦβγαине. Ὅλοι στὸ Πανεπιστήμιο, αὐτὸ λέγαν: Στὶς ἀσκήσεις τοῦ Μάρα, Τετάρτη ἀπόγεμα, ὥρα ὀχτώ, ἀμφιδέατρον ὁδοῦ Σόλωνος, κανένας ἀπ' τοὺς συμφοιτητὲς του δὲν ἄνοιγε στόμα, κανενοῦ δὲν τοῦκοβε τὸ ξερὸ ν' ἀραδιάσει στὶς κόλλες τὰ κατεβατὰ ἐκεῖνα τοῦ Ὀδυσσεύ, πού τόσο θάμπωναν καὶ τὸν ἴδιον ἀκόμα τὸν καθηγητὴ τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας, τὸν τετράσοφο Μάρα. Τὸν ἔκαναν νὰ δείχνει τὸ πνεῦμα του. Ἐνα χιούμορ, καθὼς εἶπε κάποτε κ' ἡ Σοφία, πού, καὶ νεκροσκελετὸς νᾶσουν, θὰ χαμογέλαγες!

—Σᾶς ξέρουμε κι ἀπὸ φοιτητὴ, ἔτσι τοῦ εἶπαν. Μερικοὶ ἀπὸ μᾶς σᾶς θυμούμαστε: Δὲν καθόσασταν πάνου, ψηλά, στὴν κορφὴ ἐκεῖ, στ' ἀμφιδέατρο; Κι ὅταν ὁ Μάρας ρωτοῦσε, ποῖος ἀπὸ μᾶς ἀποκρίνονταν; Ἐσεῖς μόνο. Σηκῶνατε θαρραλέα τὸ χέρι, σὰ μαθητῆς, κι ἀκούγατε τὴ φωνὴ τοῦ καθηγητῆ: «Ἄς μᾶς τὸ πεῖ, λοιπόν, καὶ τοῦτο ὁ Ὀδυσσεύς. Αὐτὸς μονάχα ἔχει τὸ στόμα του. Οἱ ἄλλοι, αὐτιὰ μόνο ἔχουν, τὸ στόμα τοὺς λείπει!» Καὶ σεῖς τὸ λέγατε — καὶ πάντα σωστὸ ἔβγαине...

—Ἀφήνουμε ὕστερα τὸ «Ἐνοχικό», εἶχε προσθέσει ὁ δεύτερος. Ἀφήνουμε τὸ «Ἐμπράγματο», ἀφήνουμε τ' ἄλλα. Λίγες σας πραγματεῖες τυπώθηκαν στὰ πῶ ἐγκυρα νομικὰ περιοδικά; Τὸ ξεχνάτε;

Ἦ, ναί, δὲν τὸ ξέχναε, μά...

—Ἐλάτε τώρα, μὴ διστάσετε πιά, κύριε Ὀδυσσεύ. Οἱ πνευματικὲς σας δυνάμεις εἶναι ἀναμφισβήτητες. Ἡ νομικὴ σας ἀρτίωση πλήρης. Καλὴ ναι βέβαια καὶ ἡ μετριοφροσύνη, δὲ λέω... Ὅμως, τὸ ἄκρο της ἄωτον καταντάει ἐγωισμός. Ἐσεῖς τὸ ξέρετε καλύτερα κι ἀπὸ μᾶς, ἔτσι δὲν εἶναι;

Συμπέρασμα: Θὰ τοὺς ἔκανε μεγάλη τιμὴ — καὶ τὰ τέτοια.

—Μὰ πῶς μπορῶ; τοὺς ξανάπε.

—Ἐσεῖς ὅλα τὰ μπορεῖτε, τοῦ ἀποκρίθηκαν.

Κι αὐτὸ τὸ «ὄλα» κουδόνισε μέσα στὴν κάμαρα, τριγύρισε θρασύτατο στὸ γραφεῖο κ' ὕστερα πῆγε καὶ καταλάγιασε σὲ μιὰν ἄκρη, στὴ βιβλιοθήκη κοντά, δὲ ματάπε νὰ ξεκολλήσει.

* * *

«Ἐσεῖς ὅλα τὰ μπορεῖτε!» — κι ὁ Ὀδυσσεύς τοὺς εἶπε τὸ ναί, τὸ μπόρεσε κι αὐτό! — κι ἄρχισε νὰ κάνει τὸ νομοδιδάσκαλο. Δὲν ἄντεχα, ἐξήγησε στὸ Μητροπόουλο, δὲν ἄντεχα ν' ἀρνηθῶ. Εἶταν πάνου ἀπὸ τὴ δυνάμη μου. Κι ἀπὸ τότε εἶναι πού ξεκίνησε τὸ μαρτύριό του. Τὸν «ἀρνηθέντα» τοῦ Καβάφη τὸν

ἔτρωγε «ἐκεῖνο τ' ὄχι — τὸ σωστὸ — εἰς ὄλην τὴν ζωὴν του». Il gran rifiuto. Τὸ Ὀδυσσεῖα τὸν ἔτρωγε τὸ «μέγα ναί», τὸ ἀμφίβολο. Γιὰ νὰ φανεῖ «ἀντάξιος τῆς ἔδρας», προετοιμαζόταν νύχτες καὶ μέρες, ἄφησε τὸ γραφεῖο, ξεσκόνιζε τόμους καὶ τόμους, τί Windscheid, τί Savigny, τί Jhering, τί Dernburg, ἄσε πὰ τοὺς δικούς μας: Τριανταφυλλόπουλο, Μαριδάκη, Μπαλή. Μὰ ποτὲ δὲν ἠσύχαζε. Ἡ ἀνθρώπινη γνώση ἀκοντίζει τὸ ἄπειρο. Λαχανιάζεις νὰ τὴν ξετρέχεις, πῶς Δαναΐδων εἶναι τὸ πνεῦμα σου. Ὅχι σπάνια, τὰ παιδιὰ του τὸν προσπερνούσαν, καὶ τὸν συμπλήρωναν. Τὸν ἔμαθαν νὰ λυπάται καὶ νὰ ντρέπεται τὸν ἑαυτὸ του, κατὰβαθα. Μάταια ζητοῦσε παρηγοριά. Ἡ σοφία, ἔλεγε τότε, ἔχει ἀπλοποιηθεῖ σήμερα. Ἔγινε κύριο σῶμα, κείμενο δίχως ὑποσημείωση. Τὴ σερβίρουν χωνευτική, σὲ κάτι φυλλάδια ἔξ ἐπὶ ἔξ, στοιχεῖα τῶν 12, τὴν κονσερβάρουν πεντανόστιμη, σὲ ἐπιτομές. Τοὺς περασμένους αἰῶνες εἶταν κυρία βαρύφορτη, εὐσαρκη. Τώρα κατάντησε λυγερὴ καὶ λιπόσαρκη, δίχως μαζοῦρκες καὶ κρινολίνα. Περνάει ἀνάερη δίπλα σου, στριμώχεται πάνου στὸ πεζοδρόμιο, κολυμπάει γυμνὴ στὶς γαλάζιες ἀκρογιαλιές, σκαρφαλώνει ἕως τὶς σπηλιές μὲ τοὺς σταλαχτίτες. Ὅλα τὰ μπορεῖ ἢ σύγχρονη ἢ σοφία — καὶ τὰ παιδιὰ τραβιούνται κοντά της, ὁ δάσκαλος μένει πίσω...

— Ἔχεις δίκιο, ταλαίπωρε, τοῦ λέει ὁ φίλος του ὁ Μητρόπουλος. Ἀπλώνεις καὶ σὺ τὴν ἀρίδα σου, πῶς νὰ τὰ φτάσεις, νὰ τὰ καθοδηγήσεις, μὰ πῶς; Δὲν προφταίνεις!

— Προσαρμόζω τὴ δική μου προσωπικότητα στὴ δική τους. Πάω νὰ ζήσω τὴ δική τους πνευματικὴ ζωὴ, ξεσκονίζω ὅλα τὰ φυλλάδια τῆς κονσέρβας...

— Καὶ βλέπεις πόσα σοῦ λείπουν, πόσα δὲν ξέρεις... Σὲ φαντάζομαι στὸ δωμάτιό σου, δίπλα ἢ μάνα σου, νὰ μελετᾷς: Εἶσαι γιὰ λύπησιν! Σὲ κάθε ἔργο πού ἀνταμώνεις, σὲ κάθε ὄνομα, σταματᾷς. Ἄν μὲ ρωτήσουν γιὰ τοῦτο, σκέφτεσαι, τί θὰ τοὺς πῶ; Εἶναι τρόπος νὰ φανῶ πῶς μοῦ εἶναι ἄγνωστο; Καὶ δὲ λογαριάζεις, δυστυχημένε, πόσα εἶναι ἐκεῖνα τ' ἄλλα πού δὲν ξέρουν αὐτοί, λογαριάζεις μόνο πόσα εἶναι ὅσα δὲν ξέρεις ἐσύ...

Αὐτὸ εἶταν. Ὁ Μητρόπουλος εἶχε δίκιο. Μὰ πῶς μερδεύτηκε ἔτσι, κυνηγὸς ἀριθμῶν, κυνηγὸς ὀνομάτων, μέσα σ' ἓνα κυκεῶνα ἀπὸ λεπτὲς καὶ ἀφηρημένες ἔννοιες, πού ὅσο τὶς κυνηγᾷς τόσο σοῦ φεύγουν; Γιατί, σὰν τὸν κάλεσαν, δὲν ἔλεγε ὄχι; Καὶ τώρα, γιατί συνεχίζει; Τὸ gran rifiuto τὸν περιμένει — εἶναι καὶ τώρα καιρὸς...

* * *

Τὸ γλυκοχάραμα τὸν βρίσκει πάντα μὲ δυνατὸ ποιοκέφαλο. Μὰ ἔχει κάπως ταξινομήσει τὶς γνώσεις του. Ἐνα μεγάλο κιβώτιο ἔχει γεμίσει — καὶ τὸ σέρνει ἀπάνου του, μοιρασμένο σὲ μυριάδες κουτιάκια. Ἄν μοῦ τύχει αὐτό, λέει, ξέρω ποῖο κουτάκι θ' ἀνοίξω. Καὶ χαίρεται. Μὰ σὲ λίγο, παγώνει: Θὰ τᾶχει μέσα του ὅλα; Πόσα θὰ λείπουν; Κ' ὕστερα, ναί. Καλὰ σὰν τύχει κάποιο ἀπ' τὰ γνωστά του κουτιά. Μ' ἂν δὲν τύχει; Κι ἂν, ἀντὶ ν' ἀνοίξει αὐτὸ τὸ κουτί, ἀνοίξει τὸ δεύτερο, τὸ πλαϊνὸ, τί θὰ γίνεῖ;

Νιώθει ἓνα μοῦδιασμα στὸ μυαλό. Χιλιάδες ὀνόματα, χιλιάδες ἔργα ἔχουν γίνεῖ δαιμονικά καὶ στήσαν χορὸ μέσα του. Ἀριθμοί, ἔννοιες τῆς πανάρχαιας νομικῆς ἐπιστήμης. Quod nullum est, nullum producit effectum... Ποῦ ταιριάζει αὐτό; Πῶς τοῦ ἦρθε τώρα δὰ στὸ μυαλό; Ἀντιγνωμεῖ Τριανταφυλλόπουλος (ἐν Θέμειδι ΜΑ', σελὶς 232). Σ' αὐτὸ τάχα ἀντιγνωμεῖ, ἢ στὸ "Impossibilem nulla est obligatio"; Ἐνας φόρτος εἶναι πού τὸν κυρτώνει, μὰ κοῦραση. Συχνὰ πικνά, μερδεύει ὀνόματα, καταστάσεις, χρονολογίες. Savigny, Jhering, Windscheid, ἄ, ὄχι, δὲν τὸ ἀντέχει. Τώρα στερνὰ μέρδεψε τοῦτον τὸν τελευταῖο μὲ τὸ φιλόσοφο

Heidegger. 'Από ποιὰ σκοτεινὰ καὶ σκουριασμένα ὑπόγεια μνήμη νὰ εἶχε τάχα ἀναδυθεῖ;

'Αλαφροκοκκίνισε, βάλθηκε ν' ἀποδιώξει τὸ μερμήγγιασμα ποὺ ἀνέβηκε δῶ πάνου, στὸ μάγουλο. Ζήτησε νὰ πλασάρει καὶ πνεῦμα. «Μαθητὴς τοῦ Μάρα δὲν εἶσαι;» θάρρεψε πὼς τοῦ φώναξε ἡ Σοφία, κρυμμένη τάχα ἐκεῖ, σὲ κάποια γωνιά.

—Κ' ἡ νομικὴ φιλοσοφία εἶναι, τοὺς εἶπε, ἐπανορθώνοντας.

—'Α, ὄχι, καθόλου! τὸν ἀντίσκοψε τότε ἕνας σπουδαστὴς. Ζητῶ συγγνώμη, μὰ ἡ νομικὴ ἐπιστῆμη δὲν τὸ πιστεύω πὼς εἶναι φιλοσοφία. Εἶναι ἡ πρακτικὴ, ἡ ἀπλὴ λογικὴ τῆς ζωῆς...

—'Ανάγεται ὁμως σὲ φιλοσοφία, συμπλήρωσε ἀμέσως ὁ 'Οδυσσεάς. Καὶ τρεῖναι ν' ἀνυψωθεῖ σὲ θεώρηση τῆς ζωῆς, σὲ μιὰ ρύθμιση τῶν κανόνων της...

Νόμισε πὼς εἶχε προσπεράσει τὸ σκόπελο. Μὰ εἶδε πὼς δὲν ἔκανε τίποτ' ἄλλο: αὐτοσχεδίαζε. Οὔτε τὸν ἑαυτὸ του ἱκανοποίησε, οὔτε τὸ σπουδαστή. Πῶς νὰ πείσεις τὸν ἄλλον, σὰ δὲν ἔπεισες πρῶτα τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ σου;

Εὐτυχῶς ποὺ εἶταν κ' ἡ ὀλιγάρεια. Τί τετραγώνη ἢ σοφία της, τί μεγάλη ἀλήθεια τῆς ἐποχῆς μας! Τὰ φυλλάδια τῆς κονσέρβας θανατοουργοῦσαν. Κ' οἱ σπουδαστὲς τῆς Σχολῆς, μὲ τὴ δική του βοήθεια, θριάμβευαν.

—'Ἐξοχα πήγαν στὶς ἐξετάσεις-τους! τοῦ εἶπαν ἀπ' τὴ Διεύθυνση.

Καὶ ἀόριστα, μὲ μισόλογα, τοῦ μίλησαν καὶ γιὰ αὔξηση τοῦ μιστοῦ, κάτι τέτοιο.

Πῆρε τὰ χρήματα κ' ἔφυγε βιαστικά. Ὡς ἔξω, στὸ δρόμο, τᾶσφιγγε στὴν παλάμη, τὸν ἔκαιγαν. Τὰ πέρασε στὸ ἄλλο τὸ χέρι, εἶπε νὰ τὰ βάλει στὸ πορτοφόλι, κουνήθηκε. Μὰ γύρισε καὶ τὰ εἶδε, πράσινα, κόκκινα βατραχάκια ποὺ κάγγαζαν. Τὰ σιχάθηκε, σιχάθηκε καὶ τὸν ἑαυτὸ του, τὸ πορτοφόλι ποὺ τὰ περιμένε, τὸ χέρι ποὺ τ' ἄρπαξε... 'Απὸ κάποιον τᾶχε κλέψει, κάποιον εἶχε γελάσει — καὶ τοῦ τὰ βούτηξε. 'Αργύρια προδοσίας, μουρμούρισε μέσα του κάποια φωνή. Καὶ τὸν πρόσταζε νὰ τὰ πετάξει. Οὗτος μὲν οὖν ἐκτίησατο χωρίον ἐκ μισθοῦ τῆς ἀδικίας, καὶ πρηνῆς γενόμενος ἐλάκησε μέσος, καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ καὶ γνωστὸν ἐγένετο πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλήμ, ὥστε κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο 'Ακελδαμᾶ, τουτέστι χωρίον αἵματος... Αὐτὸς δὲν ἔπεσε μπρούμυτα, οὔτε στὴ μέση ξεσκίστηκε· καὶ τὰ σπλάγχνα του δὲν ξεχύθηκαν κάτω, στὸ δρόμο. Τὸ χέρι του μόνο τῶνιωσε ν' ἀνοίγει, ν' ἀνοίγει, σὰ νὰ τοῦ ξέσφιγγε κάποιος τὰ δάχτυλα — καὶ νά, τὰ χαρτονομίσματα ἔπεσαν.

Εἶταν ἀπόβραδο· καὶ δὲν εἶχε ἀκόμα φεγγάρι, μήτε κι ἀστέρια. Φύσαε κ' ἕνα ψιλὸ ἀεράκι, χιονόνερο, ψιχάλιζε κίβλας. Τὰ βατραχάκια, λὲς καὶ τᾶσπρωξε κάποιος, τ' ἀγέρι ἴσως, καὶ πήγαν καὶ βόηξαν τὴ θέση τους: Σάπλωσαν χάμου, πάνου στὰ βρωμόνερα, στὴ λακούβα τοῦ δρόμου.

'Επιτέλους, εἶχε πιά γίνει αὐτὸ ποὺ ζητοῦσε. Λοιπόν, τώρα, τί θάκανε; Θᾶσκυθε κάτω, στὶς λάσπες, νὰ τὰ ξαναπάρει; Ἡ θὰ τάφηνε κεῖ, γιὰ νὰ φύγει;

Πῆρε δυὸ βήματα, δίσταζε. Ἄν τάφηνε κεῖ, δὲ θᾶπρωπε πιά νὰ ξαναπάρει ποτὲ στὴ Σχολή. Τόσα μάτια ποὺ τὸν θεωροῦσαν, τόσ' αὐτιά ποὺ τὸν ἀκουγαν, τόσα στόματα ποὺ μιλοῦσαν γι' αὐτόν, θὰ σωπαίναν... Σκέφτηκε τ' ἄπλερα τὰ παιδιὰ, τίς ἀθῶες καρδιές, τίς ἀνυποψίαστες, ποὺ χάσκαν μπροστὰ στὴ «σοφία» του, καὶ προσμένανε πὼς καὶ πὼς νὰ τὰ ἐμπυχώσει, νὰ γεμίσει μὲ γράμματα τίς ἀγραφες πλάκες τους. Πῶς τώρα θὰ τάφηνε; Πῶς νὰ νιώσει τὸν ἑαυτὸ

του μακριά τους; Κάτι ασήκωτο τὸν εἶχε δέσει μ' αὐτά. Στὰ νεανικά τους τὰ μάτια ἔβλεπε μεγαλωμένον τὸν ἑαυτό του, πλατὺν καὶ πανύψηλον, σὰν ἰτιά. Πῶς μπορούσε νὰ τὰ ἐγκαταλείψει; Πῶς μπορούσε νὰ φανταστεῖ πῶς θάφτανε μέρα πού θάπανε πιά νὰ καθρεφτίζεται στή ματιά τους; Ἐπειτα, εἶταν κ' ἡ μάνα, εἶταν κ' ἡ Σοφία. Εἶταν κ' ἡ Ζωή...

—Μὰ ἔτσι, κάποιον κορόιδευες, τοῦ φώναξε ὁ Μητρόπουλος: ἢ αὐτά, ἢ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό σου. Μπορεῖ καὶ τοὺς δύο!

—Τί νὰ σ' ἀποκριθῶ; τοῦλεγε. Κι οὔτε πῶς περπατοῦσαν ἐπρόσεχε, οὔτε πῶς ὁ πιστὸς φίλος βάδιζε δίπλα του.

Ἡ μουσικὴ εἶχε σωπάσει, τὰ ζευγάρια ξανασκορπίσαν. Ἡ ἀκροθαλασσιὰ μόνο χτυπιόταν, τὰ κύματα τὴ φιλοῦσαν ἀπανωτά, κι αὐτὴ ἔμοιαζε πῶς τὸν φώναζε. Τὸν φώναζε, λέει, μὲ τὸ γαλανὸ της τὸ στόμα καὶ τὸν καλοῦσε νὰ ριχτεῖ μαζί της στὸ χάος, στὴν ἀπεραντοσύνη της — καὶ νὰ ξεχαστεῖ.

—Εἶσαι ἔνοχος, τοῦ φώναζε κι ὁ Μητρόπουλος, ἕνας ἔνοχος τυχερός. Σὲ κρατάει ὁ ὀλιγάρχεια καὶ ἡ μεγαλοψυχία τῆς ἐποχῆς. Ἄντι νὰ σὲ πάνε στὸ Δικαστήριο, σ' ἀνταμείβουνη κιόλας, σὲ πληρώνουνη κι ἀποπάνου, μὲ τ' ἄγια τους χρήματα — καὶ μὲ τὴν ἐμπιστοσύνη τους...

Καὶ γελοῦσε, γελοῦσε...

—Ἡ Ζωή, μουρμούριζε τοῦτος, ἡ μητέρα πού περιμένει, τὰ παιδιά, ἡ Σοφία... Κ' ἔπειτα, γιὰ νὰ σοῦ πῶ: Γιατί μὲ συγκρίνεις μὲ τοὺς καλύτερους; Δὲν ὑπάρχουνε τάχα καὶ οἱ χειρότεροι; Πόσους καὶ πόσους δὲ σηκώνει ἡ ἐποχὴ! Ὅλων τους εἶναι ἄξιος ὁ μιστὸς; Γιὰ πές μου...

ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ: Ἡ σύγκριση γίνεται πάντα μὲ τοὺς καλύτερους, ὄχι μὲ τοὺς χειρότερους...

ΟΔΥΣΣΕΑΣ: Καλά, καλά, ἔχεις δίκιο! Γιὰ σκέψου ὅμως καὶ τὰ παιδιά... Ἄπλερα καθὼς εἶναι κι ἀνύποπτα, μὰ διψαλέα γιὰ μάθηση, πέφτουν σ' ἀνάξια χέρια — κι ἀποστραβώνουνται. Τί ζημὰ μεγαλύτερη τοὺς κάνω ἐγώ; Τὰ προσέχω ὅσο κανένας, τὰ λογαριάζω σὰν ὀλοκληρωμένες προσωπικότητες, τὰ σέβουμαι... Κ' ἔπειτα, στὸ ξανάπα: ἡ Ζωή...

* * *

Κάποιος τὸν εἶχε σκουνητήσει. Κάτι τοῦ εἶπε, μπορεῖ καὶ βλαστήμα, τοῦριξε μιὰ ματιὰ — καὶ προσπέρασε. Καλὰ πού δὲν εἶδε καὶ τὰ βατράχια, μουρμούρισε τοῦτος. Ἔστεικε τόσην ὥρα καὶ τᾶβλεπε καὶ τώρα πιά, τί περίεργο, δὲν τὰ σιχαινόταν καὶ τόσο. Εἶταν κι αὐτὰ ἕνας μόχθος, ὕγρὸς βέβαια καὶ σιχαμερός, ἀπὸ ἀγρὸν ἀῖματος, μὰ ὅσο καὶ νᾶταν, ἕνας μόχθος! Ἔσκυψε καὶ τὰ πῆρε, νοτισμένα ἀπ' τὰ βρωμόνερα, τὰ ψηλάφισε: Τοῦ ὑγραῖναν τὰ δάχτυλα, σὰ νᾶτανε ζωντανά, πού μόλις τὰ ξεσήκωσε ἀπ' τὸ βούρκο. Μὰ δὲν τὸν πείραζαν πιά, τὰ συνήθισε. Καλὰ τᾶχε φυλακίσει στὴν τσέπη του, τὰ σκούπισε λίγο μὲ τὸ μαντίλι — καὶ τᾶχωσε κεῖ. Ἔστερα, ἔδωσε μιὰ καὶ χόθηκε μὲς τὸ σκοτάδι. Ἄν αὐτὴ τὴ στιγμή ἔβλεπε τὸ Μητρόπουλο, θάξερε πιά τί νὰ τοῦ πεῖ. Εἶδε τὴ Σοφία, κοντὰ ἐκεῖ στὸ σπιτάκι του.

Δὲν τοῦ εἶπε ὅσα καὶ ὁ Μητρόπουλος. Στάθηκε κάπου, στὴ μέση τοῦ δρόμου, βιαζότανε κιόλας λίγο, ἔτρεχε γι' ἀσπιρίνη, κ' ἴσα πού πρόλαβε νὰ τὸν συγχαρεῖ.

—Ἡ ἐπιτυχία σου πιά, γύρισε καὶ τοῦ εἶπε.

Καὶ τοῦ ἔτεινε ξεκομμένο τὸ χέρι — νὰ τὸν χαιρετήσῃ τάχα, ἢ νὰ τὸν συγχαρεῖ;

Δέ διάβασε στή ματιά της τήν εἰρωνία, μα πῶς μορεῖς νά ξεκορίεις τὸ σκοτεινὸ μυστήριό τῆς καρδιάς; Τῶξερε, τῶθλεπε πῶς βιαζόταν. Εἶχε τρομερὸ πονοκέφαλο, δὲν εἶταν καθόλου καλά, ἔτσι τοῦ εἶπε. Ὡστόσο, τὴ ρώτησε:

— Πῶς εἶναι, Σοφία, θυμάσαι, ὁ ὄρισμός τῆς ἀπάτης;

— Αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὸ Ποινικὸ, τ' ἀποκριθῆκε. Καὶ τοῦ γέλασε. Μὴν τὰ μπερδεύεις! Ἐσὺ διδάσκεις Ἀστικό...

— Ναί, δίκιο ἔχεις! Ποτέ μου δὲν τὰ κατάφερα στὸ Ποινικὸ... Μὰ οὔτε, θαρρῶ, κι ὁ Ἰούδας. Τὸ Ἐμπορικὸ εἶταν τὸ φόρτε του, δὲ θυμάσαι; Σ' αὐτὸν ἐμπιστευτήκε ὁ Κύριος νά διαχειρίζεται τὸ μικρὸ, τὸ κοινὸ ταμεῖο τῶν Δώδεκα...

Ἡ Σοφία παραξενεύτηκε. Εἶταν κάτι πού δὲν τὸ περίμενε, οὔτε τὸ κατάλαβαινε. Τί τάχα νάθελε νά τῆς πεῖ; Μὰ βιαζόταν, εἶχε τρομερὸ πονοκέφαλο, δὲν εἶταν καθόλου καλά, ἔτσι τοῦ εἶπε. Τὸν χαιρέτησε κ' ἔφυγε. Γεῖά σου, Ὁδυσσέα, τοῦ φώναξε, κ' ἡ φωνή της εἶταν σπασμένη. Εἶσαι σαστισμένος, κ' ἐγὼ δὲν ἔχω καιρὸ, θὰ τὰ ξαναποῦμε!

Κ' ἔφυγε.

Τῶξερε κι αὐτὸς πῶς βιαζόταν, μα νάτανε τάχα αὐτό; Αὐτὸ μόνο; Ἡ θὰ τὸν ἄφηνε τώρα καὶ ἡ Σοφία, κεντρισιμένη ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ Μητροπόουλου;

* * *

Ἡ Σοφία, Θεέ μου. Εἶταν τότε παιδί, ἓνας ἔφηβος γυμνασιακῆς ἡλικίας. Ἔμενε πάνου, ψηλά, σὲ μιὰ συνοικία, μέσα σ' ἓνα φτωχόσπιτο.

Ὁ Θεὸς μόνο ξέρει τὸ πῶς σπούδαζε. Μὰ διάβαζε, τοῦ ἄρεσε νά διαβάζει. Κι ὄχι, νά πεῖς, τὰ βιβλία τοῦ σχολείου, μα τ' ἄλλα, τὰ ξένα, μυθιστορήματα λαϊκὰ περιοδικά, λογιῆς τῶν λογιῶν φυλλάδες. Τότε διάβαζε γιὰ τὸν εὐχαριστοῦσε. Τώρα, γιὰ εἶταν ἀνάγκη. Τότε, ἡ μητέρα μιλοῦσε, ὀρμήνευε. Τώρα σωπαίνει, σὰ νά τὸ ξέρει «ὅτι ὁ προστιθεῖς γινῶσιν προσθήσει ἄλγημα».

Οἱ μικρὲς του οἰκονομίες μεταμορφώνονταν σὲ χαρτί, τυπωμένο χαρτί, μπόλικο, γεμάτο φωτογραφίες κ' ἱππότες Παρνταλιάν, Μοντεχρήστο, Ἰβανόη... Κάθε Τρίτη πρωί, πρὶν ξεκινήσει γιὰ τὸ σχολεῖο περνοῦσε πρῶτα ἀπ' τὸ περίπτερο, γιὰ τὸ περιοδικὸ ἢ τὴ φυλλάδα. Τὰ λεπτὰ εἶταν λίγα, μα ἡ μάνα του δὲν τὰ εἶχε κ' ἡ καρδιά της τῶξερε πῶς τοῦ τὰ ἔδινε. «Φτάνει πιά, γκρινιάζε. Μᾶς πλημύρισε στα χαρτιά! Δὲν παίρνεις καὶ τίποτε ἄλλο, νά φᾶς;» Δὲ μιλοῦσε. Ἄρραζε τὰ λεπτὰ, ἔτρεχε στὸ περίπτερο. Κουβαλοῦσε στὸ σπῆτι χαρτιά, κανέναν δὲν ἄφηνε νά τοῦ τὰ πειράξει. Τὰ σώρευε κεῖ, στή σειρά, σ' ἓνα κιβώτιο ξύλινο. Τῶξε βάψει κίολας, κόκκινο σὰν αἶμα, γιὰ νά τ' ὀμορφῆνει. Σὰν ἀρρώστησε κάποτε, φώναξαν τὸ γιατρό. Εἶδε τὸν ἄρρωστο, εἶδε καὶ τὸ κιβώτιο — τὸ δωμάτιο εἶταν μικρὸ, ὅλα φαίνονταν.

— Τ' εἶν' αὐτό; ρώτησε.

— Τοῦ παιδιοῦ τὰ βιβλία, εἶπε ἡ μάνα.

— Τόσα πολλὰ;

— Τόσα, γιατρέ μου. Σάμπως δὲν τοῦ τὰ λέω κ' ἐγώ; Μὰ ποῦ αὐτὸς νά μ' ἀκούσει! Κεφάλι ἀγύριστο!

— Τὰ διαβάζει ὅλα;

— Ὅλα, βέβαια, καὶ μιὰ καὶ δύο φορές.

— Πῶς προλαβαίνει;

— Νά, ξενυχταίει, παραμελεῖ τὰ μαθήματα. Κ' ἐγὼ τὸν γκρινιάζω!

— Ἄ, ὄχι! τὴ συμβούλεψε ὁ γιατρός. Νά μὴν τοῦ κόβετε τὴν ὄρεξη, τοῦ παιδιοῦ...

— Τί τὰ θέλει;

— Πῶς τί τὰ θέλει; Γιὰ νά τὰ ζητάει, θὰ πεῖ πῶς τ' ἄρῆσουν. Κι ὅ,τι

ἀρέσει στὸν ἄνθρωπο, ὠφελεῖ... Κι ὅ,τι ὠφελεῖ, τὸν βοηθάει νὰ πάει μπροστά...
 Ἄ, κυρία μου, μὴν τοῦ κόβετε τὴν ὄρεξη, τοῦ παιδιοῦ! Κάποια μέρα, θὰ γίνει καλὸς
 ἄνθρωπος... Νὰ τὸ θυμηθεῖτε!

Ἡ μητέρα τὸ πίστεψε, τὸ παιδί ὄχι. Εἶταν τόσο νέος — κι ἄλλα εἶχε στὸ
 νοῦ του.

(«Θὰ γίνει καλὸς ἄνθρωπος» — κ' ἔγινε ἕνας ἀπατεώνας!)

Σὰ γιατρεύτηκε, στεκόταν ὥρες μπροστὰ στὸ ἰσόγειο τὸ παράθυρό του καὶ
 δνειροπολοῦσε. Κάτι ξεπῆδαε ἀπὸ δῶ μέσα, κάτι ζήτησε νὰ βγεῖ ἔξω. Εἶχε μιὰ
 μικρή, τρυφερὴ καρδιά, πονεμένη, δειλή. Μὰ πῶς τὴν ἔνωθε κάποτε νὰ καλπάζει,
 νὰ ξεχύνεται ἔξω, νὰ ζητάει ν' ἀγκαλιάσει τὸ σύμπαν. Καὶ τί δὲ μπορούσε
 τότε νὰ κάμει! Ὅ,τι δὲ χάρηκε, ὅ,τι δὲν ἄγγιξε στὴ φτωχὴ του ζωὴ, τώρα τὸ
 μπορούσε. Καθόταν στὸ τραπέζακι του κι ἀράδιαζε στὸ χαρτί ὅ,τι συγκεχυμένο
 κι ἀόριστο, ὅ,τι βαθὺ κι ἄμορφο ξεπήγαζε ἀπὸ μέσα του. Τὸ γραφεῖο εἶταν
 κοντὰ στὸ παράθυρο.

Μιὰ κοπελίτσα περνᾶ, ἀκουμπάει τὸ λεπτὸ ποδαράκι της στὸ ἀπέξω πεζούλι,
 τινάζει φιλάρεσκα τὸ φουστάνι, σηκώνει τὴν κάλτσα, καθρεφτίζεται μέσα στὸ
 τζάμι. Εἶναι μόνη στὸ στενορόμι, δὲν τὸν ἔχει προσέξει. Ὅσοι τὸν κοιτᾶ,
 τοῦ χαμογελάει μ' ἀφέλεια· καὶ ξεκινᾶ, φεύγει, χάνεται γρήγορα στὴν ἄκρη τοῦ
 δρόμου, σὰν ὀπτασία. Μὰ ἔχει ἀφήσει πίσω της κάτι. Μιὰ γυμνὴ σὰρκα πο-
 διοῦ, ἕνα φουστάνι, ἕνα χαμόγελο. Ὁ νέος διάβαζε ὡς τὰ τότε κ' ἤξερε τοὺς ἱ-
 πότες του μόνο, τὸν Παρνταλιάν, τὸν Ἰβανόη, τὸ Μοντεχρῆστο. Δὲν τὸν ἔνοιαζε
 γιὰ τὶς ἡρωίδες, κι ἂς εἶχαν κ' ἐκεῖνες πόδια, φουστάνια, χαμόγελα. Μὰ νὰ ποῦ
 τώρα, ἔπρεπε νὰ τὶς προσέξει κι αὐτές. Εἶταν κάτι ἀπίθανα πλάσματα, πού τόσα
 τραβοῦσαν οἱ ἄντρες γιὰ τὸ χατίρι τους. Τωραδὰ διάβαζε γιὰ τὴ Ροζαμούνδη.
 Θεέ μου, τί πόνος, τί αἶμα... Βαρῶς φέρουσα τὸν ἐκβιασμόν τοῦ συζύγου της,
 ἔδωσεν εἰς αὐτὸν δηλητήριον... Μὰ καὶ πόση χαρὰ, ἀφοῦ «μέρος τοῦ δηλητηρίου»
 ἀναγκάστηκε ἀπ' τὸ μελλοθάνατο νὰ τὸ πιεῖ... Δὲ φαίνεται πῶς μπορούσε νὰ γίνε
 κι ἄλλιῶς. Ἡ κοπέλα πού πέρασε τὸν βασάνιζε τώρα, τὸν βασάνιζε πρὶν τὴ γνω-
 ρίσει. Ποῦ νὰ τὴ γνώριζε κιόλας. Ροζαμούνδη, στ' ἀλήθεια, — ἕνα ἐκτόπλασμα
 Ροζαμούνδης, κάτι τέτοιο πρέπει νᾶναι ἡ γυναῖκα. Ὅμως, εἶτανε τόσο γλυκὸ τὸ πέρα-
 σμά της κ' ἔτσι γρήγορα ποῦγινε, σὰ νὰ πῆρε μαζί της τὴ σκέψη του καὶ νὰ τὴν τα-
 ξίδευε πέρα, σὲ μακρινοὺς κόσμους, ὄνειρευτοῦς. Ἐνα σπίτι, πολὺ πῶδ μεγάλο ἀπὸ
 τοῦτο πού ἔμενε, μὲ πολλὰ δωμάτια, μὲ φῶτα, μὲ γυαλιστερὰ ἐπιπλα... Καὶ μέσα οἱ
 δύο τους, τὸ πολὺ κ' ἡ μητέρα — ἂν ζοῦσε ὡς τότε... Ἀργότερα τὰ παιδιά, Ξαν-
 θουλά, ροδοκόκκινα, σὰν ἀγγελουδία... Ὅσπου νὰ τὴν καταχτήσει ὅμως, μὲ πό-
 σους ἀντίπαλους θᾶχε νὰ παλέψει, πόσα ἀντραγαθήματα τοῦμεναν, σὰ βραβεῖο,
 πόσο αἶμα καὶ θάνατοι... Λοιπόν, ναί, Ροζαμούνδη θὰ τὴν ἔλεγε, Ροζαμούνδη.
 Κι ἀπὸ τώρα τὸ ἤξερε, πόσα θᾶχε νὰ τραβήξει γι' αὐτήν... Μὰ δὲ μπορούσε νὰ
 γίνε κι ἄλλιῶς. Τὸ δηλητήριο εἶταν τόσο γλυκό...

—Γιατί μὲ λὲς Ροζαμούνδη; τὸν ρώτησε ὕστερα ἡ Σοφία, ὅταν γνωρίστηκαν.

—Γιὰ νὰ θυμάμαι τὴν ἀρχαία βασίλισσα. Δὲν τὸ διάβασες τάχα πόση πί-

* * *

κρα εἶχε τὸ πέρασμά της, πόσο θάνατο σκόρπαε — καὶ τί ἡδονή;

Μαζὶ γράφτηκαν στὴ Σχολή, μαζὶ πήγαν καὶ βρήκαν τὸ σπίτι, πού φιλοξέ-
 νησε ὕστερα τὴ μάνα του καὶ τὸν Ὀδυσσεά, ὥσπου νὰ βροῦν καλύτερο, γιὰ τοὺς
 τρεῖς. Στὸ παλιό, ἔσκυβε λίγο γιὰ νὰ μπεῖ, ἐδῶ ἔμπαινε ἄνετα. Τώρα, βλέπεις,
 δούλευε κι ὁ ἴδιος, δὲν τὰ πρόσμενε ὄλα ἀπὸ τὴ μάνα του. Μὲ τὴ Σοφία παρῶτα

σπούδαζαν τὸν πρῶτο καιρὸ. Ὡσπου, νά, φύτρωσε στὴ μέση καὶ ὁ Μητρόπουλος, συμφοιτητὴς στὴ Σχολή. Ἔγινε φίλος τους, συνάδελφός του στὸ δικηγορικὸ γραφεῖο. Καὶ μιὰ μέρα, στὰ καλὰ καθούμενα ἔτσι, πιάνει ὁ φίλος καὶ τὸν ρωτᾷ:

—Τί σκοποὺς ἔχεις γιὰ τὴ Σοφία;

—Δὲν τὸ σκέφτηκ' ἀκόμα, τοῦ εἶπε· μὰ κάθε ἀντίζηλο, τὸν μισῶ. Κι ἂν εἶναι φίλος, θὰ τὸν σκοτώσω!

—Ὅπως ὁ Παρνταλιάν, ἢ ὁ Μοντεχρῆστος;

—Ὅπως ἐγώ! Κι ἂν εἶσαι φίλος, φυλάξου! Αὐτὸς εἶναι ὁ στερνός μου ὁ λόγος!

—Μὰ τότε, λοιπόν, μοῦ μένει πολὺς ἀκόμα καιρός, γιὰ νὰ ζήσω...

—Γιατί; Δὲ σκέφτεσαι νὰ μείνεις φίλος μου;

—Γι' αὐτὸ, ἴσα-ἴσα: Εἶμαι φίλος σου καὶ ποτὲ δὲ θὰ πάρεις τὴν ἀφορμὴ νὰ μὲ βλάψεις!

Ἄγκαλιαστήκαν, φιλήθηκαν — καὶ μείνανε φίλοι.

* * *

Ὁ καιρὸς περνοῦσε, τὰ χρόνια διπλώναν, ἡ φίλια μεγάλωνε, ὥσπου βγήκαν ἀπόψε οἱ δύο τους καὶ περιδιάβαζαν στὴν ἀκρογιαλιά. Ἡ Σοφία ἀρρώστησε, δὲν εἶταν καλά, ἀπὸ κείνο τὸ βράδι, μὲ τὴν ἀσπιρίνη. Ὁ Μητρόπουλος εἶταν βέβαια πιστὸς φίλος, ἀπόψε ὁμως τῶξε παρακάνει. Τοῦ μιλούσε σὰ μιὰ συνείδηση ποὺ σὲ τύπτει. Οὔτε κόσμο τὸν ἄφηγε νὰ χαρεῖ, οὔτε ζευγάρια καὶ μουσική.

—Ἡ Σοφία εἶναι ἀρρωστη, τοῦλεγε.

—Τὸ ξέρω πὼς τὴ γλυκοκοιτάξεις, πάντα τὴ γλυκοκοιτάζεις...

—Ἡ Σοφία εἶναι ἄρρωστη, τοῦ ξανάλεγε.

—Καὶ ποὺς θαρρεῖς πὼς θὰ τὴ γιατρέψει;

ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ: Ἐγὼ μόνο...

—Ἐσύ, τάχα; Γιατί ἐσύ κι ὄχι ἐγώ;

—Γιατί ἐμένα μόνο ζητάει. Ἐσένα δὲ σὲ ἀγαπάει πιά.

—Ποῦ τὸ ξέρεις;

—Μοῦ τῶπε ἡ ἴδια. Πότε πῆγες ἐσύ νὰ τὴ δεῖς; Πότε τὴν πρόσεξες; Εἶναι ἀρρωστη καὶ τὴν ἄφησες νὰ πεθάνει...

ΟΔΥΣΣΕΑΣ: Εἶσαι ψεύτης! Καὶ τὰ λὲς ἀπ' τὴ ζήλεια σου. Πάντα μὲ ζήλευες· καὶ τὸ ξέρω πὼς μὲ φθονεῖς. Ποτέ σου δὲ μπόρεσες νὰ μὲ φτάσεις!

ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ: Ἄς μοῦῖλεπε... Ἐσχινᾶς τὰ ἀργύρια τῆς προδοσίας; Ἐσχινᾶς πὼς μόνο ἡ ἐποχὴ μας θὰ πλήρωνε ἕναν ἀπατεῶνα; Τί νὰ σὲ κάμει ἡ Σοφία ἐσένα; Ἐμένα θέλει, καὶ μοῦ τὸ εἶπε!

—Λοιπόν, πρόσεξε, δὲν τῶχω σὲ τίποτα νὰ σὲ βγάλω ἀπὸ τὴ μέση...

—Ἡ Σοφία εἶναι ἀρρωστη... Κι ἂν τὸ μάθαινε, θὰ λυπόταν πολὺ, καὶ θὰ πέθαινε...

—Ἄς πεθάνει, λοιπόν, γρηγορότερα! Ἔτσι, οὔτε καὶ σὺ θὰ τὴν πάρεις, ὅσο καὶ νὰ σὲ θέλει... Ἡ Ροζαμούνδη...

ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ: Ἐγὼ ἐτοιμάζομαι νὰ τὴν ἀκολουθήσω στὸν τάφο. Ἐσύ, τὸ μπορεῖς;

—Ἐγὼ, τὰ μπορῶ ὅλα, ἔτσι μοῦ εἶπαν, καὶ τὸ πιστεύω! Ἐσύ, μόνο, πρόσεξε, γιατί...

—Οἱ ἀπατεῶνες τὰ μποροῦν ὅλα...

—Εἶσαι ἀντρος, ψεύτης, ἄπιστος...

—Ἐγώ, ἢ ἐσύ;

—Κ' οἱ δύο μας. Ἐγὼ ὁμως θὰ προλάβω, καὶ θὰ σὲ ρίξω πρῶτος στὴ θάλασσα, τ' ἀκοῦς;

— Ἡ Σοφία εἶναι ἄρρωστη, καὶ θὰ πεθάνει γιὰ χάρη μου...

— Πάψε πιά, πάψε!

Τὸν ἀρπάζει ἀπὸ τὸν ὄμο, τὸν σπρώχνει μὲς τὰ νερά. Ἀκούγεται ἓνας γδοῦπος — τὸ ξένο κορμὶ πὸν βουλιάζει. Μένει τὸ χέρι ἀπέξω, κουνιέται ἀπελπισμένο, πιάνεται ἔντρομο ἀπὸ τὰ μαλλιά, ἓνα στόμα πὸν γέμισε θάλασσα, οἱ ἀφροὶ γύρα, σὲ ἄσπρους κύκλους.

Δυὸ μάτια τὸν βλέπουν ἀλλοίθωρα, μέγιστα, μὰ κραυγὴ τὸν ἀκολουθεῖ:

«Μή! Μή! Εἶναι ἔγκλημα... Κ' ἡ Σοφία εἶναι ἄρρωστη. Τώρα πιά θ'ἄχει πεθάνει!»

Κοιτάζει τριγύρα του. Δὲν τὸν εἶδε κανεὶς. Εἶναι ἀλαφιασμένος, σκότωσε τὸν καλύτερο φίλο του. Πρέπει νὰ φύγει, νὰ παραδοθεῖ μόνος του στὴν Ἀστυνομία. Εἶναι ὁ φταίχτης. Πάει νὰ φωνάξει ὁ ἴδιος «βοήθεια!» γιὰ χάρη τοῦ φίλου του. Μὰ δὲν εἶναι κανεὶς δίπλα του. Ὅλοι χαθῆκαν. Οὔτε Μητρόπουλος, οὔτε Σοφία. Ἡ Σοφία εἶχε πεθάνει — ἓνα πρωὶ εἶχε βγεῖ ἀπ' τὸ σπῆτι, ξαναγύρισε ἄρρωστη, ἤρθανε καὶ τὴν πήραν — καὶ δὲν ξαναγύρισε. Κι ὁ Μητρόπουλος εἶχε χαθεῖ. Τὴν ἀγαποῦσε ὁ ἄθλιος, καλὰ τὸ σκεφτόταν ὁ Ὀδυσσεύς. Ἐκεῖνος μόνο τὴν ἀγαποῦσε, ἀφοῦ, σὰν ἔλειψε κείνη, χάθηκε πιά γιὰ πάντα κι αὐτός. Τώρα ἔχει ἀπομείνει μιὰ Σχολὴ μοναχά, ἐκεῖ κάπου Θεμιστοκλέους 12, κάποιο ἔντρομο Φροντιστήριον Νομικῶν Σπουδῶν, κάποια μάνα πὸν προσμένει μιστό, κάποιοι ἄγνωστοι σπουδαστές, πὸν πληρώνουν τὴ φώτιση ἀπὸ τὴ δική του σοφία.

Ὁ ἥρωας Ὀδυσσεύς Μητρόπουλος εἶναι μονάχος — καὶ βουτίζει δίπλα του τόσος κόσμος. Περιδιαβάζει στὴν ἀερογιαλιὰ κ' εἶναι σιωπηλὸς καὶ συλλογισμένος. Κάτι δύσκολο σκέφτεται, κουνάει θλιβερὰ τὸ κεφάλι καὶ χαμογελάει ἀφηρημένος στὸν κόσμο, στὰ ζευγάρια πὸν σβουρίζουνε δίπλα του, στὴ λαϊκὴ συντροφιά, πὸν τώραδὰ ἴσα-ἴσα τραγουδάει τὴ νέα ἐπιτυχία τοῦ Χατζηδάκη:

Τί μὲ νοιάζει κι ἂν χαθῶ,
ἀφοῦ θ'ἄχω γίνει κρίνο;

Προμηθευθήτε τις διμηνιαίες εκδόσεις

«ΛΥΡΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ»

Τόμοι 1958, 59, 60, 61, 62

Γράψετε στο περιοδικό
«Πνευματική Κύπρος».

Η ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ Κ. ΜΟΝΤΗ

συλλογή ποιημάτων

Γράψετε στο περιοδικό
«Πνευματική Κύπρος».

‘Η «ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ»

1963

ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ
ΟΜΙΛΟΥ ΚΥΠΡΟΥ

σελίδες 248 (μεγάλο σχήμα) £1,000

ΘΕΑΤΡΙΚΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕ-
ΡΩΤΙΚΟ ΜΑΣ ΑΓΩΝΑ 1955—59

ΚΡΗΣΦΥΓΕΤΟ

ΉΤΑΝ ΟΛΟΙ ΤΟΤΕ ΑΝΤΡΕΙΟΙ

ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΑΥΞΕΝΤΙΟΥ

Η ΠΡΟΔΟΣΙΑ

Γράψετε στο περιοδικό
«Πνευματική Κύπρος».

ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑΙ ΚΥΠΡΟΥ ΛΤΔ.

Ίδρυτής: ΤΡΑΠΕΖΑ ΚΥΠΡΟΥ ΛΤΔ.

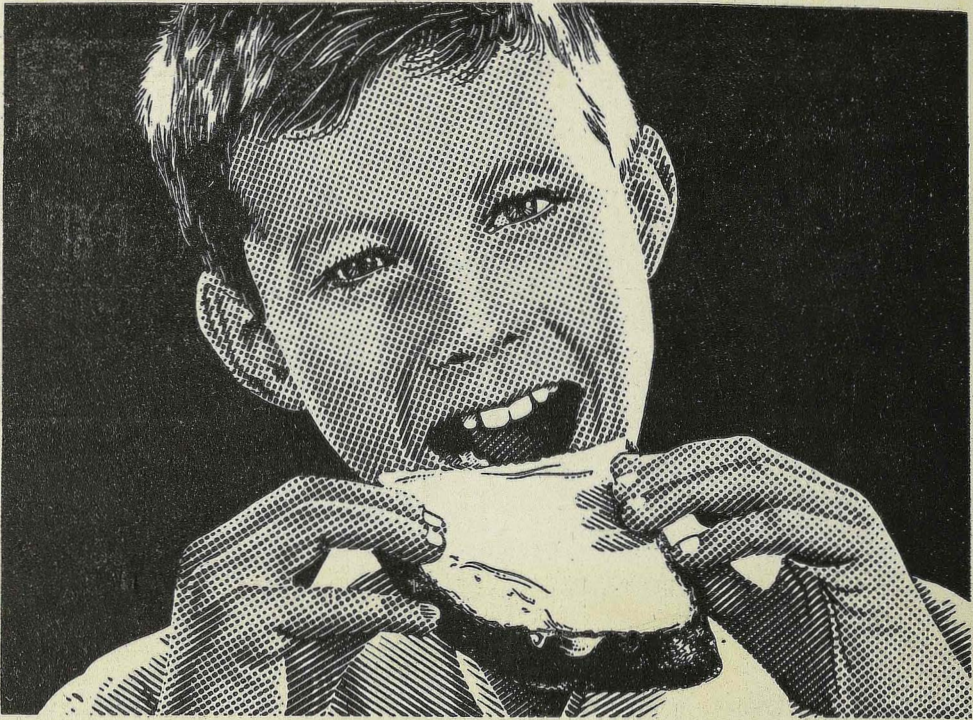
Κεντρικά Γραφεία :
‘Ακίνητα Τραπεζής Κύπρου,
ΛΕΥΚΩΣΙΑ

Τηλ. Διευθύνσις διὰ Κεντρικών
και όλα τα Ύποκαταστήματα **GENSURANCE**

Ύποκαταστήματα έν: ΑΜΜΟΧΩΣΤΩ — ΛΑΡΝΑΚΙ — ΛΕΜΕΣΩ
ΠΑΦΩ — ΚΥΡΗΝΕΙΑ — ΜΟΡΦΟΥ
Τηλ. 4444

ΑΣΦΑΛΕΙΑΙ

- ★ ΖΩΗΣ
- ★ ΠΥΡΟΣ
- ★ ΘΑΛΑΣΣΗΣ
- ★ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΩΝ ΑΤΥΧΗΜΑΤΩΝ
- ★ ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΩΝ
- ★ ΚΛΩΠΗΣ

Μία λιχουδιά που δυναμώνει

Στό φωμί, με τὸ κουταλάκι, ἢ στό ποτήρι, τὸ Γάλα ΒΛΑΧΑΣ εἶναι ἓνα ἐξαιρετὸν δυναμωτικόν.

Προσφέρει εἰς τὸν ὀργανισμόν τοῦ παιδιοῦ ὅλα τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα διὰ τὴν ἀνάπτυξιν του, ἤτοι: λιπαράς οὐσίας, πρωτεΐνας, βιταμίνας, ἀνόργανα ἄλατα.

Ἄκόμα καὶ τὰ πιὸ δύσκολα παιδιὰ λατρεύουν τὸ γάλα ΒΛΑΧΑΣ στό φωμί τους. Εἶναι μιά λιχουδιά πού «κάνει καλό».

ΓΑΛΑ ΒΛΑΧΑΣ

Πηγὴ φυσικῆς ἐνεργείας - προϊόν Νεστέ

Ἵπεύθυνος κατὰ τὸν νόμον: δρ Κ. Χρυσάνθης.
 Τυπώθηκε στὰ Τυπογραφεία ΖΑΒΑΛΛΗ, Λευκωσία-Κύπρος.